

A Velenga Kamumu ne Isu Kristo i Herea e Lukas A Nita Vakalohoka

A viri i herea a Velenga Kamumu iea, i uka ma i taki talea a rana. Pali i kupo e huriki a matakari na tara na Vure ri bele muri ne Kristo, ri takia ta e Lukas i herea a Velenga Kamumu iea. Muri i here tabua a “Leho ne Huriki a Apostolo.” E huriki lobo ri here a ngava dagi karaba, ria a Iuda. E Lukas kikeri, i uka ma ia a Iuda. Ia a dokta, ni tovo kamumu na nita, na rabu ne huriki a Grik. I laho turane Paulus, na tahuna e Paulus i laho lae ni vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki (Apo 16:10-17; 20:5–21:17).

E Lukas i herea a Velenga Kamumu iea o Rom, na kurukuruna pida e 60 o e 80 AD, ta ge habia ne Tiopilus. Ra bakovi iea a matakari ne Rom.

Na Velenga Kamumu iea, e Lukas i ngarua e Tiopilus ge lohoka kamumu vona a nuveri ne Isu. E Lukas i here na maka maki i taki, i rata e Isu, ta ge kori e huriki a bakovi a ngatavine ri gi lohoka vona a Vure, ge korimule navai ria na vilo hale. E Lukas i taki e Isu, ra viri ge korimule e huriki lobo na malala, i valai ni matakana e huriki ri velu, ge bole mule ria.

A Velenga Kamumu iea i ta ne Isu i made koea na malala, i tubu na tahuna ni poda ia vona, i harena ne ia i hamule sike na hunu. E Lukas i vakasiri kavakava maea, ra Velenga Kamumu iea ne vone huriki lobo, e huriki a Iuda, e huriki i uka

ma ria a Iuda, a mari na vilo hale, a viri i tahoka a mahala, a viri i uka. I kupo a maka nuverei e Lukas i here, ne vona ni vakasiri a Velenga Kamumu ne huriki lobo.

Ra Velenga Kamumu iea a nuverei muholi ne Isu Kristo. I here kamumu hatekea (1:1-4). I here ta ge rata e huriki ri gi vivi ni gia, ge vakasiri e Isu turana e huriki ranga ri hataki na hatene ria.

E Lukas i lohoka kamumu na nita Grik, ra nitana. I here lakea ne huriki i uka ma ria a Iuda, turana e huriki a Iuda. I mavonga, e Lukas i uka ma i galea e Isu, ge “Rabi”, a pelegona a mari ni tovo manga e huriki a Iuda. Pali e Lukas i galea na nita Grik e “Bakovi Dagi.” E Lukas i uka ma i here na ngava dagi hosi, a vuhuna e huriki i uka ma ria a Iuda i uka ma ri lohoka vona. Na tahuna e Lukas i here a nuverei na kabu ne Isu (3:23-38), i uka ma i tubu ne Abraham, ra gare ne huriki a Iuda, i manga e Mateo i here. E Lukas i tubu ne Adam, ra gare ne hita lobo.

E Lukas i Here Lakea ne Tiopilus

1-3 *O bakovi dagi Tiopilus, o lohoka vona pali, i kupo e huriki ri toni pali ni here puru a nuverei na maka maki e Isu Kristo i rata na matane mia. Ri here puru a ngavane huriki ri matai na matane ria a maka maki nga, i vakatubu na tahuna e Isu i tubu ni leho. Re huriki nga, ngane ri rata a leho ni vakalongo a nitana Vure.

Lakea a luhoi bara i kamumu ga here puru kamumu a nuverei ne Isu, go gia, a vuhuna i paru hosi a vakatubu ni bole kamumu a ngava iea ne

* **1:1-3:** Apo 1:1

huriki ri masia e Isu. ⁴ A ngaru go gia, go lohoka vona i muholi a ngava o longo pali.

E Sakarias e Elisabet

⁵ Na tahuna a hariki e Herod i matakari o Iudea, a prister tara i made vonga, a rana e Sakarias. Ia a prister na tara ne Abisa. E girihina, e Elisabet, ia tara a hamone Aron. ⁶ Rua varago ru malamala na matana Vure, ru muri mai lobo a vinara ne Bakovi Dagi. ⁷ Ru bala e tune rua, a vuhuna e Elisabet i lame, ru gare hateka.

⁸ Na parava tara e Sakarias i leho pololilo na roho na Vure, a vuhuna a tara vona ri rata a leho na prister na tahuna iea. ⁹ *Ri muri mai a vilo hosi ne huriki a prister, ri varangi na rihiva na satu. Lakea e Sakarias i rangi e huriki ranga, ni vulaki, i dili na roho na Vure ge namia a havu mangisipa. ¹⁰ Na tahuna ni nami a havu mangisipa, i kupo e huriki ri vapopo polovavo, ri vasileki.

¹¹ A agelo ne Bakovi Dagi i bele vona, tabukoi na dede na nihabi na havu mangisipa. ¹² Na tahuna e Sakarias i masia, i turutu i mangenge. ¹³ Pali a agelo i takia, i ta maea, “Sakarias, naha ni mangenge. A Vure i longo pali a nivasileki vomu. E girihimu, e Elisabet, bara i podea vomu a koma bakovi. Na tahuna ni poda, o vunua ge Ioanes. ¹⁴ Bara o vivi, o pitei vona. I kupo e huriki bara ri vivi vona, ¹⁵ *a vuhuna bara i dagi a rana na matane Bakovi Dagi. Nahea ge ninu a vain, a naru vagole. Na tahuna i tabana na tamudine kinana, a Hanu Kiripiripi bara i made turana. ¹⁶ E Ioanes bara i rata e huriki a Israel ri hamule mai e Bakovi

* **1:9:** Nim 30:7 * **1:15:** Gi 6:2-3

Dagi, a Vure ne ria. ¹⁷ *Bara i rata a leho vona na nitora na Vure, i manga e Elaisa hosi. Bara i laho muga ne Bakovi Dagi, ge rata e huriki a bakovi ri gi ngaru e tune ria, ge rata e huriki ri longotaro a Vure ri gi bole a niluhoi ne huriki a bakovi kamumu. I mavonga, e Ioanes bara i pelekado e huriki a bakovi a ngatavine muga ne Bakovi Dagi ge bele ne ria.”

¹⁸ Pali e Sakarias i nanea a agelo, “Ga lohoka navai vona a ngavamu ge muholi? Maria e girihigu miri gare hateka.”

¹⁹ *A agelo i koli i ta maea, “Tau e Gabriel, ra iau a pesi na matana Vure. I rudu valai iau ga vakalongo ioe vona a ngava kamumu iea. ²⁰ Ngane bara o ngavarubu, ge harena na tahuna ge bele lobo a ngava a taki ioe vona, a vuhuna o lohogorigori vona a ngavagu. A ngava lobo a taki ioe vona bara i bele muholi na parava vona.”

²¹ E huriki polovavo ri dava mavongea e Sakarias, ri luhoi viliha lae, i navai i maradoi hateka pololilo na roho na Vure? ²² Na tahuna i pagitala i keri ni ta, i vakasiri lae kunana a limana, lakea ri matakilaka vona, e Sakarias i masia a maki tara pololilo na roho na Vure.

²³ Na tahuna a parava ni leho vona i lobo, i hamule lakea na tanga vona. ²⁴ Muri e girihina, e Elisabet, i singou, lakea i made kapiloho kunana na keva i lima, i kavurikea a Vure, i ta maea, ²⁵ “Ngane e Bakovi Dagi i rata a rabu kamumu nau, i kori iau ga tahoka e tugu. I puga vuroki

* **1:17:** Mal 3:1; 4:5-6; Mat 17:11-13 * **1:19:** Dan 8:16; 9:21

a nimiruhu nau na matane huriki a bakovi a ngatavine.”

A Agelo i Bele ne Maria

²⁶ Na tahuna e Elisabet i singou na keva i lima pali, a Vure i rudua e Gabriel, a agelo vona, ge lakea o Nasaret, na tabeke ne Galili. ²⁷ *A Vure i rudua, ge bele na sirula ni habikari na bakovi tara, a rana e Iosep, a hamone Davit. A sirula iea, a rana e Maria. ²⁸ Lakea e Gabriel i vano, i bele ne Maria, i taguia, i ta maea, “A hatelanga kamumu vomu. E Bakovi Dagi i made turamu, i ngaru ioe!”

²⁹ Pali e Maria i luhoi lege vona a ngava iea, i navai tavulai? ³⁰ Lakea a agelo i takia, “Maria, naha ni mangenge. A Vure i ngaru ni rata kamumu ioe. ³¹ *O longo valai. Ngane bara o singou, o podea a koma bakovi. O vunua ge Isu. ³² *A rana bara i dagi, bara ni gale a Tuna Vure Meli Liu. A Vure, e Bakovi Dagi, bara i ratea ge matakari a harikianga ne tubuna e Davit. ³³ Bara ia a hariki na kabu ne Iakop na parava vakaroro. A nimatakari vona i uka ma ge lobo.”

³⁴ Lakea e Maria i nanea a agelo, “Pali iau a uka e girihigu. Ge bele navai nau a koma?”

³⁵ A agelo i koli mule, i ta maea, “A Hanu Kiripiripi bara i valai vomu, a nitora na Vure Meli Liu bara i kavitagu ioe. Lakea a koma bara o podea ni gi gale a bakovi kiripiripi, bara ni gale a Tuna Vure. ³⁶ O longo valai, e balomu e Elisabet i gare liu, pali ngane i singou, bara i podea a koma bakovi. Muga ni taki ta i lame. Pali ngane i singou

* **1:27:** Mat 1:16,18 * **1:31:** Ais 7:14; Mat 1:21-23 * **1:32:** 2Sam 7:12-13,16; Ais 9:7

na keva i polotara pali, ³⁷* a vuhuna a Vure i uka ma i keri ni ratana tara maki.”

³⁸E Maria i koli, i ta maea, “Iau a vora ne Bakovi Dagi kunana. Ge rata virihi iau vona ge manga a hini o taki pali.” Muri a agelo i pea e Maria, i vano.

E Maria i Gosia e Elisabet

³⁹Muri e Maria i vano, i laho hari sike na tanga tara na lolo na tabeke ne Iudea. ⁴⁰I lokovonga, i dili na ruma ne Sakarias ge gosia e Elisabet. ⁴¹Na tahuna e Maria i taguia e Elisabet, a koma pololilo na tamudine Elisabet i kiriko.

A Hanu Kiripiripi i dili ne Elisabet, ⁴²lakea i gale dagi i ta maea, “A Vure i rata kamumu hateka ioe ne huriki a ngatavine lobo. A Vure i rata kamumu hatekea e tumu bara o podea. ⁴³Iau e rei o valai nau, ioe e kinane Bakovi Dagi nau? ⁴⁴Na tahuna a longo a nitagui vomu, e tugu na tamudigu i vivi, i kiriko. ⁴⁵A Vure ge rata kamumu ioe, a vuhuna o luhoi a ngava e Bakovi Dagi i taki ioe vona ge bele!”

E Maria i Kavurikea a Vure

⁴⁶*Lakea e Maria i ta maea, “A hategu i kavurikea e Bakovi Dagi.

⁴⁷A vivi hateka na Vure nau, ra viri i korimule iau,

⁴⁸a vuhuna i uka ma i lohopile iau, a ngatavine tavula, a vora vona.

I vakatubu ngane, i lokovonga na nilobona malala, e huriki lobo bara ri taki iau, na Vure i rata kamumu hateka iau,

* **1:37:** Vuh 18:14 * **1:46:** 1Sam 2:1-10

- 49 a vuhuna a Vure Tuhaka Hateka i rata a naro kamumu hateka nau.
A rana i kiripiripi.
- 50 *A Vure i dodo e huriki ri longototoa.
Bara i dodo ria, e tune ria, e tubune ria.
- 51 *A Vure i gao hateka.
I lili tala e huriki ri tagege.
- 52 *I ratapile e huriki a bakovi dagi,
i kavurike e huriki a bakovi tavula.
- 53 *I habi a maki ni kani i kupo ne huriki ri vitolo,
pali i tono tala e huriki a bakovi na mahala,
ri vano tavula.
- 54 *I tuhori e huriki a Israel.
I uka ma i longokaburungia a ngava muholi
i ratea hosi, i taki ge dodo ria.
- 55 *Hosi i ta muholi vona ne Abraham, i takia ge
tuhori ia,
ge tuhori e huriki a hamona na parava
vakaroro.”
- 56 E Maria i made turane Elisabet na keva i tolu.
Muri i hamule lakea na tanga vona.

E Ioanes Ni Poda

57 Na tahuna e Elisabet i pahea a koma, i podea a koma bakovi. 58 E huriki ri made na tanga vona, e huriki a kabukabu vona ri longoa e Bakovi Dagi i dodoa e Elisabet, lakea ri vivi turana.

59 *Na parava i polotolu muri na koma ni poda, ri valai ni pala a kulina koma, ni gi vunu ge rane

* **1:50:** Sng 103:13,17 * **1:51:** 2Sam 22:28 * **1:52:** Jop 5:11; 12:19; Sng 147:6 * **1:53:** Sng 34:10 * **1:54:** Sng 98:3
* **1:55:** Vuh 17:7; Mai 7:20 * **1:59:** Vuh 17:12; Levi 12:3; Luk 2:21

tamana, e Sakarias. ⁶⁰ Pali e Elisabet i ta rike, i ta maea, “I uka. Ni gi vunua ge Ioanes.”

⁶¹ Pali e huriki ri ta maea, “I uka tara viri na kabu marua ni gale mavonga.”

⁶² Muri ri tolokavea e tamana, ri nanea ge vunua ge e rei a rana. ⁶³ Lakea i taki ria

ri gi bole vilia vona a maki ni here, lakea i here maea, “A rana e Ioanes.” Lakea ri turutu.

⁶⁴ I malaviriri kunana i mapaga a tabelena, i vakatubu ni kavurikea a Vure. ⁶⁵ E huriki a tanga

turana ri masia a naro iea i bele, ri mangenge. A velengana maki iea i nunu lae, ni longo na maka

tanga na lolo na tabeke ne Iudea. ⁶⁶ E huriki lobo ri longoa a maki iea i bele, ri loho lege lae, ri

vanana maea, “Ra koma iea, ge ia a bakovi navai ma?” Ri ta maea, a vuhuna ri lohoka vona a

nitora ne Bakovi Dagi i tabuli vona.

E Sakarias i Kavurikea a Vure

⁶⁷ Muri, a Hanu Kiripiripi i dili ne Sakarias, i ta polo vona, i ta maea,

⁶⁸ * “A kavurikea e Bakovi Dagi, a Vure ne Israel, a vuhuna i valai, i vakamatukapaga e huriki a ngate vona.

⁶⁹ * I vakapesi a bakovi tuhaka na kabu na vora vona, e Davit, ge korimule hita

⁷⁰⁻⁷¹ na limane huriki a pile ne hita, ge korimule hita na limane huriki ri tepu hita,

ge manga a hini i ta muholi, i vakalongo hosi ne huriki a propet vona.

* **1:68:** Sng 72:18 * **1:69:** Sng 18:2

- 72 *I taki e huriki a gare ne hita ge dodo ria,
i uka ma ge longo kaburungi a ngava dagi i
rata turane ria hosi.
- 73 *Ra ngava dagi i ta muholi vona hosi na gare
ne hita, e Abraham, i takia
- 74 ge korimule hita na limane huriki a pile.
Muri bara si made na nivalemu, si ratea a
leho vona
- 75 *na naro kamumu, na naro kiripiripi na parava
lobo si made koea na malala.
- 76 *Ioe, o tugu, bara ni gale ioe a propet na Vure
Meli Liu,
a vuhuna bara o laho muga ne Bakovi Dagi,
o pelekado purua a dalana.
- 77 *Bara o vakalongo e huriki a ngate vona, na
Vure ge korimule ria
na tahuna i puga vuroki a naro hale ne ria.
- 78 *Ge puga vuroki a naro hale ne ria, a vuhuna i
ngaru ria na hatena, i dodo ria.
Ngane a viri i korimule hita bara i valai i
manga a haro i para valai na hunu. ⁷⁹ Bara
i vakapalala e huriki ri made na uvo, e
huriki ri made na maniru na matenga.
Bara i vakasiri hita na dala bara si laho vona,
bara si tahoka a nivalemu.”

⁸⁰ E Ioanes i koru rike. A narona i kamumu
hateka. Muri i vano i made na hini ngeki, i harena
na tahuna i bele kavakava i vara e huriki a Israel.

* **1:72:** Vuh 17:7; Sng 105:8-9 * **1:73:** Vuh 22:16-17 * **1:75:**
Tit 2:12-14 * **1:76:** Ais 40:3 * **1:77:** Jer 31:34 * **1:78:** Ais
60:1-2

2

E Maria i Podea e Isu (Mateo 1:18-25)

¹⁻³ Na tahuna iea e Kaiser Augustus i vakuku e huriki ri gi hamule mai a vuhutanga ne ria, ri gi here puru a rane ria. I mavonga ni gi gi palupu e huriki a bakovi a ngatavine na tabeke lobo i matakari e Rom. A rabu ni gi palupu e huriki lobo i uka ma ni rata hosi. Ni rata karaba ngane na tahuna e Kuirinus i matakari o Siria.

⁴ E Iosep tara i pea e Nasaret na tabeke ne Galili, i hamule o Iudea, na tanga ni gale e Betlehem, a vuhutanga ne Davit, a vuhuna ia a hamone Davit.

⁵ I hamule lokovonga turane Maria, ru gu here puru a rane rua, a vuhuna e Maria ni habikari vona. E Maria i singou, ⁶ lakea na tahuna ru bele vonga, i pahea a koma, ⁷ lakea i podea a koma a tabua, a bakovi. I bunua na lavalava, i vakamahita purua na murina maki ni kani na sipsip, a vuhuna a roho na mosi i vonu pali.

A Agelo i Bele na Matakari na Sipsip

⁸ Na rodo iea, e huriki a bakovi ri made polovavo na tanga, ri matakari a kabu na sipsip. ⁹ I bele vakaturutu ne ria ngane a agelo ne Bakovi Dagi, lakea a nipara na Vure i parai ria. Ri mangenge, i vakulu a tagane ria. ¹⁰ Pali a agelo i taki ria, i ta maea, “Naha ni mangenge. A bele ga vakalongo mua vona a Velenga Kamumu. A Velenga Kamumu iea ge rata e huriki a bakovi a ngatavine ri gi vivi hateka, ¹¹ a vuhuna mona na vuhutanga ne Davit, a viri ge korimule mua ni poda. Ia e Kristo e Bakovi Dagi. ¹² A kilakilana i

maea: Bara mu masia a koma bakovi ni bunu na kala, ni vakamahita na murina maki ni kani na sipsip.”

¹³ E huriki a tara bulolo na agelo ri bele vakaturutu, ri kavurikea a Vure, ri ta maea,

¹⁴ * “Si gi kavurikea a Vure Meli Liu.

Ge habi a nivalemu ne huriki a bakovi a ngatavine i vivi ne ria koea na malala.”

¹⁵ Na tahuna e huriki a agelo ri pe ria, ri hamule sike na hunu, e huriki a matakari na sipsip ri vata, ri ta maea, “Si lakea o Betlehem, si gi masia a maki i bele vonga, ra maki i vakalongo hita vona e Bakovi Dagi.”

¹⁶ Lakea ri nunu lakea o Betlehem, ri matai e Iosep, e Maria, turana koma ni vakamahita na murina maki ni kani na sipsip. ¹⁷ Na tahuna ri masia a koma ri vakalongo a ngavana agelo i taki ria vona. ¹⁸ E huriki ri longoa a ngavane huriki a matakari na sipsip ri turutu vona. ¹⁹ * Pali e Maria i luhoi kado a ngava nga, i ru na hatena. ²⁰ E huriki a matakari na sipsip ri hamule lakea na sipsip ne ria, ri kavurikea a Vure vona a maka maki ri longo, ri matai, a vuhuna i bele manga kunana a hini a agelo i taki ria vona.

A Koma e Isu Pololilo na Roho na Vure

²¹ * Na tahuna a koma i tahoka a parava i polotolu, ni pala a kulina, ni vunuu e Isu, i muri mai a ngavana agelo i taki e Maria vona, muga ne Maria i singou.

* **2:14:** Luk 19:38 * **2:19:** Luk 2:51 * **2:21:** Luk 1:31

22 *Ru rata pali a leho ge rata rua ru gu malamala na matane Bakovi Dagi, i muri mai a vinara ne Moses. Muri ru bolea e Isu, to lakea o Ierusalem ru gu habia ne Bakovi Dagi. 23 *Ru rata mavonga, a vuhuna a vinara ne Bakovi Dagi ni here puru i maea, “E huriki a koma bakovi, a tabua, ni gi habi ne Bakovi Dagi.” 24 *E Maria e Iosep ru habi a nihabi i muri mai a vinara ne Bakovi Dagi ni here puru, i maea, “A balu ge rua, o a tuna balu ge rua.”

E Simion e Ana

25 Na tahuna iea, a bakovi tara i made o Ierusalem, a rana e Simion. Ia a bakovi malamala, a bakovi ni vasileki. E Simion i dava, i pasimata na Vure ge luke e huriki a Israel. A Hanu Kiripiripi i made turane Simion. 26 A Hanu Kiripiripi i vakalongoa pali e Simion i uka ma ge mate, ge matai taroa e Kristo a Bakovi Dagi. 27 A Hanu Kiripiripi i tulia e Simion i lakea na tabeke na roho na Vure. Na tahuna e tamana e kinana e Isu ru boko dilia, ru gu vakasiria na Vure i muri mai a vinara, 28 e Simion i masia, i bokea, i kavurikea a Vure i ta maea,

29 “Bakovi Dagi, iau a vora vomu.

Ngane o taparaki iau ga mate na nivalemu, a vuhuna a maki o ta muholi nau vona ge bele, i bele pali.

30 *Ngane a masia pali na matagu a viri o rudu vilia ge korimule mia.

* 2:22: Levi 12:1-8 * 2:23: Nim 13:2,12 * 2:24: Levi 12:8

* 2:30: Ais 52:10; Luk 3:6; Tit 2:11

³¹ O vakabelea na matane huriki a bakovi a ngatavine na malala.

³² *Ia i manga a nipara, ge vakapalala a gine huriki i uka ma ria a Iuda.

Ge rata e huriki a ngate vomu, re Israel, ri gi tahoka a rane ria.”

³³ E tamana e kinana ru turutu vona a ngava e Simion i taki virihi e Isu vona. ³⁴*Muri e Simion i taki tou a Vure ge rata kamumu tou, lakea i takia e Maria, i ta maea, “O longo valai. A Vure i vulakia a koma iea ge rata e huriki a Israel ala kupo ri gi boru, pali ge korimule e huriki ala kupo. Bara ia a kilakila na Vure, lakea i kupo e huriki bara ri biu ia. ³⁵ Ra i mavonga a niluhoi kapiloho ne huriki bara i bele kavakava. Pali ioe bara o dodo hateka, bara o hatakia a hatemu, i manga ni padi na bainat.”

³⁶ A propet ngatavine tara i made vonga, a rana e Ana, e Tune Panuel, a kabu ne Aser. I gare hateka. Hosi i parangi i made turana e girihina na pida i polorua. ³⁷ Muri e girihina i mate, lakea i uka ma i parangi tabu. Ngane i tahoka a pida i ravulu polotolu a polona i va. I made kunana na roho na Vure, i peremu, i vasileki, i kavurikea a Vure na haro, a rodo. ³⁸ Na tahuna e Simion i tabana ni ta turane tou, e Ana i valai mai ria, i kavurikea a Vure. Muri i vakalongo e huriki na koma iea, re huriki a bakovi a ngatavine ri pasimata na Vure ge korimule e Ierusalem.

E Iosep i Hamule Lakea o Nasaret

* **2:32:** Ais 42:6; 49:6; 52:10 * **2:34:** Ais 8:14; Mat 21:42; 1Pe 2:8

³⁹ *Na tahuna e Iosep e Maria ru rata lobo a naro na vinara ne Bakovi Dagi i taki, to hamule lakea o Galili, na tanga ne tou, e Nasaret. ⁴⁰ A koma i koru rike vonga, i paki. I bole a lohokanga kamumu, a Vure i rata kamumua.

E Isu i Lakea na Roho na Vure

⁴¹ *Na pida vakaroro, e tamana e kinana e Isu ru sike o Ierusalem na Habu na Nipagepolo. ⁴² Lakea na tahuna e Isu i tahoka a pida i ravulu a polona i rua, ru muri mai a vilone rua, ru lakea na habu, ru tulia e Isu ge tou. ⁴³ Na tahuna a habu i lobo, e tamana e kinana ru vano, ru hamule na tanga, pali e Isu i made mule vonga o Ierusalem. E tamana e kinana i uka ma ru lohoka vona i made mule vonga. ⁴⁴ Ru pahaluhoi ta i laho turane huriki ranga, lakea ru laho kikeri na parava i taku. Muri ru nana kanea ne huriki a kabukabu ne rua, e huriki a turane rua, ra ri hamule palupu. ⁴⁵ I uka ma ru matavisia, lakea ru hamule sike tabu o Ierusalem ru gu matakanea vonga. ⁴⁶ I lobo a parava i tolu, ru matavisia na tabeke na roho na Vure. I made turana e huriki a mari ni tovo, i longo a nitane ria, i nana ria na ngava. ⁴⁷ E huriki lobo ri longoa a ngavana ri turutu vona a lohokanga vona, a maka ngava i koli ne ria. ⁴⁸ Na tahuna e tamana e kinana ru masia, ru turutu. Lakea e kinana i nanea, “O tugu. I navai o rata mavonga maria? Miri loho lege lae vomu na ni matakana ioe.”

⁴⁹ Lakea e Isu i koli i ta maea, “I navai muru matakana iau? I uka ma muru lohoka vona iau

* **2:39:** Mat 2:23 * **2:41:** Nim 12:24-27; 23:14-17; Vin 16:1-8

ga made na roho ne tata?” ⁵⁰ Pali i uka ma ru longokilalea a ngava i taki virihi rua vona.

⁵¹ *Pali e kinana i ru na hatena a ngava lobo i taki. Muri i vano turane rua to puru o Nasaret. I longototo kunana a ngavane rua. ⁵² *E Isu i koru rike. A lohokanga vona i bele dagi. A Vure i vivi vona. E huriki a bakovi a ngatavine, ria ranga ri ngarua.

3

E Ioanes i Pelekado a Dala

(Mateo 3:1-12; Markus 1:1-8; Ioanes 1:19-28)

¹ E Kaiser Tiberius i matakari pali na pida i ravulu a polona i lima (15), e Ponsius Pilato i matakari o Iudea. E Herod i matakari o Galili, e turana e Pilip i matakari o Iturea o Trakonitis. E Lisantias i matakari o Abilene. ² E Anas e Kaipas rua a prister dagi. Na tahuna iea a nitana Vure i valai ne Ioanes, e tune Sakarias, na tahuna i made na tabeke i ngeki. ³ *Lakea e Ioanes i laho lae na maka tanga tabukoi na naru e Iordan, i vara e huriki ri gi pulo a vilone ria, ni gi vahilolo, lakea a Vure ge puga vuroki a vilo hale ne ria. ⁴ *Hosi, e Isaia a propet i vakalongo muga ne Ioanes, i here maea:

“A lohona viri i gale dagi na tabeke i ngeki i ta maea,

‘Mu pelekadoa a dala ne Bakovi Dag.

Mu pelekadoa a dala ge laho vona ge kiripiripi.

⁵ Mu kelitaga a maka maloku.

* **2:51:** Luk 2:19 * **2:52:** 1Sam 2:26; Snd 3:4 * **3:3:** Apo 13:24
 * **3:4:** Ais 40:3-5

Mu keli tarida a maka lolo, a maka kupona.
 Mu kado a maka dala marogorogo, ri gi kiripiripi.
 Mu kavitagu a hini i golugolu, ge bila.

6 Muri e huriki lobo bara ri masia a naro a Vure
 ge korimule hita vona.’ ”

7 *I kupo e huriki ri valai ge vahilolo ria e
 Ioanes, lakea i taki ria, “Mua a tuna mata! E
 rei i taki mua mu gu ha vona a rongova ne
 Bakovi Dagi? 8 *Naha ni luhoi mua, ge mua a
 hamone Abraham, mu gu malamala pali. Naha
 ni luhoi mavonga, a vuhuna a Vure i kara ni pulo
 a kedo nga, ge ria e huriki a hamone Abraham.
 I vai a kanena narone mua? Mu rata taro a
 naro kamumu ge vakasiri mua mu pulo muholi
 a vilone mua. 9 *A kira i tabuli tabukoi pali na
 vuhuna kai. A kai i uka kanena kamumu, bara ni
 tolo puru, ni rungani.”

10 Lakea e huriki ri nanea, “Mi gi pulo navai a
 vilone mia?”

11 E Ioanes i koli, i ta maea, “A viri i tahoka
 a varakia i rua, ge habia tara na viri i bala a
 varakia. A viri i tahoka a maki ni kani, ge habi
 ranga na viri i uka maki ni kani.”

12 *I ranga e huriki a mari ni bole a takis ri valai
 ge vahilolo ria e Ioanes, lakea ri nanea, “Mari ni
 tovo, pali mia? Mi gi pulo navai a vilone mia?”

13 Lakea e Ioanes i taki ria, i ta maea, “Mu bole
 kunana a takis ni taki mua vona mu gu bole, pali
 naha ni bole tavula tabu ranga.”

14 Muri e huriki a nugumaheto ri nanea, “Pali
 mia? Mi gi pulo navai a vilone mia?”

* 3:7: Mat 12:34; 23:33 * 3:8: Ion 8:33,39 * 3:9: Mat 7:19

* 3:12: Luk 7:29

Lakea i taki ria i ta maea, “Naha ni vakamanginge e huriki ri gi habi a moni ne mua. Naha ni padi virihi tavula e huriki na ngava, ri gi kona mua. Mu maru vona a moni ni kona mua vona.”

¹⁵ E huriki ri pasimata ne Kristo ge valai. Ri luhoi e Ioanes, ma ge ia kunana a viri a Vure i rudu vilia ge korimule e huriki. ¹⁶ *Lakea e Ioanes i koli, i ta maea, “Iau a vahilolo mua na naru. Pali a viri tara i tabukoi ge valai, i tuhaka hateka nau. Iau i uka ma a bakovi kamumu ga puga vuroki a mota na vahapolo vona. Na tahuna i valai, bara i vahilolo mua na Hanu Kiripiripi, a kanono. ¹⁷ Ngane i tabukoi bara i kalipida e huriki a bakovi kamumu, a bakovi hale, i manga a bakovi i leho na hania na vit i kalipida a vit, a luluna. Bara i bole e huriki a bakovi kamumu, ge ru ria na tanga kamumu, i manga a bakovi i leho na hania i ru kadolu a vit pololilo na roho na vit. Pali bara i bole e huriki a bakovi hale, i voro puru ria na kanono, i manga a bakovi i leho na hania na vit i bole a lulu, i voro rike na kanono. Ra kanono iea, i uka nilobona.”

E Ioanes i Vahiloloa e Isu
(*Mateo 3:13-17; Markus 1:9-11*)

¹⁸ E Ioanes i vara na ngava i kupo na Velenga Kamumu, i taki tora e huriki a bakovi a ngatavine ri gi pulo a vilone ria.

¹⁹ *Pali i tahatea a hariki e Herod na hini i parangi tabu e Herodias, e girihine tarina. I tahate tabua na maka naro hale ranga i rata.

²⁰ Lakea e Herod i ratea a naro i hale hateka na

* **3:16:** Apo 13:25 * **3:19:** Mat 14:3-4; Mrk 6:17-18

maka naro hale muga. I lakavua e Ioanes, i ru dilia na bavi.

²¹ Muga ne Ioanes ni ru dili na bavi, na tahuna i vahilolo e huriki ala kupo, e Isu tara ni vahilolo. Na tahuna e Isu i vasileki, a hunu i mata ka, ²² *lakea a Hanu Kiripiripi i puru valai i manga a balu, i toka langa vona. Muri a lohona viri i ta valai meli na hunu, i ta maea, “Ioe e Tugu, a hategu. A vivi hateka vomu.”

*E Huriki e Tubune Isu
(Mateo 1:1-17)*

²³ *E Isu i vakatubu a leho vona na tahuna i tahoka a pida i ravulu tolu. E huriki ri luhoi ia ta ia e tune Iosep.

E Iosep ia e tune Heli.

²⁴ E Heli e tune Matat. E Matat e tune Levi. E Levi e tune Melki. E Melki e tune Ianai. E Ianai e tune Iosep. ²⁵ E Iosep e tune Matias. E Matias e tune Amos. E Amos e tune Nahum. E Nahum e tune Esli. E Esli e tune Nagai. ²⁶ E Nagai e tune Mat. E Mat e tune Matias. E Matias e tune Semein. E Semein e tune Iosek. E Iosek e tune Ioda. ²⁷ E Ioda e tune Ioanan. E Ioanan e tune Resa. E Resa e tune Serubabel. E Serubabel e tune Siltel. E Siltel e tune Neri. ²⁸ E Neri e tune Melki. E Melki e tune Adi. E Adi e tune Kosam. E Kosam e tune Elmadam. E Elmadam e tune Er. ²⁹ E Er e tune Iosua. E Iosua e tune Elieser. E Elieser e tune Iorim. E Iorim e tune Matat. E Matat e tune Levi. ³⁰ E Levi e tune Simion. E Simion e tune Iuda. E Iuda e tune Iosep. E Iosep e tune Ionam. E Ionam e tune Eliakim. ³¹ E Eliakim e tune Melea. E Melea e tune Mena. E Mena e tune Matata. E Matata

* **3:22:** Ion 1:32 * **3:23:** Luk 4:22; Ion 6:42

e tune Natan. E Natan e tune Davit. ³² *E Davit e tune Iesi. E Iesi e tune Obed. E Obed e tune Boas. E Boas e tune Salmon. E Salmon e tune Nason. ³³ E Nason e tune Aminadab. E Aminadab e tune Admin, e Admin e tune Arni. E Arni e tune Hesron. E Hesron e tune Peres. E Peres e tune Iuda. ³⁴ E Iuda e tune Iakop. E Iakop e tune Isak. E Isak e tune Abraham. E Abraham e tune Tera. E Tera e tune Nahor. ³⁵ E Nahor e tune Serug. E Serug e tune Reu. E Reu e tune Peleg. E Peleg e tune Eber. E Eber e tune Sela. ³⁶ *E Sela e tune Kainan. E Kainan e tune Arpaksad. E Arpaksad e tune Sem. E Sem e tune Noa. E Noa e tune Lamek. ³⁷ E Lamek e tune Metusela. E Metusela e tune Enok. E Enok e tune Jared. E Jared e tune Mahalalel. E Mahalalel e tune Kainan. ³⁸ *E Kainan e tune Enos. E Enos e tune Set. E Set e tune Adam. E Adam e tuna Vure.

4

A Hanitu i Tonia e Isu (Mateo 4:1-11; Markus 1:12-13)

¹ Muri ne Ioanes i vahiloloa e Isu, e Isu i pe a naru e Iordan, a Hanu Kiripiripi i laho tora turana, i tuli laea na tabeke i ngeki. ² A hanitu i tonia vonga na parava i ravulu va. Na tahuna iea, e Isu i peremu a maki ni kani, lakea i vitolo.

³ Lakea a hanitu i takia, i ta maea, “Ge ioe a Tuna Vure, o takia a kedo iea ge mapulo ge manga a bret.”

⁴ *Pali e Isu i koli, i ta maea, “A ngava ni here puru na Hinere i maea:

* **3:32:** Rut 4:17-22 * **3:36:** Vuh 11:10-26 * **3:38:** Vuh
4:25-26 * **4:4:** Vin 8:3

‘A bakovi i uka ma ge mahuri na maki ni kani kunana.’ ”

⁵ Muri a hanitu i tulia ru sike na lolo. I vakasiri malaviriri ia vona a maka tanga lobo na malala.

⁶ Lakea a hanitu i takia e Isu, i ta maea, “Bara habi lobo vomu a maka tanga nga turana bagetua ne ria, a vuhuna a maka tanga nga ni habi lobo nau, lakea iau bara habi na viri a ngarua. ⁷ Ioe bara o vasileki nau, bara habi vomu a maka tanga nga.”

⁸ *Pali e Isu i koli, i ta maea, “A ngava ni here puru na Hinere i maea, ‘O kavurikea e Bakovi Dagi, a Vure vomu, o ramai kunana ia.’ ”

⁹ Muri a hanitu i tuli tabua e Isu, i vakapesi langea na mapana roho na Vure o Ierusalem, i takia, “Ge ioe a Tuna Vure, o to raga koea, ¹⁰ *a vuhuna a ngava ni here puru na Hinere i maea, ‘A Vure bara i rudu e huriki a agelo vona, ri valai ri matakari ioe, ri tagari ioe. ¹¹ Ri gi bole rike ioe na limane ria, ma ge padi a vahamu a kedo.’ ”

¹² *Pali e Isu i koli, i ta maea, “A ngava ni here puru na Hinere i maea, ‘Naha ni tonia e Bakovi Dagi, a Vure vomu.’ ”

¹³ *Na tahuna a hanitu i toni loboa e Isu na nitoni legelege lae, muri i vano, ge dava, ge toni tabua muri ma.

*E Isu i Vakatubu a Leho Vona
(Mateo 4:12-17; Markus 1:14-15)*

¹⁴ Muri e Isu i hamule lakea o Galili turana nitora na Hanu Kiripiripi. I rere lae a velengana.

* **4:8:** Vin 6:13-14 * **4:10:** Sng 91:11-12 * **4:12:** Vin 6:16;
1Ko 10:9 * **4:13:** Hib 2:18; 4:15

15 I vara ria pololilo na maka roho na vaponga, lakea e huriki ri longoa, ri kavurikea.

*E Huriki a Nasaret Ri Marikoi ne Isu
(Mateo 13:53-58; Markus 6:1-6)*

16 Muri i lakea o Nasaret, na tanga i koru rike vona. Na Parava Nimalo, i lakea na roho na vaponga, i manga a naro i rata vakaroro. I pesi rike i gi. 17 Lakea ni habi vona a puhu na hinere ne Isaia a propet. I vevea, i puruvisia a tabekena tara, i gia, i ta maea,

18 **“A Hanune Bakovi Dagi i made turagu,
a vuhuna i vulaki iau
ga vakalongo a Velenga Kamumu ne huriki a
matasia.*

I rudu iau ga vakalongo e huriki ni ru dili na bavi,
ne ria ri gi matukapaga.

I rudu iau ga vakamatapara e huriki a kepa.

I rudu iau ga rata e huriki ni rata hale, ri gi
matukapaga.

19 I rudu iau ga pukatala a ngava ne huriki
vona a parava i bele pali,
ne Bakovi Dagi ge korimule e huriki a ngate
vona.”

20 E Isu i gi lobo pali, muri i pilua a puhu na
hinere, i habi mulea na vora, i made puru. E
huriki lobo na roho na vaponga ri vido vona na
tahuna i taki ria. 21 I ta maea, “A tabekena Hinere
nga i bele muholi mona, na tahuna mu longo iau
a gia.”

* **4:18:** Ais 61:1-2

22 *E huriki lobo ri kavurikea, ri turutu vona a maka ngava kamumu i taki. Ri vanana, “Ra bakovi iea, e tune Iosep kunana?”

23 Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “Muholi hateka, muri ma bara mu takia nau tara ngava hosi i nangi maea: ‘Ioe a bakovi ni korimule e huriki, o korimule ioe ke!’ Muri bara mu ta maea, ‘Mi longo ioe o rata a maka nivakasiri o Kapernaum. Pali ngane o rata koea na tanga vomu a maka maki nga.’

24 *A taki muholi mua, a propet, e huriki a bakovi a ngatavine na tanga vona i uka ma ri matakilalea. 25 *I muholi, hosi na tahuna e Elaisa i laho na malala, i kupo e huriki a havuri ri made o Israel. A vala i uka ma i boru na pida i tolu a keva i polotara, lakea a pago i bele, i ratapilea a tanga. 26 *Pali a Vure i uka ma i rudua e Elaisa ge lakea mai e huriki a havuri o Israel. I lakea kunana ne Sarepat, a havuri na tanga e Sidon. Ra havuri iea i uka ma ia a Iuda. 27 *I mavonga, i kupo e huriki a bakovi a ngatavine o Israel ri tahoka a gilanga a patala hosi na tahuna e Elisa, a propet, i laho koea na malala. Pali e Elisa i uka ma i vakamatapado ria. I vakamatapado kunanea e Naman a bakovi o Siria. Re Naman, i uka ma ia a Iuda.”

28 Na tahuna e huriki pololilo na roho na vaponga ri longoa a ngavane Isu, i madihi a hatene ria. 29 Ri pesi rike, ri tono talea na tanga. Ra tanga ne ria i pesi langa na kupona. Ri bole

* **4:22:** Luk 3:23; Ion 6:42 * **4:24:** Ion 4:44 * **4:25:** 1Ki 17:1,7 * **4:26:** 1Ki 17:8-16 * **4:27:** 2Ki 5:1-14

lakea na dahana kupona ta ri gi kope ragea na gali. ³⁰ Pali e Isu i laho polopolo na kurukurune ria, i vano.

E Isu i Lili Tala a Hanitu
(Markus 1:21-28)

³¹ Muri e Isu i puru o Kapernaum, a tanga tara na tabeke ne Galili. Na maka Parava Nimalo i vano i vara e huriki. ³² *Ri turutu vona a vinara vona, a vuhuna a ngavana i tahoka a nitora. ³³ Na tahuna i vavara, a bakovi tara i dili vona a hanitu, i made vonga pololilo na roho na vaponga. A bakovi iea i mangenge, i gale dagi, i ta maea, ³⁴ “Isu o Nasaret, a ra o ngarua ne mia? I navai, o valai go ratapile mia? A lohoka vomu ioe e rei muholi. Ioe a Bakovi Malamala na Vure.”

³⁵ Lakea e Isu i taki tora ia i ta maea, “Naha ni ta! O pagitala vona.” Muri a hanitu i voro purua a bakovi iea na matane huriki a bakovi a ngatavine, lakea i pagitala vona, i uka ma i ratapilea.

³⁶ E huriki a bakovi a ngatavine ri turutu, ri vanana, ri ta maea, “A ngava navai a ngavana bakovi iea? I tahoka a rana, i tahoka a nitora. I taki kunana e huriki a hanitu, ri longototo kunana, ri pagitala!” ³⁷ A velengana maki i ratea ni vakalongo lae na tanga lobo na tabeke nga.

E Isu i Vakamahuri e Lahuane Simon
(Mateo 8:14-17; Markus 1:29-34)

³⁸ E Isu i pea a roho na vaponga i lakea na ruma ne Simon. E lahuane Simon ngatavine i giloa, i rongo hateka a kulina, lakea ri nanea e Isu ge koria. ³⁹ I valai tabukoi na dahana ngatavine, i takia a gilanga ge malaharuri vona. Muri i pesi

* **4:32:** Mat 7:28-29

rike a ngatavine, i vakatubu ni gutu a maki ni kani ne ria.

E Isu i Vakamahuri e Huriki ala Kupo
(*Mateo 8:16-17; Markus 1:32-34*)

⁴⁰ Na malunga liu ni tuli valai ne Isu e huriki ri tahoka a gilanga legelege, lakea i ru langa ne ria lobo a limana, i vakamahuri ria lobo. ⁴¹ *I lili tala e huriki a hanitu ne huriki ala kupo. Na tahuna ri ha tala, ri gale dagi, ri ta maea, “Ioe a Tuna Vure.” Pali e Isu i tahate ria, nahea ri gi ta, a vuhuna ri lohoka vona ia e Kristo.

⁴² Na hatelanga e Isu i pea a tanga, i lakea na robo i ngeki. Pali e huriki a bakovi a ngatavine na tanga iea ri valai maia, ta ri gi toni ni takia nahea ge pe ria. ⁴³ Pali i taki ria i ta maea, “Iau ga vara taro na Velenga Kamumu na harikianga na Vure na maka tanga ranga, a vuhuna a Vure i rudu iau a valai ga rata mavonga.”

⁴⁴ *Lakea i laho lae o Iudea, i vara pololilo na maka roho na vaponga na tanga takutaku.

5

E Isu i Vulaki e Huriki a Murimuri Vona
(*Mateo 4:18-22; Markus 1:16-20*)

¹ *Na parava tara e Isu i pesi na dahana Darilomu e Genesaret,* i vara e huriki. Pali i kupo hateka e huriki ri bole tugua ri gi longo a nitana Vure. ² E Isu i matai a aga i rua ni kaka rike na lavu. A tahona aga nga ri vano, ri loi pasi a vuko

* **4:41:** Mat 8:29; Mrk 3:11-12 * **4:44:** Mat 4:23 * **5:1:** Mat 13:1-2; Mrk 3:9-10 * **5:1:** A Darilomu e Genesaret, a rana tara a Darilomu e Galili.

ne ria. ³ Lakea e Isu i rike na aga tara, a aga ne Simon, i takia e Simon ge tugu talea, ge pasi polovavo popote. Muri i made puru na aga i vara e huriki.

⁴ Na tahuna i vara lobo, i takia e Simon, i ta maea, “O vore poro na hini i utu, o ru purua a vuko vomu, o lakavu a manu.”

⁵ *E Simon i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, mi ru a vuko na rodo i vano i palala a hini, pali mi ngopu. Pali ga ru tabua a vuko, a vuhuna o taki iau ga rua.”

⁶ Lakea e huriki a tahodari ri ru tabua a vuko. I uka ma i tabaka, ri koro a maka manu i kupo hateka, lakea a vuko i popote ge marape. ⁷ Lakea ri gale e huriki a turane ria na aga tara ri gi valai ri gi kori ria. Ri lakavu rike a maka manu, ri vakavonu a aga nga, i popote ru gu mabubu.

⁸ Na tahuna e Simon Petrus i masia a maki a bele maea, i turume puru tabukoi na vahane Isu i ta maea, “Bakovi Dagi, o ha nau. Iau a bakovi hale!”

⁹ I ta mavonga, a vuhuna i turutu vona a maka manu ri lakavu i kupo gala hateka. ¹⁰ E Iakop, e Ioanes, re tune Sebedi, rua a tahodari turane Simon. Rua ranga ru turutu.

Muri e Isu i takia e Simon i ta maea, “Naha ni mangenge. Muga o lakavu a manu, pali ngane bara o tuli e huriki a bakovi ri gi valai nau.”

¹¹ *Lakea ru kaka rike na lavu a aga, ru taparaki vonga a maka maki lobo ne rua, ru muri maia e Isu.

*E Isu i Vakamatapado a Bakovi Tara
(Mateo 8:1-4; Markus 1:40-45)*

* 5:5: Ion 21:3-8 * 5:11: Mat 19:27

¹² Na parava tara e Isu i made na tanga tara. A bakovi tara, i ratapilea a patala, i valai maia. Na tahuna i masia e Isu, i tabuli barara puru na malala i nanea e Isu i ta maea, “Bakovi Dagi, ioe bara o ngaru, o vakamatapado iau.”

¹³ Lakea e Isu i toto talea a limana, i padoia, i ta maea, “Iau a ngaru go matapado. O matapado.” I malaviriri kunana i malaharuri vona a patala.

¹⁴ *Lakea e Isu i taki tora ia, i ta maea, “Naha ni vakalongoa tara viri. Pali o vano, o vakasiri ioe na prister, o habi a nihabi na viri ni vakamatapado, ge manga a hini e Moses i here puru hosi. O rata mavonga, e huriki ri gi matakilaka vona ioe ni vakamatapado pali.”

¹⁵ Pali a velengane Isu ni longo na tanga lobo. Lakea i kupo e huriki ri valai ne Isu, ri gi longoa a nitana, ri ngarua ge vakamahuri ria. ¹⁶ Pali na parava i kupo i ha taro ria, i lakea na robo i ngeki, i vasileki vonga.

*E Isu i Vakamahuri a Bakovi i Beu
(Mateo 9:1-8; Markus 2:1-12)*

¹⁷ Na parava tara e Isu i vara e huriki. E huriki a Pariseo, a mari na vinara, ria ranga ri made vonga. Ri valai na tanga lobo na tabeke ne Galili, ne Iudea, ne Ierusalem. A Vure i habi a nitora na Bakovi Dagi, ge vakamahuri e huriki na gilanga.

¹⁸ I uka ma i tabaka e huriki a bakovi ranga ri kaloho vilia a bakovi i beu i mahita na moke. Ta ga ri gi bole dilia na roho, ri gi ru tabukoi ia na matane Isu. ¹⁹ Pali ri keri ni bole dilia, a vuhuna i ala kupo hateka e huriki ri vapesihi lae, ri longoa

* **5:14:** Levi 14:1-32

e Isu i vara. Lakea ri bole rikea na mapana ruma, ri pukea a mapana ruma, ri vakatavore purua turana moke vona, i puru na kurukurune huriki tabukoi na ngalane Isu.

²⁰ *Na tahuna e Isu i matai ria ri luhoi torea, i takia a bakovi i beu, i ta maea, “Turagu, a puga vuroki a naro hale vomu.”

²¹ Lakea e huriki a Pariseo, a mari na vinara ri vanana, “E rei ra bakovi iea, ra i ngaru ni bole a murina Vure? I uka tara bakovi tavula ge puga a naro hale, a Vure kikeri kunana.”

²² E Isu i lohoka vona a niluhoi ne ria, lakea i nana ria, “I navai mu luhoi mavonga? ²³ I vai a ngava i kavakava ga takia? Ga taki, ‘A puga vuroki a naro hale vomu,’ o ga ta maea, ‘O pesi rike o laho?’ ²⁴ *A ngaru mu gu matakilaka vona a Tuna Bakovi i tahoka a nitora koea na malala ge puga vuroki a naro hale.” Lakea i takia a beu i ta maea, “A taki ioe, o pesi rike, o bolea a moke vomu, o hamule na ruma vomu.”

²⁵ I malaviriri kunana i pesi rike na matane ria, i bolea a moke vona. I laho lakea na ruma vona, i kavurikea a Vure. ²⁶ E huriki lobo ri ngapa, ri kavurikea a Vure. Ri turutu vona a maki ri masia, lakea ri ta maea, “Mona si masia a maki ni turutu vona.”

*E Isu i Galea e Levi Ge Muri Vona
(Mateo 9:9-13; Markus 2:13-17)*

²⁷ Muri e Isu i pagitala, i masia a bakovi ni bole a takis, a rana e Levi. I mamade na roho na takis. Lakea e Isu i takia, “O muri nau.” ²⁸ Lakea e Levi i pesi rike, i pe puru a maki lobo vona, i muri maia.

* **5:20:** Ais 43:25; Luk 7:48 * **5:24:** Ion 5:8

²⁹ Muri e Levi i rata a habu dagi ne Isu na ruma vona. E huriki a bakovi ni bole a takis turana e huriki a bakovi ranga ri kani turane rua. ³⁰ *Pali e huriki a Pariseo, e huriki a mari na vinara ri ta puhaki lakea ne huriki a murimuri vona, ri ta maea, “I navai mu kani mu ninu turana e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale?”

³¹ E Isu i koli i ta maea, “E huriki i uka ma ri giloa i uka ma ri gi matai a dokta. E huriki ri giloa kunana bara ri masia. ³² Iau a valai i uka ma ga gale mua e huriki mu luhoi ta mu naro kamumu mu gu pulo a vilone mua. A valai ga gale e huriki ri naro hale ri gi pulo a vilo ne ria.”

A Vilo na Niperemu

(Mateo 9:14-17; Markus 2:18-22)

³³ Muri ri takia, ri ta maea, “E huriki a murimuri ne Ioanes ri peremu. E huriki a murimuri ne huriki a Pariseo ria ranga ri peremu, ri vasileki. Pali e huriki a murimuri vomu ri kani, ri ninu kunana.”

³⁴ *E Isu i koli i ta maea, “E huriki ri made turana bakovi i parangi karaba i uka ma ri gi peremu. Bara ri kani turana. ³⁵ Pali na tahuna a bakovi i parangi karaba ni tuli tala ne ria, bara ri peremu.”

³⁶ Muri e Isu i takia ne ria tara nita vakakika, i ta maea, “I uka tara viri ge vida talea na varakia karaba a mavidana, ge rahi kari a hini marape na matutuna varakia. Bara i rata mavonga, bara i ratapilea a varakia karaba, lakea a tabekena varakia karaba i uka ma ge karea a matutuna

* **5:30:** Luk 15:1-2 * **5:34:** Ion 3:29

varakia. ³⁷ I mavonga tabu, i uka tara viri ge guru dili a vain karaba na matutuna buroi.† Bara i rata mavonga bara i mapoda a buroi, lakea a vain bara i maguru tala. ³⁸ I mavonga kunana a vain karaba bara ni guru dili na buroi karaba. ³⁹ Pali i uka tara viri ge ninu muga a vain hosi muri ge ngaru a vain karaba tabu, a vuhuna bara i ta maea, ‘a vain hosi i nami kamumu hateka.’”

6

A Parava Nimalo ne Bakovi Dagi (Mateo 12:1-8; Markus 2:23-28)

¹*Na Parava Nimalo tara, e Isu i laho padikudu na hania na vit, lakea e huriki a murimuri ri vakatubu ni kinipasi a kanena vit, ri loi vuroki a kulina, ri kani a vutuna. ²*Lakea e huriki a Pariseo ri nana ria, “I navai mu rata a maki ni ta pupukari vona na Parava Nimalo!”

³*E Isu i koli i ta maea, “Ra mua, i uka ma mu gia a naro i ratea e Davit na tahuna i turana e huriki a tara vona ri vitolo? ⁴*E Davit i dili na roho na Vure, i bole a bret, i kani. Ra bret iea a nihabi na Vure. A vinara i taki e huriki a prister kunana ri gi kani. Pali i bole ranga i kani. I bole ranga i habi ne huriki a tara vona, ria ranga ri kani.” ⁵Muri e Isu i taki ria i ta maea, “A Tuna Bakovi ia a Bakovi Dagi na Parava Nimalo.”

E Isu i Vakamahuri a Viri na Parava Nimalo (Mateo 12:9-14; Markus 3:1-6)

† **5:37:** O matai a hanuna buroi ni rata na kulina me ne Matias 9:17. * **6:1:** Vin 23:25 * **6:2:** Ion 5:10 * **6:3:** 1Sam 21:1-6

* **6:4:** Levi 24:5-9

⁶ Na Parava Nimalo tara, e Isu i dili na roho na vaponga i tovo e huriki. A bakovi tara i made vonga i mate a limana kanena. ⁷ E huriki a Pariseo, a mari na vinara, ri matakana a naro ri gi padi virihi e Isu vona. Lakea ri muri marogo lae vona ri gi matakaria, ma ge vakamahuri a viri tara na Parava Nimalo. ⁸ Pali e Isu i lohoka vona a niluhoi ne ria, lakea i takia a bakovi i mate a limana, i ta maea, “O pesi rike koea na kurukurune huriki.” Lakea i pesi rike na matane ria.

⁹ Muri e Isu i taki ria i ta maea, “Ngane ga nana mua, a vinara i ta navai vona a naro si gi ratea na Parava Nimalo? Si gi rata a naro kamumu o si gi rata a naro hale? Si gi vakamahuri a viri, o si gi ratapile a viri?”

¹⁰ E Isu i mata lae ne ria, muri i takia a bakovi, i ta maea, “O toto talea a limamu.” Lakea i toto talea a limana, i tavaga mule. ¹¹ E huriki a Pariseo i madihi a hatene ria, lakea ri varodo a ngava na a ra naro ri gi rata virihi ia vona.

*E Isu i Vulaki e Huriki a Apostolo Vona
(Mateo 10:1-4; Markus 3:13-19)*

¹² Na parava tara e Isu i sike na lolo ge vasileki, lakea i vasileki mavonga na Vure na rodo. ¹³ Na tahuna a haro i rike, i gale valai vona e huriki a murimuri vona. I vulaki a bakovi ala ravulu a polona i rua, i gale ria a apostolo. E huriki a apostolo ne Isu ra nga: ¹⁴ e Simon re Isu i vunua e Petrus, e tarina e Andreas, e Iakop, e Ioanes, e Pilip, e Bartolemeus, ¹⁵ e Mateo, e Tomas, e Iakop

tune Alpius, e Simon na kabu ne Silot,* ¹⁶ e Iudas e tune Iakop, e Iudas Iskariot, ra viri i habi e Isu ne huriki a pile.

E Isu i Vakamahuri e Huriki
(Mateo 4:23-25)

¹⁷ Muri e Isu i tuli e huriki a apostolo vona, ri raga puru na lolo, ri vano, ri pesi na bila. E huriki a murimuri vona ala kupo ri made vonga pali, turana e huriki ri valai na tabeke ne Iudea, ne Ierusalem, na tabeke ne Tair e Sidon, ra ru pesi na dahana dari. ¹⁸ E huriki nga ri valai ri gi longo a vinara ne Isu, ri ngarua ge vakamahuri ria na gilanga ne ria. E huriki i dili ne ria a hanitu, e Isu i korimule ria. ¹⁹ E huriki lobo ri toni ni padoi ia, a vuhuna a nitora na Vure i tabuli vona, i vakamahuri ria lobo.

A Maki Ni Vivi Vona
(Mateo 5:1-12)

²⁰ E Isu i mata lakea ne huriki a murimuri vona, i ta maea,

“Mua o huriki a matasia mu vivi,
a vuhuna a Vure bara i habi ne mua a harikianga vona.

²¹ *Mua o huriki mu vitolo ngane mu vivi,
a vuhuna muri ma bara mu maru.
Mua o huriki mu tatangi ngane mu vivi,
a vuhuna muri ma bara mu nongo mu pitei.

²² *E huriki bara ri tepu mua, ri lohople mua,
ri harogi mua,

* **6:15:** A tara ne huriki a Silot ri marikoi e huriki a Rom ri gi matakari ria. * **6:21:** Sng 126:5-6; Ais 61:3; Kap 7:16-17

* **6:22:** Ion 15:19; 16:2; 1Pe 4:14

ri taki mua ta mu hale a vuhuna mu muri mai
a Tuna Bakovi.

Pali mu vivi!

²³ Hosi e huriki e tubune ria ri rata mavonga e
huriki a propet. Lakea na tahuna ri rata mavonga
mua, mu vivi hateka, mu pitei, a vuhuna a Vure
bara i kona dagi mua meli na hunu.

²⁴ Pali mua o huriki a viri na mahala ngane,
a Vure bara i ratapile mua,
a vuhuna mu bole pali a nimade kamumu ne
mua.

²⁵ Mua o huriki mu kani marumaruru ngane,
a Vure bara i ratapile mua.
Muri ma bara mu vitolo.

Mua o huriki mu nongo ngane, a Vure bara i
ratapile mua.

Muri ma bara mu haloho mu tangi.

²⁶ Mua o huriki ni kavurike bala ngane,
a Vure bara i ratapile mua.

Hosi e huriki e tubune ria ri rata mavonga e
huriki a nitamina propet.

Mu Ngaru e Huriki a Pile ne Mua

(Mateo 5:38-48; 7:12a)

²⁷ “Pali mua e huriki mu longo a ngavagu, a
taki mua, mu ngaru e huriki a pile ne mua, mu
rata kamumu e huriki ri tepu mua. ²⁸ Mu rata
kamumu e huriki ri harogi mua. Mu vasileki ne
huriki ri rata hale mua. ²⁹ A viri tara ge ubi ioe na
garemu, o tabalahehe ge ubi tabu ioe na garemu
tara. A viri tara ge bole a varakia vomu, naha ni
vakatokua, o habi tabua vona a padirodo vomu
tara. ³⁰ O habi ne huriki ri nongi a maki vomu.
A viri ge bolea vomu tara maki, naha ni takia ge

habi mulea. ³¹ *Ra naro mu ngaru e huriki ri gi rata virihi mua vona, mua ranga mu rata.

³² “Mua bara mu ngaru kunana e huriki ri ngaru mua, e rei ge kavurike mua? E huriki a bakovi hale, ria ranga ri ngaru e huriki ri ngaru ria. ³³ Mua bara mu rata kamumu kunana e huriki ri rata kamumu mua, e rei ge kavurike mua? E huriki a bakovi hale, ria ranga ri rata mavonga. ³⁴ Mua bara mu habi a maki, muri mu ngaru ni gi koli, e rei ge kavurike mua? E huriki a bakovi hale, ria ranga ri habi a maki ne huriki a bakovi hale, ri ngaru ni gi koli. ³⁵ Pali a ngaru mua mu gu ngaru e huriki a pile ne mua, mu rata kamumu ria. Na tahuna mu habi ne ria a maki, naha ni taki ria ri gi habi mule. Mu rata mavonga, a mapane mua bara i dagi hateka, bara mua e huriki e tuna Vure Meli Liu, a vuhuna i rata kamumu e huriki ri bole lupu a maki, e huriki ri naro hale. ³⁶ Mu dodo e huriki, i manga a Vure, e Tamane mua, i dodo e huriki.

Naha Ni Pelekado a Viri
(Mateo 7:1-5)

³⁷ *“Naha ni pelekado a viri, lakea a Vure i uka ma ge pelekado mua. Naha ni taki e huriki ranga ri hale, lakea a Vure i uka ma ge taki mua mu hale. Mu lohophile a naro hale ne huriki, a Vure tara bara i lohophile a naro hale ne mua. ³⁸ *Mu ramai a naro hatebalala, lakea a Vure tara bara i hatebalala, i habi a maki ne mua. Na tahuna a Vure i habi a maki, bara i habi ge kupo, i guru tala, i padi lulu puru, i tahoni tabu bara i maguru

* **6:31:** Mat 7:12 * **6:37:** Mat 6:14 * **6:38:** Mrk 4:24

tala tavula ranga. A naro o rata virihi e turamu, a Vure tara bara i rata virihi ioe vona.”

³⁹* Muri e Isu i taki ria vona a nita vakakika, i ta maea “A bakovi i kepa i uka ma ge tulia a bakovi i kepa. Bara i toni ni tulia, rua varago bara ru boru puru na lovo. ⁴⁰* A lohokanga na koma ni tovo i uka ma ge rangi a lohokanga na viri i tovo ia. Pali na tahuna i tovo lobo a koma, a koma bara i lohoka manga a viri i tovoa.

⁴¹ “I navai o masia a muku na matane turamu, pali o mata kepa vona a bokona kai i koro na matamu ke? ⁴² Go taki navia e turamu, ‘Turagu, ga kuri tala a muku na matamu.’ Pali ioe i uka ma o matakilaka vona a bokona kai dagi i tabuli na matamu! Ioe a bakovi na taminga! O bole tala taro a bokona kai na matamu, muri bara o matai kamumu, o kuri tala a muku na matane turamu.

*A Kai Ni Matakilaka Vona a Vuana
(Mateo 7:17-20; 12:33-35)*

⁴³ “A kai kamumu i uka ma i vakabele kilala a kanena ge hale. A kai hale i uka ma i vakabele kilala a kanena ge kamumu. ⁴⁴ A kai si matakilalea na vuana. I uka ma si pasi a vuana pik na mota barakau. I uka ma si gi pasi a kanena vain na mota padipadi. ⁴⁵ A bakovi kamumu i vakasiri a hatena i kamumu na naro kamumu i rata. Pali a bakovi hale i vakasiri a hatena i hale na naro hale i rata. A nitana bakovi i vakasiri e huriki, ia a bakovi navai.

*A Bakovi Ru Hae a Ruma
(Mateo 17:24-27)*

* **6:39:** Mat 15:14 * **6:40:** Mat 10:24-25

46 *I navai mu gale iau e, ‘Bakovi Dagi, Bakovi Dagi,’ pali i uka ma mu muri mai a nitagu? 47 Ga vakalongo mua vona a naro na viri i valai nau, i longo a nitagu, i longototo. 48 A narona i manga a bakovi i hae a roho. I keli puru i vakapesi langa na kedo a vuhuna butu. Na tahuna i tua a meka i pulua a ruma i uka ma i vakulu, a vuhuna i hae kamumua. 49 Pali a viri i longoa a nitagu, pali i longotaro, i manga a bakovi i hae a roho, i uka ma i puru hateka a butu. Na tahuna i tua a meka i ratapilea a ruma, i mapuka puru, i lobo.”

7

E Isu i Vakamahuria a Vora (Mateo 8:5-13; Ioanes 4:43-54)

1 E Isu i vara lobo e huriki, muri i dili o Kapernaum. 2 Na tanga iea, i made vona a ubu na tara na nugumaheto.* A vora na ubu iea i giloa, i popote ge mate. A ubu i ngaru hatekea a vora vona. 3 Na tahuna i longoa e Isu i bele vonga, i rudu e huriki a bakovi dagi na Iuda, ri gi takia e Isu ge valai ge korimulea a vora vona. 4-5 Na tahuna ri bele ne Isu ri nana torea, ri ta maea, “A ubu na tara iea, a bakovi kamumu hateka. I ngaru hateka hita e huriki a Iuda. I haea koea ne mia tara roho na vaponga. I kamumu go koria.”

6 Lakea e Isu i vano turane ria.

I popote ri gi bele na ruma, lakea a ubu i rudu e huriki a turana ri gi takia e Isu, ri gi ta maea, “Bakovi Dagi, ma ga vakapae ioe. Iau i uka ma a

* **6:46:** Mat 7:21 * **7:2:** A ubu na tara na nugumaheto i matakari e huriki a nugumaheto ala ravulu mule ma murina balaka taku (100).

bakovi kamumu go valai na ruma nau. ⁷ Lakea iau, i uka ma a luhoi ge iau a bakovi kamumu ga valai mai ioe. O taki kunanea a ngava, ge mahuri a vora nau. ⁸ A lohoka vona bara i bele, a vuhuna iau a longototo e huriki a bakovi dagi nau. E huriki a nugumaheto a matakari ria, ria ranga ri longototo iau. Bara takia a viri tara ge vano, bara i vano kunana. Bara takia ge valai, bara i valai kunana. Bara takia a vora nau ‘o ratea a maki iea,’ bara i rata kunanea.”

⁹ Na tahuna e Isu i longoa a ngava iea i turutu, i matagege lakea ne huriki ri muri vona, i taki ria, “A taki mua, i uka ma a pugaia ma tara bakovi o Israel ge luhoi tora hatekea a Vure ge manga a bakovi iea.”

¹⁰ Muri e huriki a vinuru ri hamule lakea na ruma. Na tahuna ri bele, ri masia a vora i tavaga pali.

E Isu i Vakamahuri a Riau

¹¹ Muri e Isu i lakea na tanga dagi e Nain. E huriki a murimuri, e huriki a bakovi a ngatavine ala kupo ranga ri laho turana. ¹² Na tahuna ri luve tabukoi na poridala na tanga, ni kaloho tala a podana bakovi i mate, a madiva† na havuri, ni gi tanu. I kupo e huriki na tanga dagi ri laho turana havuri iea. ¹³ Na tahuna e Bakovi Dagi i masia a havuri, i dodoa, lakea i takia, “Naha ni tangi.”

¹⁴ I laho lokovonga i nugua a moke, ra i tabuli vona a podana riau, lakea e huriki ri kalohoa ri pesi tata. Muri e Isu i ta maea, “Riau, ngane a taki

† **7:12:** A madiva, a koma i uka e tarina, i uka e tukana. Ia kikeri kunana.

ioe, o pesi rike!” ¹⁵ *Lakea a riau i made rike, i vakatubu ni ta. Muri e Isu i tulia, i habi mulea ne kinana.

¹⁶ *E huriki lobo ri mangenge, ri kavurikea a Vure. Lakea ri ta maea, “A propet dagi i bele na kurukurune hita. A Vure i valai pali ge tuhori e huriki a ngate vona.” ¹⁷ A velengane Isu ni longo na tabeke lobo ne Iudea, na robo tabukoi vonga.

E Ioanes i Rudu a Murimuri Vona Ru Lakea ne Isu
(*Mateo 11:1-19*)

¹⁸ E huriki a murimuri ne Ioanes ri vakalongoa vona a maki lobo e Isu i rata. ¹⁹ *Lakea e Ioanes i rudu a vinuru vona ala rua ru gu masia e Bakovi Dagi, ru gu nanea, “Ioe kunana a viri a Vure i taki ge rudu vilia, o mi gi davea a viri tara?”

²⁰⁻²¹ Lakea ru vano. Na tahuna ru bele, e Isu i vakamahuri e huriki ri giloa, e huriki i dili ne ria a hanitu, i vakamatapara e huriki a kepa. Ru nanea, “E Ioanes a mari ni vahilolo i rudu maria miri gi nana ioe. Ioe kunana a viri a Vure i takia ge rudu vilia, o mi gi davea a viri tara?”

²² *Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Muru hamule, muru vakalongo e Ioanes vona a maki muru matai muru longo: E huriki a kepa ri matapara, e huriki a beu ri laho tabu, e huriki ri tahoka a patala ri matapado, e huriki ri vou ri longo mule tabu, e huriki ri mate ri mahuri mule tabu, a Velenga Kamumu ni vakalongo ne huriki a matasia. ²³ E huriki ri matai a maki a rata, pali

* **7:15:** 1Ki 17:23; 2Ki 4:36 * **7:16:** Luk 1:68 * **7:19:** Sng 40:7; Mal 3:1; Kap 1:8 * **7:22:** Ais 35:5-6; 61:1; Luk 4:18

i uka ma ri koi nau, a Vure bara i rata kamumu ria.”

²⁴ E Isu i ta lobo, lakea a vinuru ne Ioanes ru vano. Muri e Isu i vakalongo e huriki vonga, i ta maea, “Ra viri mu dili maia na tabeke i ngeki, i uka ma ia a bakovi ni ta viliha lae, ge manga a pagana viru i bole lelea a vilu. ²⁵ I uka ma i bagetu na varakia kabakaba. E huriki ri bagetu na varakia kabakaba ri tahoka a mahala i kupo, ri made na ruma hariki. ²⁶ *A viri mu vano mu gu masia a propet. A taki muholi mua, e Ioanes i uka ma ia a propet tavula kunana. ²⁷ *Hosi ni vakalongo muga vona na hinere. A hinere i ta maea,

‘Ga rudua a vinuru nau ge muga vomu, ge pelekadoa a dalamu.’

²⁸ “A taki mua, i uka tara viri koea na malala ge polomeli ne Ioanes. Pali a viri i manga a bakovi tavula pololilo na harikianga na Vure, i polomeli ne Ioanes.”

²⁹ *Na tahuna e huriki ri longoa a nitane Isu, e huriki a bakovi a ngatavine, turana e huriki a bakovi ni bole a takis, ri ta maea, “I muholi, a Vure i ngarua e Ioanes ge vahilolo mia.” Ri ta mavonga, a vuhuna e Ioanes i vahilolo ria pali.

³⁰ *Pali e huriki a Pariseo, e huriki a mari na vinara, i uka ma ri ramai a ningaru na Vure, ri koi e Ioanes ge vahilolo ria.

³¹ Muri e Isu i ta maea, “Ga toni virihi ma a ra e huriki na tahuna mona? Ri gi manga a ra?

³² Ri manga e huriki a koma ri made na mada ni

* **7:26:** Luk 1:76 * **7:27:** Mal 3:1 * **7:29:** Luk 3:12 * **7:30:** Mat 21:32

vahabi ni vangoli a maki. Ri gale e huriki a koma ranga ri ta maea,

‘Mi vaki a piloli,
pali i uka ma mu raulo.

Mi kalolo a linge na matenga,
pali i uka ma mu tangi.’

³³ “A ta maea a vuhuna e Ioanes a mari ni vahilolo, i valai i uka ma i kani a bret, i uka ma i ninu a vain, lakea mu takia ta i dili vona a hanitu.

³⁴ *Pali a Tuna Bakovi i valai i kani i ninu, lakea mu ta maea, ‘Ia a bakovi ni kani ni ninu hateka, i turana bala e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale.’ ³⁵ Pali e huriki ri ramai a niluhoi kamumu na Vure, ri vakasiri manga a niluhoi kamumu vona i muholi.”

A Ngatavine Hale i Biria e Isu

³⁶ A Pariseo tara i takia e Isu ge kani turana. Lakea e Isu i lokovonga i made na dede. ³⁷ *A ngatavine tara i made na tanga iea, a ngoi. Na tahuna i longoa e Isu i kani turana Pariseo, i vano i konea a ulo ni rata na kedo a alabasta, i vona a nibiri mangisipa. ³⁸ I lakea na ruma na Pariseo, i pasike puru muri tabukoi na vahane Isu i vakatubu ni tangi. I vahilolo a vahane Isu na luhana. Muri i ravu a vahane Isu na vuna, i nguru a vahana, i guru langa na vahana a mangisipa.

³⁹ Na tahuna a Pariseo iea i masia a ngoi i rata maea, i luhoi maea, “Ra bakovi iea, ge ia a propet bara i lohoka vona ra ngatavine i nugua, a ngatavine navai. Ra ngatavine iea a ngatavine hale.”

* **7:34:** Luk 15:2 * **7:37:** Mat 26:7; Mrk 14:3; Ion 12:3

⁴⁰ Lakea e Isu i takia, i ta maea, “Simon, a tahoka a ngava ta ga taki ioe vona.”

Lakea e Simon i koli i ta maea, “Mari ni tovo, mo vakalongo iau vona.”

⁴¹ Lakea e Isu i ta maea, “A bakovi ala rua ru bole a moni na bakovi i matakari a tava. A bakovi tara i bole a kedo silva i 500. A viri tara i bole a kedo silva i 50.† ⁴² Rua varago ru uka a moni ru gu koli, lakea i taki rua nahea ru gu koli. E rei ne rua ge ngaru hatekea a matakari na tava?”

⁴³ E Simon i koli i ta maea, “Iau a luhoia ra bakovi i kupo a moni i bole, lakea a matakari na tava i takia nahea ge koli.”

Lakea e Isu i takia e Simon, i ta maea, “A nitamu i muholi.”

⁴⁴ Muri i mata lakea na ngatavine i takia e Simon, “Ra ngatavine iea o masia? Iau a valai na ruma vomu, pali ioe o uka ma o habi nau a naru ga vahilolo a vahagu. Pali a ngatavine iea, i vahilolo a vahagu na luhana, i ravu a vahagu na vuna. ⁴⁵ Ioe o uka ma o tagui iau, pali ra ngatavine iea i nguru mavonga a vahagu na tahuna i dili koea. ⁴⁶ Ioe o uka ma o biri a gigu na nibiri, pali a ngatavine iea, i guru langa na vahagu a mangisipa. ⁴⁷ Pali ngane ga taki ioe, a naro hale vona i kupo, pali iau a puga vuroki, i mavonga i ngaru hateka iau. A viri ni puga vuroki a naro hale kiroko vona, a ningaru vona i kiroko kunana.”

⁴⁸ Muri e Isu i takia a ngatavine i ta maea, “Iau a puga vuroki a naro hale vomu.”

† **7:41:** A kedo i silva ne huriki a Iuda ni gale a ‘denari.’ A viri i leho na vik i rua bara i bole a denari i rua.

49 E huriki ri bele palupu na nikani ri vata, ri ta maea, “Ra bakovi iea, ia e rei muholi i puga vuroki a naro hale?”

50 *Lakea e Isu i takia a ngatavine i ta maea, “A puga vuroki a naro hale vomu a vuhuna o luhoi tora iau. O vano na nivalemu.”

8

A Ngatavine Ranga Ri Muri ne Isu

1 Muri e Isu i laho lae na maka tanga dagi, a tanga kiroko, i vakalongo a Velenga Kamumu na harikianga na Vure. E huriki a apostolo vona ala ravulu a polona i rua ri laho turana. 2 *E huriki a ngatavine e Isu i korimule ria na hanitu, na gilanga, ria ranga ri laho turana: e Maria, a rana tara e Magdala, ra ni lili tala a hanitu i polorua vona, 3 e Ioana e girihine Kusa, re Kusa i matakari a ruma ne Herod, e Susana, turana e huriki a ngatavine ranga. E huriki a ngatavine nga ri habi bala a maki ne ria ni tuhoria e Isu.

A Nivakakika na Viri i Varo a Vit (Mateo 13:1-9; Markus 4:1-9)

4 E huriki na tanga lobo ri valai mai ia, ri vapopo. Lakea i taki ria na nita vakakika, i ta maea, 5 “A bakovi ni leho na hania i vano, i varo a vutuna vit. Na tahuna i voro lae a vutuna vit, i ranga ri boru puru na dala, lakea ni laho langa ne ria, i ranga i kani poi a kadirovo. 6 I ranga ri boru puru na kedo. Na tahuna ri koro rike ri malai, a vuhuna a malala i kere. 7 A vutuna vit ranga ri boru puru na hini i rako vona barakau, lakea a

* 7:50: Luk 8:48; 18:42
Luk 23:49

* 8:2: Mat 27:55-56; Mrk 15:40-41;

barakau i rako taho. ⁸ Pali i ranga a vutuna vit ri boru langa na malala kamumu. Ri koru rike, ri vua, ri vakabele a kanene ria i ravulu mule ma murina i balaka taku (100).” E Isu i tuverei lobo, lakea i gale tala, i ta maea, “E rei a viri i ngaru ni longokilalea a ngavagu, ge longo kamumu, ge luhoi kado.”

A Pelegona Nivakakika

(Mateo 13:10-23; Markus 4:10-20)

⁹ Lakea e huriki a murimuri vona ri nanea ge tuveve polo a pelegona nita vakakika. ¹⁰ *E Isu i koli i ta maea, “A Vure i habi a lohokanga ne mua, mu gu lohoka vona a maki kapiloho na harikianga na Vure. Pali e huriki ranga, a ta vakakika ne ria, nahea ri gi longokilala, ge manga a ngava ni here puru hosi na Hinere, i ta maea, ‘Ri matai, pali i uka ma ri matakilala.

Ri longo, pali i uka ma ri longokilala.’

¹¹ “A pelegona a nivakakika i maea: A vutuna vit i manga a nitana Vure. ¹² A vutuna ri boru puru na dala ri manga e huriki ri longo a ngava. Muri i valai a hanitu i panaho tala a ngava na hatene ria, i uka ma ri gi luhoi tora, i uka ma ri gi bole a nimahuri vakaroro.

¹³ “A maka vutuna vit ri boru langa na kedo ri manga e huriki ri longo a nitana Vure, ri vivi ni luhoi torea, pali i uka ma ri ngarua ge dili na hatene ria. Ri ramai na parava popote kunana, pali a parava na nitoni i bele, ri boru.

¹⁴ “A maka vutuna vit ri boru langa na hini i rako vona a barakau, ri manga e huriki ri longo a

* **8:10:** Ais 6:9-10

ngava, pali ri muri mai a ningaru ne ria kunana. Ri loho lege lae na nimade ne ria, na mahala, na bagetua, lakea i putukari ria ni vakabele a kanene ria.

¹⁵ “A maka vutuna vit ri boru langa na malala kamumu ri manga e huriki a bakovi kamumu, a bakovi ni ta muholi. Ri longo a nitana Vure, ri ru na hatene ria, ri lohotata vona. Na tahuna ri lohotata na ngava, ri hatenono, bara ri vakabele a kanene ria i kupo.

A Nipara

(Markus 4:21-25)

¹⁶ * “I uka ma si namia a lam muri si gi kavi-tagua. A lam bara si vakatavorea, lakea e rei a viri i valai bara i masia a hini palala. ¹⁷ * A rabu lobo ni rata kapiloho bara ni vakalongo lae muri ma. A maki ni ruhulolo, bara i bele kavakava. ¹⁸ * E rei a viri i longokilala a ngava bara ni habi tabu ranga. A viri i uka ma i longokilala a ngava, pali ra ngava i luhoi ta i longokilala, bara ni bole hamule vona. I mavonga, mu luhoi kamumu a ngava mu longo.”

E Rei e Kinane Isu, e Turana mai?

(Mateo 12:46-50; Markus 3:31-35)

¹⁹ Na parava tara e kinana e turana mai ri valai ri gi masia e Isu, pali ri keri ni dili, a vuhuna ri ala kupo e huriki ri made, ri longo a e Isu i vara. ²⁰ Lakea a bakovi tara i vakalongo a e Isu, i ta maea, “E kinamu, e tarimu mai to pesi polovavo, to ngaru ni matai ioe.”

* **8:16:** Mat 5:15; Luk 11:33

* **8:17:** Mat 10:26; Luk 12:2

* **8:18:** Mat 25:29; Luk 19:26

²¹ E Isu i koli i ta maea, “E nana, e turagu mai re huriki ri longo a nitana Vure, ri muri mai a ngavana.”

E Isu i Takia a Taiava Ge Pasipuru
(*Mateo 8:23-27; Markus 4:35-41*)

²² Na parava tara e Isu i tura e huriki a murimuri i ta maea, “Si vano si gi lakea na tabeke tara na darilomu.” Lakea ri rike na aga ri vano.

²³ Na tahuna ri vore lokovonga, e Isu i mahita. I pori ngane a taiava i toko dili na aga, a dari i ratea a aga i popote ge mabubu.

²⁴ E huriki a murimuri ri vangoa e Isu ri ta maea, “Bakovi Dagi, Bakovi Dagi, i popote bara i mabubu a aga. Bara si pasiri!”

Lakea e Isu i pesi rike i tahate a vilu a naru, naha ru gu pori. Lakea i pasi puru a taiava, i malilo a dari. ²⁵ E Isu i nana e huriki a murimuri vona i ta maea, “I vai a niluhoi ne mua?”

E huriki a murimuri ri mangenge ri ngapa, lakea ri vanana, “E rei a viri iea? I vakuku a vilu a dari, ru longototoa!”

E Isu i Lili Tala a Hanitu
(*Mateo 8:28-34; Markus 5:1-20*)

²⁶ Ri bele na tabeke ne Gerasa, na tabeke tara na Darilomu e Galili. ²⁷⁻²⁹ Na tahuna e Isu i page raga na aga, i masia a bakovi tara, i dili vona a hanitu. A bakovi iea a bakovi na tanga e Gerasa. E huriki na tanga bara ri kolo a vahana a limana na sen. I balaka kupo pali i ratea a hanitu, i rakudu gareka a sen, lakea a hanitu i lili talea na tanga ge made na robo i ngeki. I tabaka pali i uka ma i rodo a varakia, i uka ma i mahita na

ruma. I mahita kunana na murine huriki ri mate. Lakea na tahuna e Isu i masia, i takia a hanitu ge pagitala vona a bakovi iea. Ngane a bakovi iea i mahita puru na vahane Isu, i gale tala dagi, i ta maea, “Isu, Tuna Vure Meli Liu, go rata navai iau? A nana tora ioe, naha ni ratapile iau!”

³⁰ Lakea e Isu i nanea, “E rei a ramu?”

I koli, i ta maea, “A ragu e Tara,” a vuhuna i kupo e huriki a hanitu ri dili vona. ³¹ E huriki a hanitu ri nana torea e Isu nahea ge tono ria ri gi lakea na lovo i marangeo.

³² A kabuna boro ri kakani na dahana kupona. E huriki a hanitu ri nana torea e Isu ge tono ria lakea na kabuna boro. Lakea e Isu i longo. ³³ E huriki a hanitu ri pagitala na bakovi, ri vano ri dili na maka boro. Muri a kabuna boro ri nunu raga na gali, ri to na darilomu, ri pasiri.

³⁴ Na tahuna e huriki a matakari na boro ri masia, ri ha, ri vakalongo e huriki na tanga, na robo tabukoi vonga. ³⁵ Lakea e huriki ri vano ri gi masia ra maki i bele. Na tahuna ri bele ne Isu, ri masia ra bakovi i pagitala vona e huriki a hanitu, i made tabukoi na vahane Isu. I lobo vona pali a nimanga, i rea mule a varakia vona. Na tahuna ri masia, ri mangenge. ³⁶ Ngane e huriki ri masia a naro iea i ratea e Isu, ri vakalongo e huriki ri bele taho ria vonga, ri taki ria ne Isu i korimule navia a bakovi iea ne huriki a hanitu. ³⁷⁻³⁹ Lakea e huriki a bakovi a ngatavine na robo e Gerasa ri takia e Isu ge vano, a vuhuna ri mangenge hateka.

A bakovi i pagitala vona e huriki a hanitu i ngaru ni laho turane Isu. Pali e Isu i tono mulea, i ta maea, “O hamule lakea na tanga vomu,

o vakalongo e huriki vonga na maki kamumu hateka a Vure i rata virihi ioe vona.” Lakea e Isu i rike na aga, i vano. A bakovi iea i hamule lakea na tanga vona, i vakalongo e huriki vonga ne Isu i kori hatekea, i lili tala e huriki a hanitu vona.

*E Isu i Vakamahuri a Koma
(Mateo 9:18-26; Markus 5:21-43)*

⁴⁰ E Isu i hamule tabu lakea na tabeke tara na darilomu, lakea e huriki ri taguia, a vuhuna ri pasimata vona. ⁴¹ Muri i valai tara bakovi, a rane Ierus. Ia a matakari na roho na vaponga. I tabuli puru tabukoi na vahane Isu, i takia ge valai na ruma vona. ⁴² I ngarua ge valai, a vuhuna i popote ge mate e tuna a madiva, a koma ngatavine. Ra koma iea, a pida vona i ravulu a polona i rua.

Na tahuna e Isu i laho lokovonga, e huriki ri tango kapia. ⁴³ A ngatavine tara i laho turane ria i pori vona a dara na pida i ravulu a polona i rua. E huriki a dokta ri keru ni korua. ⁴⁴ I laho valai muri ne Isu, i padoia a ngutuna varakia vona. I malaviriri kunana i lobo ni pori a darana.

⁴⁵ Lakea e Isu i nana maea, “E rei i padoi iau?”

Ri lavuni e huriki, lakea e Petrus i ta maea, “Bakovi Dagi, e huriki ri pesi vatutu hateka ri tango kapi ioe.”

⁴⁶ Lakea e Isu i ta maea, “I tahoka tara viri i padoi iau. A lohoka vona, a vuhuna a hatakia a nitora nau i vakatavaga ia pali.”

⁴⁷ A ngatavine i lohoka ngane i uka ma ge kapiloho tabu, lakea i laho vakulukulu valai, i tabuli puru tabukoi na vahane Isu. Na matane huriki lobo, i vakalongo i navai i padoia e Isu,

lakea i vakalongo tabu vona a dara i lobo liu ni poro vona. ⁴⁸ *Muri e Isu i takia a ngatavine, “O tugu, ioe o mahuri a vuhuna o luhoi tora iau. O vano na nivalemu.”

⁴⁹ E Isu i tabana ni ta, a vinuru tara i bele, i valai na ruma e Iairus, a matakari na roho na vaponga, i ta maea, “E tumu i mate pali. Naha ni vakapae tabua a mari ni tovo.”

⁵⁰ E Isu i longoa a ngava iea, lakea i takia e Iairus, i ta maea, “Naha ni mangenge. O luhoi tora iau. E tumu bara i mahuri tabu.”

⁵¹ Na tahuna e Isu i bele na ruma ne Iairus, i koi ne huriki lobo ri gi dili na ruma. I tuli kunana e Petrus, e Ioanes, e Iakop, turana e kinana e tamana sirula i mate. ⁵² E huriki ri made muga vonga ri dua, ri taringia. Pali e Isu i taki ria i ta maea, “Naha ni tangi. A sirula i uka ma i mate, i mahita kunana.”

⁵³ Lakea ri nongo vakia e Isu, a vuhuna ri lohoka vona a sirula i mate muholi pali. ⁵⁴ Pali e Isu i nugua a limana sirula, i ta maea, “Sirula, o pesi rike!” ⁵⁵ Lakea a hanuna i hamule maia. I malaviriri kunana i pesi rike. Muri e Isu i taki ria ri gi vakania. ⁵⁶ E tamana e kinana i ubi rua a ngapa, pali e Isu i taki tora rua, nahea ru gu vakalongoa tara viri vona a maki i bele.

9

E Isu i Rudu Tala a Apostolo Vona (Mateo 10:5-15; Markus 6:7-13)

¹ Muri e Isu i gale palupu e huriki a apostolo vona ala ravulu a polona i rua, i habi a leho ne

* **8:48:** Luk 7:50

ria, a nitora ri gi lili tala a hanitu, ri gi vakatavaga e huriki ri giloa. ² I rudu tala ria, ri gi vara vona a harikianga na Vure, ri gi vakamahuri e huriki ri giloa. ³ *I taki ria, i ta maea, “Naha ni bolea tara maki na tahuna mu havai. Naha ni bole a kodo. Naha ni bole a hole. Naha ni bole a maki ni kani. Naha ni bole a moni. Naha ni bole a varakia ge rua. ⁴ E rei a tanga mu dili vona, mu made na ruma ge taku kunana. ⁵ E rei a tanga i uka ma i tagui mua, mu kurudu pasi a habulo na vahane mua, mu ha taroa, bara i vakasiri ria ri tahoka a ngava.”

⁶ Lakea e huriki a apostolo ne Isu ri vano, ri laho lae na maka tanga, ri vara na Velenga Kamumu, ri vakamahuri e huriki ri giloa.

*E Herod i Ngaru ni Lohoka Vona e Isu
(Mateo 14:1-2; Markus 6:14-16)*

⁷ *E Herod, a hariki, i longo a maka maki i rata e Isu. I luhoi lege lae a vuhuna e huriki ranga ri takia e Isu ta ia e Ioanes i mahuri mule na nimate. ⁸ E huriki ranga ri takia e Isu ta ia e Elaisa i bele tabu. E huriki ranga tabu ri takia e Isu ta ia a propet hosi tara i mahuri mule. ⁹ *Pali e Herod i ta maea, “Tau a palakudua hosi a lohona Ioanes. Pali e rei ra viri iea a longo a rata a maka maki nga?” Lakea i ngaru ni masia e Isu.

*E Isu i Vakani e Huriki ala Kupo
(Mateo 14:13-21; Markus 6:30-44; Ioanes 6:1-13)*

* **9:3:** Luk 10:4-11 * **9:7:** Mat 16:14; Mrk 8:28; Luk 9:19

* **9:9:** Luk 23:8

¹⁰ Na tahuna e huriki a apostolo ne Isu ri hamule pali, ri vakalongo e Isu vona a maka maki ri rata. Muri e Isu i tuli ria, ri vano, ri lakea na tanga dagi tara ni gale e Betsaida. ¹¹ Pali e huriki ri longoa a hini e Isu i lakea vona, lakea ri muri mai ia. Na tahuna ri bele, e Isu i tagui ria, i vara ria na harikianga na Vure, i vakatavaga e huriki ri giloa.

¹² Na malunga liu, e huriki a apostolo vona ala ravulu a polona i rua ri takia e Isu, ri ta maea, “A hini si made vona i ngeki. O taki e huriki ri gi vano, ri gi lakea na maka tanga tabukoi, ri gi matakana a maki ni kani, a murina ni mahita.”

¹³ Pali e Isu i koli, i ta maea, “Mu vakani ria.”

Pali ri ta maea, “Mi tahoka kunana a bret i lima, a manu i rua. Ioe bara o ngaru mi gi habi a maki ne ria ri gi kani, bara si kona taro a maki bara i kara ria.” ¹⁴ E huriki a bakovi ri made vonga ri ala rangale lima (5,000).

Lakea e Isu i taki e huriki a murimuri vona, i ta maea, “Mu vakamade kabuna ria ravulu lima, ravulu lima.”

¹⁵ Lakea ri rata manga a hini e Isu i taki, ri vakamade kabuna ria. ¹⁶ Muri e Isu i bole rike a bret i lima, a manu i rua. I mata rike na hunu, i kavurikea a Vure. Muri i keve a bret, i putu a manu, i habi ne huriki a murimuri vona ri gi veru. ¹⁷ E huriki lobo ri kani, ri maru. Muri ri tahoni na kulopi i ravulu a polona i rua a kalavana maki ni kani.

*E Isu Ia e Rei Muholi
(Mateo 16:13-19; Markus 8:27-29)*

18 Na parava tara e Isu i vasileki kikeri. E huriki a murimuri vona ri valai, lakea e Isu i nana ria i ta maea, “Re huriki, ri luhoi iau, ge iau e rei?”

19 *Ri koli ri ta maea, “E huriki ranga ri taki ioe, ta ioe e Ioanes, a mari ni vahilolo. Pali e huriki ranga ri taki ioe, ta ioe e Elaia. Pali e huriki ranga ri taki ioe, ta ioe a propet hosi tara i mahuri mule tabu.”

20 *Lakea e Isu i nana ria, “Pali mua, mu luhoi iau, ge iau e rei?”

Lakea e Petrus i koli i ta maea, “Toe e Kristo. A Vure i rudu ioe o valai.”

*E Isu Bara i Mate i Mahuri Mule
(Mateo 16:20-28; Markus 8:30; 9:1)*

21 Lakea e Isu i taki tora ria, nahea ri gi vakalongoa tara viri, i ta maea, 22 * “A Tuna Bakovi bara i bole a nimadihi i kupo. E huriki a gare, a prister dagi, a mari na vinara bara ri marikoi vona, ri rabalakia. Muri na parava i tolu bara i pesi rike mule na matenga.”

23 *Muri i taki ria lobo, i ta maea, “E rei a viri i ngaru ni muri nau, ge lohopile a ningaru vona, ge kalohoa na parava vakaroro a kai tavalavala vona, ge ramai iau. 24 *E huriki ri hataro iau, ne vona ni korimule a kuline ria, bara ri velu. Pali e huriki ri mate a vuhuna ri ramai iau, bara ri bole a nimahuri vakaroro. 25 Ge ra a viri i tahoka a mahala lobo na malala, pali ge velu ia? 26 *E rei a viri i maruhu nau, i maruhu na ngava

* **9:19:** Luk 9:7-8 * **9:20:** Ion 6:68-69 * **9:22:** Luk 9:44;
18:32-33 * **9:23:** Mat 10:38; Luk 14:27 * **9:24:** Mat 10:39;
Luk 17:33; Ion 12:25 * **9:26:** Mat 10:33; Luk 12:9

nau, iau, a Tuna Bakovi, bara maruhu vona na tahuna a valai na bagetuanga nau, a bagetuanga ne Tata, a bagetua ne huriki a agelo kamumu. ²⁷ A taki muholi mua, i ranga ne mua, ra mu pepesi koea, i uka ma mu gu mate ma, bara mu matai a harikianga na Vure.”

A Kakaine Isu i Mareli
(*Mateo 17:1-13; Markus 9:2-13*)

²⁸ Na parava i polotolu muri ne Isu i taki ra ngava nga, i tuli e Petrus, e Ioanes, e Iakop, to sike na lolo ge vasileki. ²⁹ Na tahuna e Isu i vasileki, a matana i mapulo, i mata tebi. A varakia vona i parahidi manga a vila i maravila. ³⁰⁻³¹ *A bakovi ala rua, e Moses e Elaisa, ru bele vakaturutu turana bagetuanga na hunu, ru ta turana e Isu. To vata vona e Isu ge mate o Ierusalem. ³² *E Petrus turana e vikirua to mahita mate, pali na tahuna to hadongo, to masia a nipara ne Isu turana bakovi nga ru pepesi turana. ³³ Na tahuna e Moses e Elaisa ta ru gu pe purua e Isu, lakea e Petrus i takia e Isu i ta maea, “Bakovi Dagi, i kamumu hateka mete valai. Mete ge hae a kape ge tolu: ne vomu tara, ne Moses tara, ne Elaisa tara.” E Petrus i ta tavulavula kunana.

³⁴ Na tahuna e Petrus i ta ta, a havu i puru i kavitagou, lakea to mangenge. ³⁵ *A lohona viri tara i gale tala na bubu, i ta maea, “Ia e Tugu, a vulakia pali. Mu longo mai a ngavana.” ³⁶ Na tahuna i ta lobo pali, to masia e Isu kikeri i pepesi vonga. Muri e Petrus, e Ioanes, e Iakop i uka

* **9:30-31:** Luk 9:22 * **9:32:** 2Pe 1:16-18 * **9:35:** Luk 3:22

ma to vakalongo lae vona a maki to matai. To mangulukari kunana.

E Isu i Kori Mule a Riau
(*Mateo 17:14-21; Markus 9:14-29*)

³⁷ Na parava muri ri raga puru na lolo. Na tahuna ri puru pali na lolo, ri matai e huriki ala kupo ri davea e Isu. ³⁸ A bakovi tara i pesi turane ria i gale tala, i ta maea, “Mari ni tovo, a ngaru ioe go koria e tugu a bakovi, a madiva. ³⁹ Na parava ranga, a hanitu i dili vona, i ratea i haloho vakaturutu, i tangi torutoru, i bubu vona a vere a ngavana. Muri, na tahuna e tugu i malulu liu a tuhana, a hanitu bara i ha taroa. ⁴⁰ A nana tora pali e huriki a murimuri vomu ta ri gi korimulea, pali ri keru.”

⁴¹ Lakea e Isu i ta maea, “Mua o huriki na tahuna mona, i uka ma mu luhoi torea a Vure. A narone mua i hale hateka. Ge navai? Ga hatenono mavonga ni dava mua, mu gu luhoi tora iau?”

Muri i takia a bakovi iea, i ta maea, “O tuli vilia e tumu.”

⁴² Na tahuna a koma i laho valai ne Isu, a hanitu i voro purua na malala, i ratea i tangi torutoru. Lakea e Isu i tahatea a hanitu, i korimulea a riau, muri i habi mulea ne tamana. ⁴³ E huriki lobo ri ngapa vona a nitora dagi na Vure.

Na tahuna e huriki ri vata lae vona a maki e Isu i ratea, lakea i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, ⁴⁴ * “Mu longo kamumu a maki ga taki mua vona. A Tuna Bakovi i tabukoi bara ni habi na limane huriki a bakovi.”

⁴⁵ * Pali e huriki a murimuri i uka ma ri longok-

* **9:44:** Luk 9:22 * **9:45:** Luk 18:34

ilalea a pelegona ngavana, a vuhuna ni ruhulolo ne ria. Ri mangenge ni nanea ge taki talea ne ria a pelegona.

E Rei a Viri Ge Dagi Liu
(*Mateo 18:1-5; Markus 9:33-37*)

⁴⁶ *Ngane e huriki a murimuri ri vakatubu ni vahehe lae ne rei ne ria i dagi hateka. ⁴⁷ E Isu i lohoka vona a niluhoi ne ria, i tulia a koma tara, i vakapesia tabukoi vona. ⁴⁸ *Muri i taki ria, i ta maea, “E rei a viri i taguia a koma kiroko maea na ragu, i tagui iau. E rei a viri i tagui iau, i taguia ra viri i rudu iau a valai. E rei a viri a bakovi tavula ne mua lobo, ia kunana a viri bara i muga ne mua.”

⁴⁹ E Ioanes i ta rike i ta maea, “Bakovi Dagi, mi masia tara bakovi i lili tala a hanitu na ramu, lakea mi tahatea, a vuhuna i uka ma ia a tara ne hita.”

⁵⁰ *E Isu i koli i ta maea, “Naha ni ta pupukari vona. E huriki i uka ma ri tepu mua, ria a turane mua.”

E Huriki a Samaria Ri Koi ne Isu

⁵¹ I tabukoi ngane e Isu ge sike na hunu, lakea i luhoi tora ni vakatubu ni havai lakea o Ierusalem.

⁵² I rudu muga a vinuru vona ri gi lakea na tanga tara na tabeke ne Samaria, ri gi pelekado a dalana, ge made popote vonga. ⁵³ Pali e huriki vonga i uka ma ri garinga mai ia, a vuhuna i laho lakea o Ierusalem. ⁵⁴ *Na tahuna e Iakop e Ioanes ru masia a naro ne ria, ru takia e Isu, ru ta maea,

* **9:46:** Luk 22:24 * **9:48:** Mat 10:40 * **9:50:** Mat 12:30;
Luk 11:23 * **9:54:** 2Ki 1:9-16

“Bakovi Dagi, miri gi rudu raha ria, ge puru valai na hunu a kanono, ge gutuparina e huriki nga.”

⁵⁵ Pali e Isu i tahate rua. ⁵⁶ Muri ri laho polopolo lokovonga, ri made na tanga tara.

*A Rabu ni Muri Mai e Isu
(Mateo 8:19-22)*

⁵⁷ Na tahuna ri laho na dala, a bakovi tara i takia e Isu, i ta maea, “I vai a hini go lakea vona, ga muri mai ioe kunana.”

⁵⁸ Lakea e Isu i koli i ta maea, “A kaugara i tahoka a dupina i mahita vona. A kadirovo i tahoka a nuna i mahita vona. Pali a Tuna Bakovi i uka ruma ge mahita vona.”

⁵⁹ E Isu i taki tabua tara bakovi i ta maea, “O muri nau.”

Pali a bakovi iea i koli, i ta maea, “Bakovi Dagi, ga vano taro ga tanua e tata.”

⁶⁰ Lakea e Isu i takia, i ta maea, “E huriki ri made na uvo ri manga e huriki a viri ri mate pali. O taparaki ria ri gi tanu e huriki a viri ne ria. Pali ioe, o vano o vakalongo e huriki na harikianga na Vure.”

⁶¹ *A bakovi tara i valai tabu ne Isu i ta maea, “Bakovi Dagi, iau a ngaru ni muri vomu. Pali ga vano taro ga tarulu puru a kabu nau.”

⁶² Lakea e Isu i koli, i ta maea, “A bakovi i vakatubu ni leho na hania, pali i leho matagege, i uka ma i kara ge leho na harikianga na Vure.”

10

E Isu i Rudu Tala e Huriki a Murimuri Vona

* **9:61:** 1Ki 19:20

¹ *Muri e Bakovi Dagi i vulaki tabu a bakovi ala ravulu polorua a polona i rua, i rudu tala ria ruarua, ri gi muga lakea na maka tanga e Isu i ngaru ge made ne ria. ² *I taki ria, i ta maea, “A maki ni kani na hania i kupo hateka, pali e huriki a bakovi ni mirio i uka ma ri ala kupo hateka. Lakea mu nanea a tahona hania ge rudu valai tabu ranga bakovi ri gi mirio. ³ *Mu vano ngane! A rudu tala mua manga a tuna sipsip ri laho na kurukuruna kabu na kaugara. ⁴ *Naha ni bole a hole. Naha ni rodo a vahapolo. Naha ni vakapae ni ta turana viri na dala.

⁵ “Na tahuna mu dili na ruma na viri, mu takia, ‘O made na nivalemu.’ ⁶ A bakovi na nivalemu ge made vonga, a nivalemu bara i rike vona. Pali a bakovi i made vonga i uka ma ga bakovi na nivalemu, a nivalemu bara i hamule mai mua. ⁷ *Mu mahita na ruma i taku kunana. Mu made na ruma iea, mu kani mu ninu a maki ni habi ne mua, a vuhuna a vora na leho i tahoka a mapana.

⁸ * “Na tahuna mu dili na tanga tara, lakea e huriki ri gi tagui mua, mu kani a maki ri habi ne mua. ⁹ Mu kori e huriki vonga ri giloa, mu taki ria, mu ta maea, ‘A harikianga na Vure i bele tabukoi pali ne mua.’ ¹⁰ Pali na tahuna mu dili na tanga dagi tara, i uka ma ri tagui mua, mu pesi na matane ria, mu ta maea, ¹¹ * ‘Miri puraki vuroki a habulo na tanga ne mua i madoko na vahane maria, a vuhuna mu rata hale maria. Pali ngane

* **10:1:** Mrk 6:7 * **10:2:** Mat 9:37-38; Ion 4:35 * **10:3:** Mat 10:16 * **10:4:** Mat 10:7-14; Mrk 6:8-11; Luk 9:3-5 * **10:7:** 1Ko 9:6-14; 1Tim 5:18 * **10:8:** 1Ko 10:27 * **10:11:** Apo 13:51; 18:6

mu luhoi kamumu: A harikianga na Vure i bele tabukoi pali.’ ¹² *A taki mua, na nilobona parava a nimadihi bara i bole e huriki na tanga iea bara i dagi hateka na nimadihi i bole a e huriki na tanga e Sodoma.”

*E Huriki i Uka Ma Ri Pulo a Vilone Ria
(Mateo 11:20-24)*

¹³ Muri e Isu i ta maea, “Mua o huriki a bakovi a ngatavine o Korasin, o Betsaida, a Vure bara i ratapile mua! A maka nivakasiri a rata na tanga ne mua, bara ni rata hosi o Tair, o Sidon, bara ri pulo malaviriri a vilone ria, ri rodo a mohu, ri voro tapa mule ne ria a habulo.

¹⁴ “Na parava a Vure ge pelekado e huriki vona, a nimadihi bara mu bole a bara i dagi hateka na nimadihi bara ri bole e huriki na tanga e Tair e Sidon. ¹⁵ Mua o huriki a bakovi a ngatavine o Kapernaum, mu luhoi a Vure ge bole rike mua na hunu? I uka liu! Bara i voro puru mua na tanga ne huriki ri mate pali.

¹⁶ * “E rei a viri i longo mai mua, i longo mai iau. E rei a viri i marikoi mua, i marikoi iau. E rei a viri i marikoi iau, i marikoi vona ra viri i rudu iau a valai.”

E Huriki a Apostolo Ri Hamule

¹⁷ Na tahuna e huriki ala ravulu polo rua a polona i rua ri hamule, ri vivi hateka, ri ta maea, “Bakovi Dagi, mi kurahia a ramu, lakea e huriki a hanitu ri longototo mia.”

* **10:12:** Vuh 19:24-25; Mat 10:15; 11:24 * **10:16:** Mat 10:40; Luk 9:48; Ion 5:23

18 *E Isu i koli i ta maea, “A masia e Satan i boru valai na hunu, i manga a vila. 19 *A habia pali ne mua a nitora mu gu pahamomo a mata, a kira, mu gu rangi a nitora na pile ne hita, e Satan. I uka tara maki ge ratapile mua. 20 *Pali naha ni vivi vona e huriki a hanitu ri longototo mua. A maki mu vivi vona, a rane mua ni here puru pali na hunu.”

*E Isu i Kavurikea a Vure
(Mateo 11:25-27; Markus 13:16-17)*

21 Muri a Hanu Kiripiripi i ratea e Isu i vivi, lakea i ta maea, “O Tata, ioe a Bakovi Dagi na hunu a malala. A kavurike ioe, a vuhuna o vakasiri a nitamu ne huriki a bakovi tavula, pali o ruhuloloa ne huriki ri luhoi ta ri lohoka hateka. I muholi, o Tata, o muri mai a ningaru vomu o rata mavonga.”

22 *Muri e Isu i ta maea, “E Tata i ru na limagu a maki lobo. I uka tara viri ge lohoka vona e Tuna. E Tata kunana i lohoka vona. E Tata tara i uka tara viri ge lohoka vona. E Tuna kunana i lohoka vona. Na tahuna e Tuna bara i vulaki e huriki ranga, ria ranga bara ri lohoka ne Tata.”

23 Muri, e Isu kunana i made turana e huriki a murimuri, lakea i taki ria, i ta maea, “I kamumu hateka mu matai a maka maki nga. Mu vivi, 24 a vuhuna e huriki a propet a hariki hosi ri ngaru hateka ni matai a maki mu matai ngane, pali i uka ma ri matai. Ri ngaru ni longo a maki mu longo ngane, pali i uka ma ri longo.”

* **10:18:** Ion 12:31; Kap 12:8-9 * **10:19:** Sng 91:13; Mrk 16:18

* **10:20:** Pili 4:3; Kap 3:5 * **10:22:** Ion 3:35; 10:15

A Bakovi Kamumu o Samaria

²⁵ *Na parava tara a mari na vinara tara i pesi rike, i tonia e Isu, i nana maea, “Mari ni tovo, a ra maki ga ratea ga bole a nimahuri vakaroro?”

²⁶ Pali e Isu i koli i nana tabua, “Ra ngava ni here puru na vinara, i ta navai?”

²⁷ *A mari na vinara i koli i ta maea, “A vinara i maea, ‘O ngarua e Bakovi Dagi a Vure vomu. O ngarua na hatemu lobo, na hanumu lobo, na nitora vomu lobo, na niluhoi vomu lobo. O ngarua e turamu i manga a hini o ngaru mule ioe.’ ”

²⁸ *E Isu i koli i ta maea, “O koli kamumu hateka. O rata mavonga bara o bole a nimahuri vakaroro.”

²⁹ Pali a mari na vinara i ngaru ni vakasiri e huriki a ninana vona i kamumu, lakea i nana tabua, “E rei e turagu?”

³⁰ Lakea e Isu i koli i ta maea, “A bakovi tara i pea e Ierusalem i laho puru o Ieriko. Pali e huriki a panaho ri lakavua na dala, ri kali vuroki a varakia vona, ri panaho a maki lobo vona, ri ubi pilea, ri taparakia vonga ge mate, ri vano ria.

³¹ A prister tara i laho muri valai. Na tahuna i masia a bakovi iea i tabuli mavonga na dala, i laho polo lele vona, i vano. ³² Muri, a bakovi tara na kabu ne Levi i valai i masia a bakovi iea i tabuli mavonga na dala, lakea ia tara i laho polo lele vona, i vano. ³³ Pali muri a bakovi tara o Samaria i laho puru valai. Na tahuna i bele vona a hini i tabuli vona a bakovi, i masia, i dodoa. ³⁴ I guru

* **10:25:** Mat 22:35-40; Luk 18:18 * **10:27:** Vin 6:5; Levi 19:18

* **10:28:** Levi 18:5

puru na harena lebo vona a nibiri, a vain. I kae karia a harena lebo. Muri i vakamadea na donki vona, i bole lakea na roho na mosi, i matakaria vonga. ³⁵ Na parava muri i bole tala a moni a silva i rua, i habi na tahona roho na mosi. Muri i takia, i ta maea, ‘O matakari kamumua koea. Muri ga hamule valai tabu, ga koli mule ranga maki o matakaria vona.’

³⁶ “E rei ne tou o luhoia ge ia e turana bakovi iea, ra ri ratapilea e huriki a panaho?”

³⁷ A mari na vinara i koli i ta maea, “E turana, ra viri i dodoa.”

Lakea e Isu i takia, “O vano, o rata mavonga.”

E Isu i Lakea na Ruma ne Marta e Maria

³⁸ Na tahuna e Isu turana e huriki a murimuri vona ri lalaho sike o Ierusalem, ri bele vona tara tanga. Lakea a ngatavine tara, a rane Marta, i taguia e Isu, i takia ge kani taro na ruma vona.

³⁹ *E Marta i tahoka e tarina, a rana e Maria. E Maria i made puru tabukoi na vahane Bakovi Dagi, i longo a ngavana. ⁴⁰ Pali e Marta i luhoi hateka a maka leho vona, lakea i valai ne Isu i ta maea, “Bakovi Dagi, o masia e tarigu. I uka ma i tuhori iau na leho. O takia ge tuhori iau!”

⁴¹ Pali e Bakovi Dagi i koli, i ta maea, “Marta, Marta. Ioe o luhoi hateka a maki i kupo. ⁴² *A maki i taku kunana a maki muholi go luhoia. E Maria i vulakia pali a maki kamumu hateka. I uka ma ga vakatokia.”

* **10:39:** Ion 11:1; 12:2-3 * **10:42:** Mat 6:32

11

A Rabu na Nivasileki (Mateo 6:9-15; 7:7-11)

¹ Na tanga tara e Isu i vasileki. Na tahuna i vasileki lobo, lakea a murimuri vona tara i takia, “Bakovi Dagi, o tovo mia na nivasileki, i manga e Ioanes i tovo e huriki a murimuri vona.”

² Lakea e Isu i koli i ta maea, “Na tahuna mu vasileki mu ta maea, ‘Tamane mia, mi ngaru e huriki ri gi togoa a ramu, a harikianga vomu ge valai.

³ O habi a maki ni kani ne mia na parava vakaroro.

⁴ O puga vuroki a naro hale ne mia, a vuhuna mia ranga mi puga vuroki a naro hale ne huriki lobo ri rata hale mia vona. Naha ni tuli mia mi gi dili na nitoni.’ ”

⁵ Muri e Isu i tuverei, i ta maea, “A bakovi tara i mahita. Na kuru rodo, i valai ngane e turana, i ta maea, ‘Turagu, o habi taro nau a bret ge tolu.

⁶ A mosi nau i bele ngane kunana, pali a bala a kinani ga vakania vona.’

⁷ “Lakea a viri i mahita i kaha, i ta maea, ‘Naha ni vakapae ke. A tukaria pali a logo. E huriki e tugu ri mahita turagu pali. O vano. I uka ma ga pesi rike ga habia vomu tara maki.’ ”

⁸ Muri e Isu i taki ria, i ta maea, “A taki mua, ra bakovi i mahita, i uka ma ge koria ra turana i ngaru hatekea. Pali na tahuna e turana i nana hinituhana, bara i pesi rike i habi a maki ni kani vona, bara i vakalobo a ningaru vona. ⁹ A taki muholi mua, mu nana a maki mu ngaru, lakea a

Vure bara i habi ne mua. Mu matakana a maki mu ngaru, lakea a Vure bara i kori mua mu bole. Mu tutulidi, a Vure bara i talea a hinebi, bara mu dili. ¹⁰ Mu rata mavonga, a vuhuna e huriki ri nana a maki, bara ri bole visi. E huriki ri matakana a maki, bara ri matavisi. E huriki ri tutulidi, bara ri dili visi.”

¹¹ Muri e Isu i ta maea tabu, “E rei ne mua, ge nana a manu ge kani e tuna, ge habi a mata vona? ¹² Pali e tuna ge ngarua a kio ge kani, ge habia vona a baneko? ¹³ Mua e huriki a bakovi hale, pali mu matakari kamumu e huriki e tune mua. E Tamane hita meli na hunu i kamumu hateka. Pali i navai mu luhoia i uka ma ge habi a Hanu Kiripiripi ne huriki ri nanea?”

*A Nitara ne Isu i Valai na Vure
(Mateo 12:22-30; Markus 3:20-27)*

¹⁴ Na parava tara e Isu i lili talea a hanitu i dili na bakovi, i ratea i keru ni ta. Na tahuna a hanitu i ha tala, a bakovi ngane i ta, lakea e huriki ri masia ri ngapa. ¹⁵ *Pali e huriki ranga ri ta maea, “I lili tala a hanitu na nitara ne Belsabub,* a hariki ne huriki a hanitu.” ¹⁶ *E huriki ranga ri ngaru ni tonia, ri taki tora ia ge rata a nivakasiri, ge vakasiria a nitara vona i valai na Vure.

¹⁷ Pali i lohoka na niluhoi ne ria, i ta maea, “A tanga dagi, e huriki a bakovi a ngatavine ri vaubi pololilo vona, bara i lobo tavula. E rei a kabu i uka ma ri pesi taku, ri vaubi mule ne ria, bara i lobo tavula a kabu iea. ¹⁸ Ra mua, mu taki iau ta a lili tala e huriki a hanitu na nitara ne Belsabub.

* **11:15:** Mat 9:34; 10:25 * **11:15:** E Belsabub, a rana tara e Satan. * **11:16:** Mat 12:38

Pali e Satan bara i lili tala mulea, a harikianga vona bara i lobo tavula. ¹⁹ Mu taki iau ta a lili tala a hanitu na nitora ne Belsabub. Pali e huriki a murimuri ne mua, a nitora ne rei ri lili tala a hanitu? Ngane e huriki a murimuri ne mua bara ri vakasiri mua mu varoru. ²⁰ Pali iau a lili tala e huriki a hanitu na nitora na Vure. I vakasiri manga a harikianga na Vure i bele pali ne mua.

²¹ “Na tahuna a bakovi hateka tara i bole a lebo na vaubinga i tagaria a roho vona, a mahala vona bara i tabuli kamumu kunana. ²² *Pali na tahuna a viri tara i gao hateka vona i vaubi turana, i ratapilea, bara i radi a maki na vaubinga vona ra i tagaria, i bole a mahala vona, i veru lae.

²³ * “A viri i uka ma i turagu, i marikoi iau. A viri i uka ma i leho turagu ni tuli e huriki ri gi valai na Vure, i vakaha e huriki na Vure.”

A Hanitu i Hamule Tabu (Mateo 12:43-45)

²⁴ E Isu i ta maea tabu, “Na tahuna a hanitu i pagitala na bakovi, i lakea na hini ngeki, i matakana a hini ge malo vona. Pali na tahuna i uka ma i matavisia tara hini ge malo vona, bara i ta maea, ‘Ga hamule lakea na ruma a pea.’ ²⁵ Na tahuna i bele, i masia a ruma ni kovo tala, ni rata kamumu. ²⁶ Lakea i vano i tuli valai a hanitu ala polorua ri hale hateka, lakea ri dili ri made vona. Muga, a nimadena bakovi i hale. Pali ngane a nimadena i hale liu.”

E Rei e Huriki Ri Gi Vivi?

²⁷ * Na tahuna e Isu i ta ta na ngava nga, a ngatavine tara vonga na vaponga i gale tala i ta

* **11:22:** Kol 2:15 * **11:23:** Luk 9:50 * **11:27:** Luk 1:28,42,48

maea, “Ge vivi ra ngatavine i poda ioe i vakaruru ioe.”

²⁸ Pali e Isu i koli i ta maea, “I uka. E huriki ri gi vivi, re huriki ri longo a nitana Vure, ri muri mai a ngavana.”

A Naro ne Iona
(Mateo 12:38-42; Markus 8:12)

²⁹ *Ngane i kupo hateka e huriki ri vapesihi ri longoa e Isu i ta ta. Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “E huriki na tahuna mona ri hale. Ri nana ta ri gi matai a nivakasiri. Pali i uka ma ri gi masia tara nivakasiri. A nivakasiri i taku kunana bara ri masia, a nivakasiri ne Iona. ³⁰ Iau, a Tuna Bakovi, iau a nivakasiri ne huriki a bakovi a ngatavine na tahuna mona, i manga e Iona hosi ia a nivakasiri ne huriki a bakovi a ngatavine o Ninive. ³¹ *Hosi a hariki ngatavine o Siba† i havai valai ge longo a lohokanga ne Solomon. Iau a dagi hateka ne Solomon, pali mua i uka ma mu longototoa a lohokanga nau. Lakea muri ma na tahuna a Vure ge pelekado e huriki, a hariki ngatavine iea bara i pesi rike, i taki mua, ‘A Vure ge pelekado mua.’ ³² *Hosi e huriki a bakovi a ngatavine o Ninive ri pulo a vilone ria na tahuna e Iona i vara ria. Pali iau a dagi hateka ne Iona, a vara mua, pali mua i uka ma mu pulo a vilone mua. Muri ma na tahuna a Vure ge pelekado e huriki, e huriki a Ninive bara ri pesi rike, ri taki mua, ‘A Vure ge pelekado mua.’

* **11:29:** Mat 16:4 * **11:31:** 1Ki 10:1-10 † **11:31:** E Siba a tanga o Aprika. * **11:32:** Iona 3:5-10

*A Nipara na Kakaina Viri
(Mateo 5:15; 6:22-23)*

³³ *³³ “I uka tara viri ge namia a lam, muri ge kavitagua na ulo. A lam ni vakatavore, lakea e huriki ri dili na ruma bara ri masia a hini palala.

³⁴ A matamu a nipara na kakaimu. Na tahuna a matamu i kamumu, a nipara i kori a kakaimu lobo. Na tahuna a matamu i hale, a kakaimu lobo i tabuli na uvo. ³⁵ I mavonga kunana mu matakari kamumu a nipara pololilo ne mua i uka ma ge uvo. ³⁶ Bara a kakaine mua i vonu vona a nipalala, pali i uka hini ge uvo vona, ngane bara mu palala manga a nipara i para langa ne mua.”

*E Isu i Tahate e Huriki a Pariseo
(Mateo 23:1-36; Markus 12:38-40; Lukas 20:45-47)*

³⁷ Na tahuna e Isu i vara lobo, a Pariseo tara i takia ge kani turana. Lakea i vano, i dili na ruma, i made puru. ³⁸ A Pariseo i turutu vona e Isu i uka ma i vahilolo a limana muga na nikani.

³⁹ Pali e Bakovi Dagi i takia, i ta maea, “Mua o huriki a Pariseo mu paki ni ramai a maka vinara na kinani, na nininu, mu luhoi ta i rata mua mu malamala na matana Vure. Pali a hatene mua i katoki, mu kau a maki, mu rata a naro hale. ⁴⁰ Mu manga! A Vure i rata varago a hini polovavo, a hini pololilo. ⁴¹ Pali bara mu kori e huriki a matasia na hatene mua, bara mu kabakaba na matana Vure.

⁴² “Mua o huriki a Pariseo, a Vure bara i ratapile mua, a vuhuna i uka ma mu rata a naro kamumu ne huriki a bakovi, i uka ma mu ngaru a Vure na

* **11:33:** Mrk 4:21; Luk 8:16

hatene mua. Mu paki kunana ni veru na naguna i ravulu a maka maki kiroko vilihaliha, mu habi a naguna i taku i lakea na Vure. Bara mu ngaru ni habi a maki lakea na Vure, naha ni lohopile a vinara nga: mu vangaru, mu ngarua a Vure na hatene mua.

⁴³ “Mua o huriki a Pariseo, a Vure ge pelekado mua, a vuhuna mu ngaru ni made mugamuga na gula dagi na roho na vaponga, mu ngaru e huriki ri gi tagui mua na tahuna ri matai mua na mada.

⁴⁴ “A Vure bara i ratapile mua, a vuhuna mu manga a lovo na viri i mate, i uka ma ni ru a kilakilana. E huriki ri laho langa, i uka ma ri lohoka vona.”[†]

⁴⁵ A mari na vinara tara i koli a nitane Isu i ta maea, “Mari ni tovo, na tahuna o taki e huriki a Pariseo na ngava nga, o vakahale mia ranga.”

⁴⁶ Lakea e Isu i koli i ta maea, “Pali mua ranga, a Vure bara i ratapile mua, a vuhuna mu rata a maka vinara i madihi hateka ni ramai, mu taki e huriki ri gi ramai, pali i uka ma mu tuhori popote ria.

⁴⁷ “A Vure bara i ratapile mua, a vuhuna mu vakabagetu a lovo ne huriki a propet. Re huriki a propet e huriki e tubune mua ri rabalaki ria.

⁴⁸ I mavonga mu vakasiri manga mu do rike a

[†] **11:44:** Na tahuna e huriki a bakovi ri matai a Pariseo, ri matai a hini polovavo i mata kamumu hateka. E huriki a Pariseo ri ramai kamumu a maka vinara, ri mata manga a bakovi na Vure. Pali e huriki a Pariseo ri naro hale na hatene ria. I uka tara bakovi ge matakilala. I manga a lovo na viri i mate, i uka ma ni ru a kilakila vona. E huriki a bakovi a ngatavine bara ri laho langa, ri luhoi a malala kamumu kunana, i uka ma ri matakilaka vona a podana bakovi i mavuru polotano.

narone huriki e tubune mua, ri rabalaki e huriki a propet. Ria ri rabalaki, mua mu vakabagetu a lovo ne ria. ⁴⁹ I mavonga, a lohokanga na Vure i ta maea, ‘Tau ga rudu lakea ne ria e huriki a propet, a apostolo, lakea bara ri rata tuhare ranga, ri rabalaki ranga.’ ⁵⁰ I mavonga kunana, mua bara mu bole a vuranga na matenga ne huriki a propet lobo, i vakatubu na nitubu na malala. ⁵¹ Bara mu bole a vuranga na matenga ne huriki a propet, i vakatubu ne Abel i vano i harena ne Sakarias, ra viri i mate na kurukuruna dede, a tabeke ni gamai na roho na Vure. Iau a taki mua, a nimatene huriki a propet lobo, bara mu bole a vuranga ne ria.

⁵² “Mua o huriki a mari na vinara, a Vure bara i ratapile mua a vuhuna mu vakatoku ne huriki a lohokanga na Vure. Mua i uka ma mu ramai a nitana Vure, pali mu pupukari tabu e huriki ranga ri ngaru ni ramai.”

⁵³ Na tahuna e Isu i pagitala na ruma, e huriki a Pariseo turana mari na vinara, ri vakatubu ni biu pilea. Ri rata a maka ninana viliha, ⁵⁴ ri ngaru ni tamia, ge ratea tara ngava ri gi padi virihia vona.

12

Naha Ni Rabu Manga e Huriki a Pariseo (Mateo 10:26-27)

¹ Na parava tara, e huriki a bakovi ala kupo ri vapoopo turane Isu. Ri vaboletugu lae, a vuhuna ri ala kupo hateka. Lakea e Isu i vara muga e huriki a murimuri vona i ta maea, “Mu matadoko vona a is ne huriki a Pariseo, ra naro ni tabelebako. ² *A

* **12:2:** Luk 8:17

maki lobo ni ruhulolo bara ni vakasiri. A maki lobo ni kavitagu bara ni taki tala. ³ I mavonga kunana, a maki mu taki na uvo bara ni longo na hini palala. A ngava mu reme a viri vona pololilo na ruma bara ni vakalongo dagi na mada.

*Mu Mangenge na Vure Kunana
(Mateo 10:28-31)*

⁴ “Mua o huriki a turagu, a taki mua, naha ni mangenge ne huriki ri ngaru ni rabalaki a kakaine mua. Bara ri rabalaki a kakaine mua, pali a hanune mua, i uka ma ri gi rabalakia. ⁵ Ga vakalongo mua vona e rei a viri mu gu mangenge vona. Mu mangenge vona a viri i tahoka a nitora ni rabalaki mua, i tahoka a nitora ni voro puru a hanune mua na kanono. Muholi hateka, a taki mua, ia a viri bara mu mangenge vona.

⁶ “A sisuu i rua bara ni habi ni gi kona na 10 toea kunana, pali a Vure i uka ma i lohopilea tara. ⁷ *Mua ranga, i gi lobo pali a lilina vune mua. I mavonga, naha ni mangenge. A Vure i ngaru hateka mua na kadirovo. A Vure i matakari a maka kadirovo. Mua ranga, a Vure bara i matakari mua.

*Naha Ni Maruhu ne Isu
(Mateo 10:32-33; 12:32; 10:19-20)*

⁸ “A taki muholi mua, e rei a viri i taki e huriki a bakovi ne ia a murimuri nau, iau, a Tuna Bakovi bara vakalongo e huriki a agelo na Vure ne ia a murimuri nau. ⁹ Pali e rei a viri i lavuni nau na matane huriki a bakovi, iau tara bara ta lavuni vona na matane huriki a agelo na Vure. ¹⁰ E rei a viri i ta hale na Tuna Bakovi, bara ni pugavuroki

* **12:7:** Luk 12:24; Apo 27:34

a naro hale vona. Pali e rei a viri i ta hale na Hanu Kiripiripi, a naro hale vona i uka ma ni gi puga vuroki. ¹¹*Na tahuna ni turari mua lakea na roho na vaponga, mu gu pesi na matane huriki a bakovi dagi, naha ni loholege lae mu gu kori navai mua. ¹²A Hanu Kiripiripi bara i taki mua vona a ra ngava mu gu taki na tahuna iea.”

A Nivakakika na Bakovi na Mahala

¹³A viri tara ne huriki vonga i takia e Isu, i ta maea, “Mari ni tovo, o takia e turagu ge vaveru ne maria a mahala i pe puru e tamane maria na tahuna i mate.”

¹⁴E Isu i koli i ta maea, “Bakovi, e rei i ru iau ga pelekado o ga kori marua vona a mahala i pe puru e tamane marua?”

¹⁵*Muri i taki e huriki, i ta maea, “Mu mata-doko! Naha ni ngaru ioe go tahoka a mahala ge kupo. A bakovi bara i tahoka a mahala i kupo, ra mahala vona i uka ma ge habi a nimahuri vona.”

¹⁶Muri i takia ne ria a nita vakakika iea, “A bakovi na mahala tara i tahoka a hania i vakabele a maki ni kani i kupo hateka. ¹⁷I taki mulea, i ta maea, ‘A ra ga ratea ngane? A uka a roho dagi ga ru kadolu a maki ni kani vona.’

¹⁸“Muri i ta maea, ‘Ngane ga rata maea. Ga puka puru a maka roho ni ru kadolu a maki ni kani, ga hae rike tabu ria ri gi dagi. Muri bara ru kadolu a vit, a mahala nau. ¹⁹Muri bara taki mule iau, a ta maea, “A tahoka a mahala i kupo, a ru kadolu na pida i kupo pali. Ngane ga made kunana, ga kani, ga ninu, ga pitei.” ’

* **12:11:** Mrk 13:11; Luk 21:12-15 * **12:15:** 1Tim 6:9-10

²⁰ “Pali a Vure i takia i ta maea, ‘Ioe a manga! Na rodo iea bara o mate. Pali e rei ge bole polo a maka maki o rata puru?’

²¹ * “E huriki a bakovi na mahala, ri mavonga. Ri ru kadolu a mahala i kupo, pali na matana Vure, ria a matasia.”

Naha Ni Loholege Lae
(Mateo 6:25-34)

²² Muri e Isu i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, “I mavonga a taki mua naha ni luhoi lege lae vona a nimade ne mua, a maki mu gu kani. Naha ni luhoi lege lae vona a kakaine mua, na a ra maki mu gu rodo. ²³ A maki dagi a nimahuri, a maki kiroko a maki ni kani. A maki dagi hateka a kakaina viri, a maki kiroko a varakia. ²⁴ Mu matai a maka kadirovo, i uka ma ri varo a maki ni kani, i uka ma ri mirio kilala. Ri uka roho ni ru kadolu a maki ni kani. Pali a Vure i vakani ria. Mua ranga, bara i vakani mua, a vuhuna a Vure i ngaru hateka mua na maka kadirovo. ²⁵ A naro ni luhoi lege, i uka ma ge kori ioe go mahuri malaku. ²⁶ Ioe o uka a nitora ni ratana a maki kiroko maea, pali naha ni loholege lae vona a maka maki ranga. ²⁷ Mu matai a maka hurumade. I uka ma ri leho kilala, i uka ma ri rahi kilala a varakia. Pali a taki mua, a hurumade nga ri bagetu keke hateka, ri kamumu hateka na bagetua ne Solomon, ra hosi i bagetu kamumu hateka. ²⁸ A Vure i vakabagetu a maka hurumade ri tabuli popote kunana, muri ri mate. Pali mua ranga, a Vure bara i vakabagetu mua. A bagetua ne mua bara i kamumu hateka na bagetua na hurumade. Ra mua, i uka ma mu

* **12:21:** Mat 6:19-20

luhoi tora hatekea a Vure. ²⁹ Naha ni luhoi hateka a maki mu gu kani, mu gu ninu. Naha ni luhoi legelege. ³⁰ E huriki a bakovi a ngatavine na uvo ri luhoi hateka a maki nga. E Tamane mua i lohoka vona mu ngaru a maki nga. ³¹ Mu luhoi kunanea a harikianga na Vure, lakea a maki nga ranga bara ni habi.

A Naro Ni Ru Kadolu a Maki
(Mateo 6:19-21)

³² “Mua o huriki a kabu kiroko na sipsip nau, naha ni mangenge, a vuhuna e Tamane mua i vivi ni habi ne mua a harikianga vona. ³³ *Mu habi a maka mahala ne mua ne huriki a matasia, lakea bara mu tahoka a mahala meli na hunu. A mahala meli i uka ma ge matutu, i uka ma ge lobo, i uka ma ni gi panaho, i uka ma ge kani a kuruve. ³⁴ A hatene mua bara i lakea mai kunana a tabeke mu ru a mahala ne mua vona.

Mu Pasimata ne Bakovi Dagi
(Mateo 24:42-44)

³⁵ * “Mu bagetu, mu nami puru a lam. ³⁶ Mu dava manga e huriki a vora ri pasimata na matakari ne ria ge hamule valai na habu na parangia. Ri davea ge hamule valai, bara ri talea a logo na ruma, ge dili a matakari ne ria. ³⁷ Na tahuna i hamule valai, bara i rata kamumu e huriki a vora vona i uka ma ri mahita. A taki muholi mua, ra bakovi dagi iea bara i bagetu i taki ria ri made na dede, i vakani ria. ³⁸ Bara a matakari ne ria i hamule valai na kuru rodo, o na hatelanga pokopoko, i matai e huriki a vora vona

* **12:33:** Luk 18:22 * **12:35:** Mat 25:1-13

ri tabana ni matapara, ri pasimata vona, bara i rata kamumu hateka ria. ³⁹ *Mu luhoia a ngava iea: A tahona ruma bara i lohoka vona a kilala ge valai vona a bakovi ni panaho, bara i matapara mavonga, i uka tara viri ge pukea a ruma vona. ⁴⁰ I mavonga, mu pasimata vona a Tuna Bakovi, a vuhuna bara i valai na tahuna i uka ma mu luhoi ge valai vona.”

*A Vora Kamumu a Vora Hale
(Mateo 24:45-51)*

⁴¹ Lakea e Petrus i nanea, “Bakovi Dagi, ra nivakakika iea o vakakika mia kunana vona, o e huriki lobo ranga, o vakakika ria vona?”

⁴² E Bakovi Dagi i koli, i ta maea, “A bolekoru i rata lobo a leho a bakovi dagi vona i habia, a bakovi dagi vona bara i ratea ge matakari e huriki a vora. Bara i takia ge veru a maki ni kani ne ria na tahuna i lakea na tanga tara. ⁴³ Muri, na tahuna a bakovi dagi i hamule valai, i masia a bolekoru iea i rata kamumu a leho vona, bara i rata kamumu hateka. ⁴⁴ *A taki muholi mua, bara i ru ia ge matakari a mahala lobo vona.

⁴⁵ Pali a bolekoru bara i taki mulea i ta maea, ‘A viri dagi nau i uka ma ge valai malaviriri.’ Lakea i vakatubu ni ubi a vora bakovi a vora ngatavine, i kani i ninu, i manga manga viliha lae.

⁴⁶ Ra bakovi dagi vona, bara i valai vakaturutu na parava a vora i pahaluhoi ta i uka ma ge valai vona. Bara i luve na kilala a vora i pahadaki ta i uka ma ge luve vona. Lakea a bakovi dagi bara i

* **12:39:** Mat 24:43-44; 1Tes 5:2 * **12:44:** Mat 25:21,23

tolo pilea a vora iea. Muri bara i ru turane huriki i uka ma ri luhoi torea a Vure.

⁴⁷ * “A bolekoru i lohoka vona a ningaru na bakovi daga vona, pali i uka ma i toni ni rata, bara ni ubi balaka kupo. ⁴⁸ Pali a bolekoru i uka ma i lohoka vona a ningaru na viri daga vona, lakea i rata ruru a maki, bara ni ubi popote kunana. A viri a Vure i habi a leho i kupo vona i uka ma ge made tavula. A Vure i ngarua ge vakabele a kanena i kupo.

A Kabu Bara i Vapida
(Mateo 10:34-36)

⁴⁹ “A valai ga rungania a malala. A dodo vona a hini i uka ma ni rungani ma. ⁵⁰ * Iau ga bole a nimadihi daga. A luhoi legelege hateka, a ngarua a parava iea ge valai malaviriri, ge lobo. ⁵¹ Naha ni luhoi a valai ga habi a nivalemu na malala. I uka liu. A valai ga vakalipida e huriki. ⁵² I vakatubu mona, a viri ala lima na kabu i taku bara to vagima. A viri ala tolu bara to vagima turana viri ala rua. A viri ala rua bara ru vagima turana viri ala tolu. ⁵³ * Lakea bara to vapida. A bakovi bara i gimana e tamana. A ngatavine bara i gimana e kinana. A ngatavine bara i gimana e kana.”

E Huriki i Uka Ma Ri Matakilalea e Isu
(Mateo 16:2-3)

⁵⁴ Muri e Isu i taki e huriki ri vapopo i ta maea, “Na tahuna mu masia a bubu i rike na nirolona haro, mu lohoka vona bara i boru a vala. ⁵⁵ Na tahuna i pori valai tano a vilu, mu lohoka vona

* **12:47:** Iak 4:17 * **12:50:** Mrk 10:38-39 * **12:53:** Mai 7:6

bara i kara a haro. ⁵⁶ Mua o huriki a bakovi na taminga! Mu matakilaka vona ge boru a vala, o ge kara a haro. Pali a maki a rata, mu keru ni matakilala.

⁵⁷ “I navai i uka ma mu matakilaka vona a ra maki kamumu? ⁵⁸ Na tahuna o laho turana viri i padi virihi ioe na ngava, muru gu lakea na mari ni pelekado a ngava, o toni ni pelekado a ngava turana malaviriri. Bara i uka, a gimamu bara i turari ioe lakea na mari ni pelekado. A mari ni pelekado bara i habi ioe na limana tagari, bara i ru dili ioe na bavi. ⁵⁹ A taki muholi ioe, i uka ma go pagitala, ge harena na tahuna o koli mule lobo a maki vona.”

13

A Viri i Uka Ma i Pulo a Vilona Bara i Velu

¹ A bakovi ranga ri laho turane Isu ri vakalongoa vona tara maki. E Pilato i rabalaki ranga bakovi o Galili na tahuna ri habi a nihabi na Vure. ² *E Isu i koli i ta maea, “Naha ni luhoi e huriki nga, ra ri mate, ri hale hateka ne huriki a bakovi a ngatavine ranga o Galili a vuhuna ri bole a vuranga iea. ³ Pali mua ranga, i uka ma mu gu pulo a vilone mua, bara mu vurua.” ⁴ E Isu i tuverei tabu, i ta maea, “Re huriki a bakovi a ngatavine ala ravulu a polona i polotolu, ri mate na tahuna a roho dagi o Silom i mapuka taho ria. Naha ni luhoi e huriki nga ri hale hateka ne huriki ranga ri made vonga o Ierusalem. ⁵ Pali mua ranga, i uka ma mu gu pulo a vilone mua, mua ranga bara mu vurua.”

* **13:2:** Ion 9:2

A Nivakakika na Kai i Uka Vuana

⁶ Muri i takia ne ria a nita vakakika iea: “A bakovi tara i varo a kai a pik na hania na vain vona. I lokovonga bala, i leia, ta ge pasi a kanena kai iea, pali i uka kanena. ⁷ *Lakea i takia a vora i matakari a hania na vain vona, i ta maea, ‘Na pida i tolu a valai ta ga pasia a pik, pali i uka ma matavisia tara kanena. I navai ge pesi tavula na malala kamumu iea? O tolo vurokia ngane!’

⁸ * “Lakea a vora i koli i ta maea, ‘Bakovi Dagi, ge pesi taro na pida ge taku. Ga kado haluia, ga mugo rikea a malala vakuloi vona. ⁹ Ge vua, bara i kamumu hateka! I uka ma ge vua, bara tolo vurokia.’ ”

A Ngatavine i Beu

¹⁰ Na Parava Nimalo e Isu i vara na roho na vaponga tara. ¹¹ A ngatavine tara vonga i ratapilea a hanitu na pida i ravulu a polona i polotolu, i keri ni laho kamumu. I poku a bitona, i keri ni pesi tavaga rike. ¹² Na tahuna e Isu i masia, i gale lokomugea vona, i takia, “Ngatavine, ngane i lobo a gilanga vomu.” ¹³ Muri i padoia. I malaviriri kunana i tavaga rike, i vakatubu ni kavurikea a Vure.

¹⁴ * Pali a matakari na roho na vaponga i madihi a hatena, a vuhuna e Isu i koria a ngatavine na Parava Nimalo. Lakea i taki e huriki i ta maea, “A parava i polotara a parava na leho. Mu valai koea ni gi kori mua na gilanga na parava nga. Pali na Parava Nimalo mu made kunana.”

¹⁵ * Lakea e Bakovi Dagi i koli i ta maea, “Mua o

* **13:7:** Luk 3:9 * **13:8:** 2Pe 3:9,15 * **13:14:** Nim 20:9-10;
 Vin 5:13-14 * **13:15:** Luk 14:5

huriki a bakovi na taminga! Ra mua, na Parava Nimalo mu puga vuroki kilala a mota ni kolotata a bulmakau vona, muri mu vakaninu. ¹⁶ Ra ngatavine iea, ia a hamone Abraham. I ratapilea e Satan na pida i ravulu a polona i polotolu. Pali ge navai, i uka ma ni gi kori na Parava Nimalo?”

¹⁷ Na tahuna i taki lobo a ngava iea, e huriki a gimana ri rare. Pali e huriki lobo ri vivi vona a maka maki kamumu hateka e Isu i rata.

A Kai a Mastad

(Mateo 13:31-32; Markus 4:30-32)

¹⁸ Muri e Isu i taki e huriki, “A harikianga na Vure i manga a ra? Ga toni virihi a ra maki vona?”

¹⁹ I manga a vutuna a mastad i varoa a bakovi na hania vona. I koru rike dagi, i manga a kai. A maka kadirovo ri bebe valai, ri hae a nune ria na rahana.”

A Nivakakika na Is

(Mateo 13:33)

²⁰ Muri i nana tabu, “Ga toni virihi a ra maki tabu vona a harikianga na Vure?” ²¹ I manga a is i bolea a ngatavine, i pulo turana kabukuna plaoa, muri i pugaga.”

A Logo Kiroko

(Mateo 7:13-14; 7:21-23)

²² E Isu i tabana ni laho sike o Ierusalem, i laho dili na maka tanga, i vara e huriki. ²³ A bakovi tara i nanea, “Go korimule e huriki a bakovi a ngatavine ala riva? Ri gi ala popote kunana?”

E Isu i koli, i ta maea, ²⁴ “Mu toni a bulune mua ni dili vona a logo bala holoholo. A taki muholi mua, i kupo e huriki ri gi toni ni dili, pali bara

ri kerī. ²⁵ *Na tahuna a tahona roho i pesi rike, i tukaria a logo, bara mu pesi rare polovavo mu gale gale, bara mu ta maea, ‘Bakovi Dagi, mi gi dili.’

“Pali ia bara i koli i ta maea, ‘Iau i uka ma lohoka ne mua, mua a viri vai?’

²⁶ “Muri bara mu ta maea, ‘Hosi o vara na mada na tanga ne mia, mi kani, mi ninu turamu.’

²⁷ * “Pali ia bara i koli tabu, i ta maea, ‘Iau i uka ma lohoka ne mua, mu a viri vai? Mu malele ha nau, mua e huriki a mari ni rata a naro hale!’

²⁸ * “Muri ma bara mu matai e Abraham, e Isak, e Iakop turana e huriki a propet lobo ri dili na harikianga na Vure. Pali mua bara ni lili tala, lakea bara mu tangi, i madihi a hatene mua, mu kara tata mavonga a nginge mua. ²⁹ *E huriki bara ri valai na tanga lobo na malala, ri gi made na murine ria na habu dagi na harikianga na Vure. ³⁰ *Muholi hateka, e huriki ranga ri muri ngane bara ri muga. E huriki ranga ri muga ngane bara ri muri.”

E Isu i Dodoa e Ierusalem
(Mateo 23:37-39)

³¹ Na parava iea kunana, e huriki a Pariseo ranga ri valai ne Isu ri takia ri ta maea, “O ha taroa a tanga iea o lakea na hini ranga, a vuhuna e Herod i ngaru ni rabalaki ioe.”

³² E Isu i koli i ta maea, “Mu vano mu takia a huluvonga iea, ‘Ga lili tala taro a maka hanitu, ga korimule e huriki ri giloa na parava i rua.

* **13:25:** Mat 25:10-12 * **13:27:** Sng 6:8 * **13:28:** Mat 8:11-12 * **13:29:** Sng 107:3 * **13:30:** Mat 19:30

Na toluna parava bara vakaloboa a leho nau.’
³³ Pali ngane, kuduvi, girira bara laho lokovonga o Ierusalem, a vuhuna a propet i uka ma ge mate na tanga tara. A propet bara i mate kunana o Ierusalem!”

³⁴ Muri e Isu i ta maea, “Ierusalem, Ierusalem! Mu rabalaki e huriki a propet, mu padimate na kedo e huriki a rudu valai ne mua. Balaka kupo a ngaru ni kalipopo palupu mua, i manga a kinana kureko i kavitagau a maka tuna na karapana, ga matakari mua. Pali mu koi mua. ³⁵ *A Vure i pea pali a roho ne mua. Ngane a taki mua, i uka ma mu gu matai tabu iau ge harena na parava mu gu ta maea, ‘Si gi kavurikea a viri i valai na rane Bakovi Dagi.’ ”

14

E Isu i Made na Ruma na Pariseo

¹ Na Parava Nimalo tara, e Isu i vano i kani na ruma na bakovi dagi tara ne huriki a Pariseo. Ri matanonoa, ri mata kana a naro ranga ge rata ruru. ² A bakovi tara i vaki a kulina i made tabukoi na ngalana. ³ *Lakea e Isu i nana e huriki a Pariseo, a mari na vinara i ta maea, “A vinara i ta navai? Si gi kori a viri na Parava Nimalo, o i uka?” ⁴ Pali ri mangulu tete ria. Lakea i vakatavagea a bakovi iea, i rudua i vano.

⁵ *Muri i nana ria i ta maea, “E rei ne mua, e tuna ge boru puru na lovo na Parava Nimalo i uka ma ge koria? Pali e rei ne mua, a bulmakau vona

* **13:35:** Sng 118:26 * **14:3:** Luk 6:9 * **14:5:** Mat 12:11;
 Luk 13:15

ge koro na lovo na Parava Nimalo, i uka ma ge koria?” ⁶ Pali ri uka ngava.

Naha Ni Rata Polo Mugamuga

⁷ Na tahuna i matai e huriki ri valai ri gi kani ri made mugamuga na gula kamumu, i takia ne ria tara nivakakika, ⁸ * “Na tahuna i taki ioe a viri tara go lakea na habu na parangia vona, naha ni made mugamuga na gula kamumu. Ma ge valai tara bakovi dagi hateka vomu. ⁹ Lakea a tahona habu, ra i taki marua muru valai, bara i taki ioe i ta maea, ‘O turagu o habia na bakovi iea a gula vomu.’ Muri bara o maruhu, o vano o made na gula tavula. ¹⁰ Naha ni rata mavonga. Pali na tahuna ni taki ioe go lakea na habu tara, o vano o made na gula tavula. Na tahuna a tahona habu i matai ioe o made na gula tavula, bara i taki ioe, i ta maea, ‘Turagu, o valai, o made na gula kamumu.’ Muri e huriki vonga bara ri masia, ri togo ioe. ¹¹ * O rata mavonga, a vuhuna a viri i rata polo mugamuga, a Vure bara i vakamaruhua, pali a viri i vakakiroko ia, a Vure bara i kavurikea.”

¹² Muri e Isu i takia a tahona ruma, i ta maea, “Na tahuna o rata a habu, naha ni gale e huriki a turamu, a kabu vomu, a bakovi na mahala. Bara o rata mavonga bara ri koli ri gale ioe o lakea na habu ne ria. ¹³ Na tahuna o rata a habu o gale valai e huriki a matasia, a beu, a vahahale, a kepa. ¹⁴ * Re huriki a bakovi maea bara ri keri ni koli a limamu. Ra i mavonga bara o vivi, a vuhuna a

* **14:8:** Snd 25:6-7 * **14:11:** Mat 23:12; Luk 18:14 * **14:14:** Ion 5:29

limamu bara ni koli na tahuna e huriki a bakovi kamumu bara ri pesi rike mule na nimate.”

A Nivakakika na Habu Dagi
(Mateo 22:1-10)

¹⁵ *A bakovi tara i made vonga i longoa a ngavane Isu, lakea i ta maea, “E huriki ri kani na habu na harikianga na Vure ri gi vivi.”

¹⁶ E Isu i koli i ta maea, “A bakovi tara i kurabe puru na habu dagi vona, lakea i taki e huriki ri gi valai na habu vona. ¹⁷ I bele ngane a parava na habu, lakea i rudu talea a vora vona, ge taki e huriki, ge ta maea, ‘Mu valai ngane, a maki lobo ni pelekado puru pali.’

¹⁸ “Pali ria lobo ri ta marogo lae ri koi ni valai. A viri tara i ta maea, ‘A kona karabea ngane tara hania. Ga vano taro ga masia. I uka ma ga lakene.’

¹⁹ “A bakovi tara i ta maea, ‘A kona karaba ngane a bulmakau i lima. Ga vano taro ga toni ni vakaleho ria. I uka ma ga lakene.’

²⁰ * “Pali a viri tara i ta maea tabu, ‘Tau a parangi karaba. A uka ma ga lakene.’

²¹ “Muri a vora i hamule, i vakalongo a tahona habu vona a ngava ne ria. A tahona habu i madihi a hatena, i takia a vora vona i ta maea, ‘O pagitala malaviriri lakea na maka dala dagi, a dala kiroko, o tuli valai e huriki a matasia, a beu, a kepa, a vahahale.’

²² “A vora i longo mai a nitana tahona habu, muri i ta maea, ‘Bakovi dagi, ra ngava o taki a rata, pali a ruma i uka ma i vonu ma.’

* **14:15:** Luk 13:29 * **14:20:** 1Ko 7:33

²³ “Lakea a tahona habu i takia a vora vona i ta maea, ‘O pea a tanga dagi, o ramai a maka dala dagi, a dala kiroko viliha polovavo na tanga, o taki e huriki lobo ri gi valai na habu nau. A ngarua a ruma nau ge vonu. ²⁴ A taki muholi mua, re huriki a bakovi a gale muga ria, i uka ma ri gi kani turagu na habu nau.’ ”

O Luhoi Kamumu Taro
(Mateo 10:37-38)

²⁵ Muri, e huriki ala kupo ri laho turane Isu, lakea i ngalakapulo, i taki ria i ta maea, ²⁶ *²⁶ “E rei a viri i ngaru ni ramai iau, ge lohopile e tamana, e kinana, e girihina, e tuna, e turana mai, ge lohopile a nimade vona, lakea bara i kara ni ramai iau. ²⁷ E rei a viri i uka ma i kalohoa a kai tavalavala vona, i uka ma i ramai iau, i keru ge ia a murimuri nau.

²⁸ “I mavonga kunana, e rei a viri i ngaru ni hae a ruma karaba bara i luhoi kado taro, i tahoka a moni ge haea vona, o i uka. Ma ge vakatubu ni haea, ma ge lobo a moni vona. ²⁹ Lakea e huriki bara ri nongo vakia na tahuna ri masia a ruma vona i uka ma i hae lobo. ³⁰ Bara ri ta maea, ‘Masia a bakovi iea, i vakatubu ni hae a ruma karaba iea, pali i keru ni vakaloboa.’

³¹ “E rei a hariki i ngaru ni vaubi turana tanga tara bara i luhoi kado taro, a tara na nugumaheto vona ala 10,000 ri kara ni rangi a tara na nugumaheto ala 20,000 na hariki tara? ³² Bara i luhoi i uka ma ri gi mulangi, bara i rudu lokovonga malaviriri e huriki a vinuru vona muga ne huriki a pile vona bara ri valai, bara i nanea a hariki

* **14:26:** Luk 9:23

iea, i ta maea, ‘A koi tu gu vaubi. A ra o ngarua ga ratea tu gu made na nivalemu?’ ³³ Mua ranga, mu luhoi kado taro. E rei a viri i uka ma i lohople a maki lobo vona, i uka ma i kara ge ia a murimuri nau.

*A Nivakakika na Sol i Hale
(Mateo 5:13; Markus 9:50)*

³⁴ “A sol a maki kamumu. Pali ge lobo a namina, ni gi bole mule tabu navai a namina? ³⁵ A sol i lobo a namina, i uka lehona. I uka ma ni gi ru na hania ge rike kamumu vona maki. I uka ma ni gi ru turana tahena bulmakau ge vona a malala vakuloi. Bara ni bole, ni vuroki tala tavula kunana.

“E rei a viri i ngaru ni longokilalea a ngavagu, ge longo kamumu, ge luhoi kado.”

15

*A Nivakakika na Sipsip i Velu
(Mateo 18:12-14)*

¹ Na parava tara, e huriki a bakovi ni bole a takis, e huriki a bakovi hale ri vaboletugu mai e Isu, ri gi longo a nitana. ² *Lakea e huriki a Pariseo, a mari na vinara ri ta barangungu, ri ta maea, “Ra bakovi iea i tagui e huriki a bakovi hale, i kani turane ria.”

³ Lakea e Isu i koli, i taki ria na nita vakakika iea, ⁴ * “E rei a bakovi i tahoka a sipsip i 100, pali i velu tara, bara i pe puru na robo a maka sipsip i 99, i vano i matakanea a sipsip ra i velu. Bara i matakanea, matakanea, i matavisia. ⁵ Na tahuna

* 15:2: Luk 5:30 * 15:4: Ese 34:11,16; Luk 19:10

i matavisia, bara i vivi vona i vakoā, ⁶ i lakea na tanga. Muri bara i gale palupu e huriki a turana, i taki ria, ‘Mu vivi turagu a vuhuna a matavisia pali a sipsip nau i velu.’ ⁷ A Vure tara, na tahuna a bakovi hale i pulo a vilona, i vivi hateka. I vivi ne huriki ala 99 ri kamumu pali, ri pulo pali a vilone ria. Pali i vivi hateka na bakovi hale ala taku i pulo a vilona.”

A Nivakakika na Moni i Velu

⁸ E Isu i taki tabua tara nivakakika i ta maea, “A ngatavine tara i tahoka moni silva vona i ravulu, lakea i velu tara. A ra mu luhoia ge ratea? Bara i namia a lam, i kovo kadoa a ruma, i matakana lae, muri bara i matavisia. ⁹ Na tahuna i matavisia bara i gale palupu e huriki a turana, e huriki ri made tabukoi vona, i taki ria, i ta maea, ‘Mu vivi turagu, a vuhuna a matavisia pali a moni nau i velu.’ ¹⁰ I mavonga kunana, a Vure turana e huriki a agelo bara ri vivi hateka, na tahuna ri masia a bakovi hale tara i pulo a vilona.”

A Nivakakika na Koma Bakovi i Velu

¹¹ E Isu i ta lokovonga liu, i ta maea, “A bakovi tara i tahoka e tuna bakovi ala rua. ¹² A viri kiroko i takia e tamana i ta maea, ‘O habi nau ngane a mahala nau.’ Lakea e tamane rua i vaveru rua vona mahala vona.

¹³ “I uka ma i tabaka, a viri kiroko i bole lobo a maki vona i vano, i havai maia a robo basi tara. I bele vona a robo iea, i vakalobo a mahala vona na naro hale. ¹⁴ I vuroki lobo a mahala vona. I bele ngane na robo iea a pago. I matasia, i vitolo mavonga. ¹⁵ Lakea i vano i bole a leho vonga na tahona malala tara. A bakovi iea i rudua ge

matakari a nure na boro. ¹⁶ I vitolo hateka, i ngaru ni kani a maki ni kani na boro, pali i uka tara viri ge habi a maki ni kani vona.

¹⁷ “I bele vona ngane a niluhoi kamumu, lakea i ta maea, ‘E huriki a vora ne tata ri tahoka a maki ni kani i kupo, pali iau a mate mavonga koea na vitoloa! ¹⁸*Ga vano ga hamule mai e tata, ga takia ga ta maea, “Iau a rata virihi a naro hale na Vure, a rata a naro hale virihi mai ioe. ¹⁹ I uka ma a bakovi kamumu go gale iau ge iau e tumu. O rata iau, ge iau a vora vomu kunana.’ ” ²⁰ Lakea i pesi rike i hamule lakea ne tamana. Na tahuna i tabana ni laho basi, e tamana i masia, i dodoa. I nunu halala ia, i lakavua, i ngurua.

²¹ “Lakea i takia e tamana i ta maea, ‘Tata, iau a rata a naro hale virihia a Vure. A rata a naro hale virihi ioe. I uka ma a bakovi kamumu go gale iau ge iau e tumu.’

²² “Pali e tamana i taki e huriki a vora vona i ta maea, ‘Mu nunu, mu bole valai a varakia kamumu, mu vakarodoa vona. Mu bole a paga, mu rodo dilia na kukulimana. Mu bole a vahapolo, mu vakarodoa. ²³ Mu lavea a tuna bulmakau i gavutuvutu, mu rabalakia. Si gi rata habu, si gi vivi, ²⁴*a vuhuna re tugu iea i mate, ngane i mahuri mule. I velu, pali ngane ni matavisi.’ Lakea ri rata a habu, ri pitei.

²⁵ “A tabua i tabana ni leho na hania. Na tahuna i hamule valai tabukoi na ruma, i longo e huriki ri kalolo, ri raulo. ²⁶ Lakea i nanea a vora tara, i ta maea, ‘I navai, a ra ri ratea e huriki nga?’

* **15:18:** Sng 51:4 * **15:24:** Epe 2:1,5

²⁷ “A vora i koli i ta maea, ‘E tarimu i hamule pali, lakea e tamamu i rabalakia a tuna bulmakau gavutuvutu, a vuhuna i vivi vona e tarimu i hamule valai, i made kamumu tabu koea.’

²⁸ “Pali a tabua i madihi a hatena, i koi ni dili. Lakea e tamana i pagitala i lukea, i takia ge dili.

²⁹ Pali i takia e tamana i ta maea, ‘Mata valai! Na pida i kupo pali a vora mavonga vomu. I uka ma a longotaroa tara nitamu. Pali o uka ma o ratea nau tara habu ga kani turana e huriki a turagu.

³⁰ Pali re tumu iea, i vuroki tavula ne huriki a ngoi a mahala vomu. Ngane i hamule valai o rabalakia vona a tuna bulmakau gavutuvutu, o rata habu vona!’

³¹ “Lakea e tamana i ta maea, ‘O tugu, ioe o made turagu na parava vakaroro. A maki lobo nau, a maki vomu. ³² Pali ngane si gi rata a habu si gi vivi, a vuhuna e tarimu i mate, i mahuri mule tabu. Muga i velu, ngane ni matavisi.’ ”

16

A Nivakakika na Bolekori Hale

¹ E Isu i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, “A bakovi na mahala tara i tahoka a bolekori i matakari a mahala vona. Pali e huriki ranga ri takia ra bolekori i rata marogo a mahala vona.

² Lakea i gale vilia a bolekori i nanea, ‘A ra maki a longoa ta o ratea? O vakalongo iau ngane, o matakari navai a mahala nau, a vuhuna bara o lobo na leho.’

³ “A bolekori i luhoi lege lae, lakea i luhoi maea, ‘A bakovi a leho vona bara i vakalobo iau ngane na leho. A ra ga ratea ngane? A uka a nitora

ga leho ga keli a malala. A maruhu ni nongi a maki na viri tara. ⁴A luhoi ngane a maki ga ratea na tahuna ga lobo na leho. Bara ratea tara naro, lakea e huriki a bakovi bara ri viri ni matakari iau na ruma ne ria.’

⁵“Lakea a bolekoru i gale takutaku e huriki ri bole a kinori na bakovi daga vona. Lakea i nanea a viri i muga, ‘I riva a kinori vomu o bole na bakovi daga nau?’

⁶“I ta maea ia, ‘Iau a bole a namona oliv, a nimavana i 800 galen.’

“Lakea a bolekoru i takia, ‘O bolea a raukea o made puru malaviriri, o here puru a kalavana ge 400 galen kunana. Muri o koli.’

⁷“Muri i nanea a viri tara, ‘Pali ioe i riva vomu a kinori?’

“I ta maea ia, ‘Iau a bole a kulopi na vit i 100.’

“Lakea i takia, ‘O bolea a raukea, o here puru a kalavana ge 80 kunana. Muri o koli.’

⁸“A bakovi daga i kavurikea a naro hale na bolekoru vona, a vuhuna i matakari mule kamumu hateka ia. E huriki a bakovi na uvo ri lohoka hateka ne huriki a bakovi na nipara na ni matakari mule ria. ⁹I mavonga, a taki mua, mu hatebalala, mu habi lae a mahala ne mua, lakea e huriki bara ri ngaru a vilone mua. Muri, na tahuna i lobo a mahala, bara mu tahoka a tanga meli na hunu mu gu made vona vakaroro.

¹⁰*“E rei a viri i matakari kamumu a maki kiroko, bara i matakari kamumu a maki daga. E rei a viri i tatami na maki kiroko, bara i tatami na maki daga. ¹¹I mavonga kunana, mua i uka ma mu matakari kamumu a mahala na malala,

* **16:10:** Luk 19:17-26

i uka tara viri ge luhoi mua mu gu matakari kamumu a mahala muholi. ¹² Pali mua i uka ma mu matakari kamumu a mahala na viri tara, i uka tara viri ge habi a mahala mua mu gu matakari.

¹³ * “A vora i uka ma ge vora na bakovi ala rua, a vuhuna bara i koi vona tara, i ngarua tara. Bara i habi a hatena na bakovi tara, i biu a bakovi tara. I uka tara viri ge vora varago na Vure, a moni.”

A Vinara na Harikianga na Vure

¹⁴ E huriki a Pariseo ri longo a ngavane Isu, ri padikedea e Isu, a vuhuna ri ngaru hateka a moni.

¹⁵ * Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “Mua kunana ra mu ngaru e huriki ri gi matai mua, ri gi luhoi ta mua a bakovi kamumu. Pali a Vure i lohoka ne mua, a vuhuna a maki e huriki a bakovi a ngatavine ri luhoi ta a maki kamumu hateka, a Vure i marikoi hateka vona.

¹⁶ * “Hosi si ramai a vinara, a hinere ne huriki a propet. Pali na tahuna e Ioanes i valai, i vakatubu vonga, a Velenga Kamumu na harikianga na Vure ni vakalongo lae. E huriki lobo ri varede ni dili.

¹⁷ * A hunu a malala bara ru lobo. Pali i uka tara vinara na Vure ge velu.

Naha Ni Vapile na Parangia

(Mateo 5:31-32; 19:9; Markus 10:11-12)

¹⁸ “E rei a bakovi i pilea e girihina, i parangi tabu a ngatavine tara, ra bakovi iea i mole. E rei a bakovi i parangi a ngatavine i pilea e girihina, ia tara i mole.

A Hariki Rua e Lasarus

* **16:13:** Mat 6:24 * **16:15:** Mat 23:28; Luk 18:9-14 * **16:16:**

Mat 11:12-13 * **16:17:** Mat 5:18

19 “A bakovi tara, a bakovi na mahala, i bagetu vakaroro na varakia kamumu. I vivi ni kani na parava vakaroro a kinani kamumu. 20 Polovavo na ruma vona, a matasia tara, a rane Lasarus, i mahita mavonga na logona nure. I tuvu lobo vona a ngarava a kulina. 21 A maka ligo ri valai bala, ri dame a ngarava vona. I ngaru ni kani a momona kinani i boru puru polotano na dede na bakovi na mahala. Pali a bakovi na mahala i uka ma i dodoa ranga.

22 “Na parava tara a matasia iea i mate. E huriki a agelo ri valai, ri bole sikea, ri taparakia ge made turane Abraham. Muri a bakovi na mahala i mate, ni tanu. 23 I made na kanono, i bole a nimadihi dagi. I mata sike, i masia e Abraham i made basi hateka. E Lasarus i made turana. 24 Lakea i gale tala, i ta maea, ‘O tata Abraham, o dodo iau, o rudu vilia e Lasarus ge lutu a kukulimana na naru, ge vakamalupea a tabelegu, a vuhuna a bole hateka a nimadihi koea na kanono.’

25 “Pali e Abraham i koli, i ta maea, ‘O tugu, o luhoi mule na tahuna o mahuri vona. A maka maki kamumu i bele vomu. Pali a maka maki hale kunana i bele ne Lasarus. Pali ngane ia i made kamumu ieni, o bole a nimadihi iene ke. 26 Pali a maki tara tabu. Na kurukurune tarua i tahoka a golu dagi ni ru. Mia koea bara mi ngaru ni lakene, bara mi keru. Mua iene ranga, bara mu ngaru ni valai, bara mu keru.’

27 “Muri i koli i ta maea, ‘Pali o tata, o rudua e Lasarus ge hamule lakea na ruma ne tata, 28 ge matai e turagu ala lima vonga. Ge taki tora

tou nahea to go muri mai iau vona ra tanga na nimadihi.’

²⁹ “Pali e Abraham i koli, i ta maea, ‘A vinara ne Moses a hinere ne huriki a propet i tabuli pali. A ngaru to go ramai.’

³⁰ “Pali i koli ia, i ta maea, ‘I uka, o tata Abraham. A viri tara i mate pali bara i hamule mai tou, bara to pulo a vilone tou.’

³¹ “E Abraham i koli, i ta maea, ‘Ri koi ni longo mai e Moses, e huriki a propet, lakea i uka ma ri gi longo mai a viri ge mahuri mule na nimate.’ ”

17

Mu Lohopile a Naro Hale

(Mateo 18:6-7,21-22; Markus 9:42)

¹ Muri e Isu i taki e huriki a murimuri vona, i ta maea, “A maka nitoni na rabu hale bara ri bele. Pali a Vure bara i ratapile e huriki ri vakaboru a viri. ² E rei a viri i vakaboru e huriki, bara i kamumu vona ni gi topi na lohona a kedo dagi, ni gi voro purua na utu, nahea ge vakaboru e huriki a bakovi tavula nga. ³ *I mavonga, mu matadoko!

“Ioe bara o masia e turamu ge rata a naro hale mai ioe, o tahatea. Ia ge pulo a vilona, o lohopile a maki hale i rata virihi ioe vona. ⁴ Ia ge rata hale ioe balaka polorua na parava i taku, pali ge hamule valai vomu balaka polorua, ge taki tala, o lohopile a naro hale vona.”

E Isu i Taki a Naro na Niluhoi

⁵ Muri e huriki a apostolo ri takia e Bakovi Dagi, ri ta maea, “O vakatora a niluhoi ne mia!”

* **17:3:** Mat 18:15

⁶ *Pali e Bakovi Dagi i koli i ta maea, “Mua bara mu tahoka a niluhoi kiroko i manga a vutuna mastad, bara mu takia a kai iea ge malipu rike, ge vano ge pesi na dari, lakea bara i longototo.

A Narona Vora

⁷ “E rei tara ne mua i tahoka a vora i varo a maki na hania, o a vora i matakari a sipsip, pali na tahuna i hamule valai na ruma ge takia, ge ta maea, ‘O valai malaviriri, o made turagu tu gu kani.’

⁸ “I uka. A hini bara o takia vona, bara o ta maea, ‘O hilolo, o gutu a maki ni kani nau, o bole valai, ga kani, ga ninu taro iau. Muri bara o kani o ninu ke.’ ⁹ Na tahuna a vora i muri mai a ngavana bakovi dagi vona, i uka ma ni gi kavurike. ¹⁰ Pali mua ranga, na tahuna mu rata lobo a leho ni taki mua vona mu gu rata, a ngaru mu gu ta maea kunana, ‘Mia a vora kunana. I uka ma ni gi kavurike mia, a vuhuna mi rata kunana a leho ni habi ne mia mi gi ratea.’ ”

A Viri ala Ravulu Ni Kori Mule na Patala

¹¹ E Isu i tabana ni laho sike o Ierusalem. I laho polo na nagi ne Samaria e Galili. ¹² Na tahuna i laho dili na tanga tara, i matai a bakovi ala ravulu. Re huriki a bakovi nga, ri pesi basi, a vuhuna i tuvuu ne ria a patala. ¹³ *Ri gale dagi ri ta maea, “Isu, ioe a Bakovi Dagi. O dodo mia!”

¹⁴ *Na tahuna i matai ria, i ta maea, “Mu vano mu vakasiri mua ne huriki a prister.”

Na tahuna ri laho lokovonga i malaharuri ne ria a patala. ¹⁵ A viri tara ne ria i masia i

* **17:6:** Mat 17:20; 21:21
Levi 14:2-3; Mat 8:3-4

* **17:13:** Levi 13:45-46

* **17:14:**

malaharuri vona patala, lakea i hamule i gale dagi i kavurikea a Vure. ¹⁶ I tabuli puru tabukoi na vahane Isu, i kavurikea. Ra viri iea a bakovi o Samaria.

¹⁷ Lakea e Isu i nanea, “A viri ala ravulu ri matapado. Pali a vai a viri ala polova? ¹⁸ I navai ri koi ni hamule ri gi kavurikea a Vure? Ra mosi iea kunana i hamule valai, i kavurikea a Vure.” ¹⁹ Muri e Isu i takia a bakovi iea, i ta maea, “O pesi rike, o vano. I matapado a kulimu, a vuhuna o luhoi tora iau.”

*A Harikianga na Vure Bara i Valai
(Mateo 24:23-28,37-41)*

²⁰ Muri e huriki a Pariseo ri nanea e Isu na harikianga na Vure, garika ge valai. Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Na tahuna a harikianga na Vure ge valai, i uka ma ge valai turana nivakasiri mu gu matai na matane mua. ²¹ I uka tara viri ge taki i bele pali koea o i bele pali lake, a vuhuna a harikianga na Vure i bele pali ne mua.”

²² Muri i taki e huriki a murimuri vona i ta maea, “Muri a parava bara i valai, bara mu ngaru hateka ni masia a Tuna Bakovi ge hamule valai. Bara mu ngaru ni matai popotea, pali i uka ma mu gu masia. ²³ *E huriki a bakovi bara ri taki mua, ri ta maea, ‘Mu mata lakea, i made lake,’ o ‘Mu mata valai, i made koea.’ Naha ni vano. Naha ni nunu muri mai ria. ²⁴ Na tahuna a vila i maravila na hunu, i vakapalala a hunu lobo, mu masia. I mavonga kunana na tahuna a Tuna Bakovi i hamule valai, bara mu matakilalea.

* **17:23:** Mrk 13:21; Luk 21:8

25 Pali muga e huriki lobo mona bara ri tepua, bara i bole a nimadihi i kupo.

26 “A parava na Tuna Bakovi ge manga kunana a parava ne Noa. 27 *Hosi, na tahuna e Noa i hae a agarungu vona, e huriki ri kani, ri ninu, ri vaparangi, i vano i harena na tahuna e Noa i rike na agarungu. I valai a marungu lolo i ratapile ria lobo.

28 * “I mavonga kunana hosi ne Lot. E huriki ri kani, ri ninu, ri vakona, ri vahabi a maki, ri varo a maki, ri hae a ruma. 29 Pali na tahuna e Lot i ha taroa e Sodoma, i boru valai meli na hunu a kanono a bega i ratapile ria lobo.

30 “Bara i mavonga kunana na tahuna a Tuna Bakovi ge hamule valai. 31 *Na parava iea, a viri tara i pesi na mapana ruma, nahea ge hamule puru tabu ge dili na ruma ge bole a maki vona. Ge ha kunana. I mavonga kunana a viri i leho na hania, nahea ge hamule lakea na ruma ge bole a maki vona. 32 *Mu luhoia e girihine Lot! 33 *A viri i ngaru ni korimule a kakaina bara i mate. Pali a viri i habi a kakaina bara i mahuri vakaroro.

34 “A taki mua, na rodo iea, a viri ala rua ru mahita na kiri taku; bara ni bole tara, ni pe mule tara. 35 A ngatavine ala rua ru rata a maki ni kani. Bara ni bole tara, ni pe mule tara. 36 A bakovi ala rua ru leho na hania. Bara ni bole tara, ni pe mule tara.”

* 17:27: Vuh 6:5-7:24 * 17:28: Vuh 18:20; 19:25 * 17:31: Mat 24:17-18 * 17:32: Vuh 19:17,26 * 17:33: Luk 9:24

³⁷ E huriki a murimuri vona ri longoa, lakea ri nanea, “Bakovi Dagi, ra maka maki nga, ge bele vai?”

E Isu i koli i ta maea, “Na hini i tabuli vona a podana viri, a maka pangopangokaba* bara ri vapopo.”

18

A Havuri i Ta Hinituhana

¹*Muri e Isu i taki e huriki a murimuri vona na nita vakakika tara, a vuhuna i ngaru ri gi vasileki vakaroro, ri gi hatenono. ² Lakea i ta maea, “Na tanga tara a mari ni pelekado i made vonga. I uka ma i mangenge na Vure, i uka ma i togo e huriki a bakovi. ³ Na tanga iea, i tahoka a havuri i valai bala vona i nanea, ‘O tuhori iau ne huriki a pile nau.’

⁴ “I muga, a mari ni pelekado i longotaroa. Pali muri i taki mulea, i ta maea, ‘Iau i uka ma mangenge na Vure, i uka ma a togo e huriki a bakovi. ⁵ Pali iau ga koria a ngatavine iea, a vuhuna i valai bala i vakapae iau! Iau i uka ma ga koria, bara i valai bala, i vakamalulu a tuhagu.’”

⁶ Lakea e Bakovi Dagi i ta maea, “Mu luhoi kamumu a naro i ratea a bakovi hale iea. I uka ma i kori malaviriri a havuri iea. ⁷ Pali a Vure, i muholi hateka bara i kori e huriki i vulakia, re huriki ri galea vakaroro, na hatelanga, na malunga, na rodo. ⁸ A taki muholi mua, bara i kori malaviriri ria. Pali na tahuna a Tuna Bakovi

* **17:37:** A pangopangokaba i manga a loha, i kani poi a maki i mate. * **18:1:** Kol 4:2; 1Tes 5:17

ge hamule valai na malala, ge matai ranga e huriki ri luhoi tora ia, o ge uka?”

A Bakovi ni Bole a Takis

⁹ E huriki ranga ri luhoi ta ria a viri kamumu, lakea ri biu e huriki ranga. Lakea e Isu i takia ne ria a nita vakakika iea, ¹⁰ “A bakovi ala rua ru sike na roho na Vure, ru gu vasileki. A Pariseo rua a bakovi ni bole a takis. ¹¹ A Pariseo i pesi rike i vasileki mule vona, i ta maea, ‘Vure nau, a kavurike ioe a vuhuna iau i uka ma a manga e huriki a bakovi ranga ri rabalaki a viri, ri panaho a maki. Iau i uka ma a manga e huriki ri rata a naro hale, ri mole. Iau i uka ma a manga a bakovi iea, ra bakovi ni bole a takis. ¹² *Iau a peremu balaka rua na vik i taku. A maki lobo nau a ru na naguna i ravulu, a habia vomu a tabekena i taku.’

¹³ * “Pali a bakovi ni bole a takis i pesi basi, i uka ma i mata sike na hunu. I dodo hateka vona a hini ia a bakovi hale. I maruhu hateka, i ta maea, ‘Vure nau, o dodo iau a bakovi hale.’

¹⁴ * “A taki mua, a Vure i puga vuroki a naro hale na bakovi ni bole a takis, pali a Pariseo iea, i uka ma i puga vuroki a naro hale vona, a vuhuna e rei a viri i bibi rike mule ia, a Vure bara i vakakirokoa. Pali e rei a viri i vakakiroko mule ia, a Vure bara i kavurikea.”

E Huriki a Koma Kiroko

(Mateo 19:13-15; Markus 10:13-16)

¹⁵ E huriki ri boko valai ne Isu e huriki a koma kiroko, ge padoi ria. Pali na tahuna e huriki a murimuri ri matai, ri tahate ria. ¹⁶ Pali e Isu i

* **18:12:** Ais 58:1-4; Mat 23:23 * **18:13:** Sng 51:1 * **18:14:** Mat 23:12

taki e huriki ri gi boko valai vona e huriki a koma nga, lakea i ta maea, “Naha ni hatekakari e huriki a koma. Mu taparaki ria ri gi valai nau, a vuhuna a harikianga na hunu ne vone ria e huriki a hulu nga. ¹⁷* A taki muholi mua, e rei a viri i uka ma i ngaru a Harikianga na Vure ge manga e huriki a koma nga, i uka ma ge dili vona.”

A Bakovi na Mahala
(*Mateo 19:16-30; Markus 10:17-31*)

¹⁸* Muri, a bakovi dagi tara i nanea e Isu i ta maea, “Mari ni tovo, o kamumu hateka. A ra maki ga ratea ga bole a nimahuri vakaroro?”

¹⁹ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “I navai o taki iau a kamumu? I uka tara viri ge kamumu. A Vure kikeri kunana a viri i kamumu. ²⁰* O lohoka vona a vinara nga: naha ni mole, naha ni rabalaki a viri, naha ni panaho, naha ni padi virihi tavula a viri na ngava. O togo e tamamu e kinamu.”

²¹ Lakea i ta maea, “A vinara lobo nga a muri mai, a vakatubu na tahuna a kiroko vona.”

²² Na tahuna e Isu i longoa, i takia, “A maki tara i uka ma o ratea ma. O vano o habi a maki lobo vomu ni gi kona. O bole a mapana o habi ne huriki a matasia, bara o tahoka a mahala na hunu. Muri o valai o muri nau.”

²³ Na tahuna i longoa a ngava iea, i dodo hateka, a vuhuna i tahoka a mahala i kupo. ²⁴ Lakea e Isu i mata lakea vona i ta maea, “I madihi hateka na bakovi na mahala ge dili na harikianga na Vure! ²⁵ Muholi hateka a kamel i keru ni dili na dupi na

* **18:17:** Mat 18:3 * **18:18:** Luk 10:25 * **18:20:** Nim 20:12-16; Vin 5:16-20

kavato. I mavonga kunana, a bakovi na mahala i uka ma ge dili na harikianga na Vure.”

²⁶ E huriki ri longoa a ngava iea ri turutu, ri nana, “Pali e rei ngane ge bole a nimahuri vakaroro?”

²⁷ Pali e Isu i koli, i ta maea, “A maki i keru e huriki a bakovi, a Vure i kara ge rata.”

²⁸ Lakea e Petrus i ta rike, i ta maea, “Pali mia, mi pe pali a tanga ne mia, mi muri vomu!”

²⁹ E Isu i koli i ta maea, “A taki muholi mua, e rei a viri i lohople a tanga vona, e girihina, e turana, e tamana, e kinana, e huriki e tuna, ge longototo a Vure, ³⁰ bara i bole tabu i kupo hateka koea na malala. Muri ma meli na hunu bara i mahuri vakaroro.”

*E Isu i Taki Tabu a Matenga Vona
(Mateo 20:17-19; Markus 10:32-34)*

³¹ *E Isu i tuli lakea na gaga a murimuri vona ala ravulu a polona i rua, i taki ria, i ta maea, “Ngane si gi sike o Ierusalem, lakea a ngava lobo e huriki a propet ri here puru virihi mai a Tuna Bakovi bara i bele muholi. ³² *Bara ni habi ia na limane huriki a bakovi i uka ma ria a Iuda. Bara ri padikedea, ri rata halea, ri kalupe tahoa, ³³ ri hotua, muri bara ri rabalazia. Muri na parava i tolu, bara i pesi rike mule na matenga.”

³⁴ *Pali e huriki a murimuri i uka ma ri longokilalea a ngavane Isu. A pelegona ngava ni ruhulolo ne ria, i uka ma ri longokilalea.

*E Isu i Vakamatapara a Kepa
(Mateo 20:29-34; Markus 10:46-52)*

* **18:31:** Luk 24:44 * **18:32:** Luk 9:22,44 * **18:34:** Mrk 9:32

³⁵ E Isu i bele tabukoi o Ieriko. A bakovi tara, a kepa, i mamade na dahana dala, i nonongi a maki ne huriki. ³⁶ Na tahuna i longo e huriki ala kupo ri laho polo, i nana ria vona a ra maki i bele. ³⁷ Lakea e huriki ri takia ri ta maea, “E Isu o Nasaret i laho polo ngane.”

³⁸ Lakea i gale tala, i ta maea, “Isu, Tune Davit, o dodo iau!”

³⁹ E huriki ri laho muga ri tahatea, ri takia ge vulai. Pali i gale hateka tabu, i ta maea, “O Tune Davit, o dodo iau!”

⁴⁰ Lakea e Isu i pesi tata, i taki e huriki ri gi tuli vilia vona a bakovi iea. Na tahuna i valai tabukoi, e Isu i nanea, ⁴¹ “A ra o ngarua ga ratea?”

I koli i ta maea, “Bakovi Dagi, a ngaru ni matapara.”

⁴² Lakea e Isu i takia, “O matapara. O tavaga ngane, a vuhuna o luhoi tora iau.” ⁴³ I malaviriri kunana i matapara, i muri ne Isu i kavurikea a Vure. Na tahuna e huriki a bakovi a ngatavine ri masia a kepa iea i matapara, ria ranga ri kavurikea a Vure.

19

E Isu i Lakea na Ruma ne Sakeus

¹ E Isu i dili na tanga e Ieriko, ta ge laho polo. ² A bakovi tara i made vona a tanga iea, a rana e Sakeus, a bakovi i muga ne huriki a bakovi ni bole a takis. Ia a bakovi na mahala. ³ I ngaru ni masia e Isu, pali i keri ni masia a vuhuna i kapo, i kupo hateka e huriki ri vapesihi halui e Isu. ⁴ Lakea e Sakeus i nunu muga na dala, i rike na kai a pik, ge

made langa, ge matai kamumua e Isu na tahuna i laho polo.

⁵ Na tahuna e Isu i bele vona a hini nga, i mata rike, i masia e Sakeus, lakea i takia, “Sakeus, o puru valai malaviriri! Mona ga made turamu na ruma vomu.”

⁶ Lakea e Sakeus i puru malaviriri, i vivi hateka ni taguia e Isu. ⁷ *E huriki ri masia ri ta barangungu, ri ta maea, “Re Isu, i navai i vano i made turana bakovi hale iea?”

⁸ *Na tahuna ri made na ruma, e Sakeus i pesi rike, i takia e Bakovi Dagi, i ta maea, “Ga veru na naguna ge rua a maki lobo nau. A tabekena tara ga habi ne huriki a matasia. E huriki a tami ria hosi, a panaho a maki ne ria, ga koli balaka va tabu.”

⁹ *Lakea e Isu i takia i ta maea, “Mona a Vure i korimule e huriki na ruma iea, a vuhuna ra bakovi iea, ia tara a hamone Abraham. ¹⁰ *A Tuna Bakovi i valai ge matakana e huriki ri velu, ge korimule ria.”

A Vora ala Ravulu
(Mateo 25:14-30)

¹¹ E huriki ri talangaki a ngava i taki, lakea e Isu i taki tabua ne ria tara nita vakakika, a vuhuna i valai tabukoi pali o Ierusalem, e huriki ri luhoi ta a harikianga na Vure i popote ge valai. ¹² Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “A bakovi dagi tara ta ge havai lakea na tanga basi, ni gi rata ge ia a hariki, muri ge hamule valai, ge matakari a harikianga.

* **19:7:** Luk 15:2 * **19:8:** Nim 22:1; Gi 5:6-7 * **19:9:** Luk 13:16; Apo 16:31 * **19:10:** Luk 15:4; Ion 3:17; 1Tim 1:15

¹³ Lakea i gale valai a vora vona ala ravulu, i habi ne ria takutaku a moni dagi.* Lakea i taki ria i ta maea, ‘Mu rata a leho vona a moni nga ge harena na tahuna ga hamule valai vona.’ Muri i vano.

¹⁴ “Pali e huriki na tanga vona ri marikoi vona. Lakea ri rudu muri vona e huriki a vinuru, ri gi ta maea, ‘Mi marikoi vona a bakovi iea. Nahea ge ia a hariki ne mia.’

¹⁵ “Pali na tahuna i bele vona a tanga basi iea, ni rata ia a hariki. Na tahuna i hamule na tanga vona, i ta maea, ‘Mu gale valai nau e huriki a vora a habi a moni ne ria, ri gi vakasiri iau vona i riva tabu ri vakabele.’

¹⁶ “I valai muga a vora tara, i ta maea, ‘Bakovi dagi, iau a leho vona a moni vomu, a vakabele tabu a moni vomu i ravulu.’

¹⁷ * “Lakea a hariki i takia a vora i ta maea, ‘Kamumu hateka! Ioe a vora kamumu. Ngane o matakari a tanga dagi ge ravulu, a vuhuna o rata kamumu a leho kiroko.’

¹⁸ “Muri i valai tabu tara vora, i ta maea, ‘Bakovi dagi, a leho vona a moni vomu, a vakabele tabu a moni vomu i lima.’

¹⁹ “Lakea a hariki i takia a vora i ta maea, ‘Ioe ngane o matakari a tanga dagi ge lima.’

²⁰ “Muri i valai tabu tara vora, i takia a hariki, i ta maea, ‘Bakovi dagi, a moni vomu o habi nau, a sivu na marapena kala a ruhulolo. ²¹ A rata mavonga, a vuhuna a mangenge vomu, ioe a bakovi hateka. A mahala i vakabele e huriki, o bole. A maki ni kani i varo e huriki, o bole.’

* **19:13:** A moni i habi ne ria ni gale a ‘mina.’ A mina i taku i manga a mapana bakovi ge leho na keva i tolu. * **19:17:** Luk 16:10

²² “Muri a hariki i takia a vora, i ta maea, ‘Ioe a bakovi hale! Na ngavamu kunana ga vakasiri e huriki ne ioe o rata hale. Ioe o lohoka nau, iau a bakovi hateka, a bole tavula a mahala ne huriki, a bole tavula a maki ni kani ne huriki. ²³ Pali i navai o uka ma o ru dili na tava a moni nau? Na tahuna a hamule valai, bara bole mule turana ranga moni o vakabele tabu.’

²⁴ “Lakea a hariki i taki e huriki ri pesi tabukoi i ta maea, ‘Mu bole mule vona a moni a habi vona rira, mu habia na viri i vakabele tabu a moni i ravulu.’

²⁵ “Ri takia ri ta maea, ‘Bakovi dagi, a vora iea i tahoka pali a moni i ravulu.’

²⁶ *²⁶ “Pali a hariki i ta maea, ‘E huriki ri tahoka pali a maki bara ni habi tabu ranga. Pali e huriki ri uka a maki bara ni bole mule lobo a maki popote ri tahoka. ²⁷ Pali ngane i vai e huriki a gimagu ri koi nau ge iau a hariki ne ria? Mu bole valai ria mu rabalaki ria na matagu.’ ”

E Isu i Dili o Ierusalem

(Mateo 21:1-11; Markus 11:1-11; Ioanes 12:12-19)

²⁸ E Isu i taki lobo a nita vakakika iea, muri i laho lokovonga o Ierusalem. ²⁹ Na tahuna i valai tabukoi na tanga e Betpage e Betani, na dahana lolo e Oliva, i rudu muga a murimuri vona ala rua, ³⁰ i ta maea, “Muru muga lakea na tanga kiroko lake. Na tahuna muru dili vona, bara muru masia a tuna donki ni kolotata vonga. A tuna donki iea, i uka tara viri ge rike vona ma. Muru pugea, muru bole vilia. ³¹ A viri tara ge

* **19:26:** 19:26 Mat 13:12; Luk 8:18

nana marua, ge ta maea, ‘I navai muru pugea a donki iea?’ Muru takia muru ta maea, ‘E Bakovi Dagi i tahoka a leho vona.’”

³² A murimuri nga ru vano ru dili na tanga, ru masia a tuna donki i manga a hini i takia ne rua e Isu. ³³ Na tahuna ru pugea, i pagitala a tahona, i nana rua i ta maea, “I navai muru pugea a tuna donki iea?”

³⁴ Lakea a murimuri nga ru koli, ru ta maea, “E Bakovi Dagi i tahoka a leho vona.”

³⁵ Muri ru lalua a tuna donki lakea ne Isu, ru vulala na bitona a varakia ne rua, ru vakarikea vona e Isu. ³⁶ Lakea e huriki ri vulala puru na dala muga na donki a varakia ne ria, i laho langa vona a donki.

³⁷ I valai tabukoi ngane o Ierusalem, na tabeke na dala i raga valai na lolo e Oliva. Ngane e huriki a murimuri lobo ri gale dagi, ri kavurikea a Vure vona a maka nivakasiri ri matai, ri ta maea,

³⁸ *³⁸ “A Vure ge rata kamumu a hariki i valai na rane Bakovi Dagi!

Ngane e huriki a bakovi a ngatavine ri gi made na nivalemu turana Vure.

Si gi kavurikea a rana Vure Meli Liu!”

³⁹ Lakea e huriki a Pariseo ranga, ra ri laho turane huriki, ri takia e Isu ri ta maea, “Mari ni tovo, o taki e huriki a murimuri vomu nahea ri gi taki a ngava nga.”

⁴⁰ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “A taki mua, ria bara ri ngavarubu, a maka kedo bara ri gale tala.”

E Isu i Taringia e Ierusalem

* **19:38:** Sng 118:26; Luk 2:14

⁴¹ Na tahuna e Isu i bele tabukoi o Ierusalem, i masia a tanga, i taringia, ⁴² i ta maea, “Mua o huriki a bakovi o Ierusalem, bara mu lohoka nau, bara mu made na nivalemu. Pali i uka ma mu matakilala iau. ⁴³ Lakea a parava bara i valai, e huriki a pile ne mua bara ri pesi halui mua, ri gi keli kadolu rike a malala na nure, lakea e huriki a pile bara ri page poloa a nure, ri dili na tanga, ri bolea. ⁴⁴ *Bara ri ratapile a tanga turana e huriki ri made pololilo vona. I uka tara kedo ge tabuli langa vona tara kedo tara. Bara i bele a maki nga, a vuhuna i uka ma mu matakilaka vona a parava i valai vona a Vure ge korimule mua.”

*E Isu i Lili e Huriki na Roho na Vure
(Mateo 21:12-17; Markus 11:15-19; Ioanes 2:13-22)*

⁴⁵ Muri e Isu i dili na roho na Vure, i vakatubu ni lili tala e huriki ri vakona ri vahabi a maki pololilo. ⁴⁶ *I taki ria, i ta maea, “A ngava ni here puru na Hinere i ta maea, ‘A roho nau, a roho na ni vasileki.’ Pali mua mu ratea i manga a hini ri haniu vona e huriki a panaho.”

⁴⁷ *Muri e Isu i vara na roho na Vure na parava lobo. Lakea e huriki a prister dagi, a mari na vinara, a bakovi dagi, ri matakana a dala ri gi rabalakia e Isu vona. ⁴⁸ Pali i uka ma ri matavisia tara dala, a vuhuna e huriki lobo ri ngaru hateka a ngavana.

* **19:44:** Luk 21:6 * **19:46:** Ais 56:7; Jer 7:11 * **19:47:** Luk 21:37

20

E Rei i Habi a Nitora ne Isu (Mateo 21:23-27; Markus 11:27-33)

¹ Na parava tara, na tahuna e Isu i tovo e huriki na Velenga Kamumu pololilo na roho na Vure, e huriki a prister dagi, a mari na vinara, e huriki a bakovi dagi ri valai ne Isu. ² Lakea ri nanea, “O vakalongo mia, o bole vai a nitora o rata a maki nga? E rei i taki ioe go rata a maki nga?”

³ E Isu i koli i ta maea, “Ga nana taro mua vona tara ninana. Mu vakalongo iau, ⁴ ra hilova ne Ioanes, i valai na Vure, o i valai na bakovi tavula kunana?”

⁵ Ri vahehe, ri ta maea, “Bara si takia a leho vona i valai na Vure, bara i nana, ‘Pali i navai i uka ma mu luhoi tora ia?’ ⁶ Pali hita bara si taki a hilova ne Ioanes a niluhoi na bakovi kunana, e huriki bara ri padimate hita na kedo, a vuhuna ri luhoia e Ioanes a propet.” ⁷ Lakea ri koli mule ri takia, ta i uka ma ri lohoka vona a hilova ne Ioanes i valai ne rei.

⁸ Lakea e Isu i ta rike, i ta maea, “Pali iau tara, i uka ma ga vakalongo mua vona e rei i habi a nitora nau ni rata a maki nga.”

A Nivakakika na Hania (Mateo 21:33-46; Markus 12:1-12)

⁹ *Muri e Isu i taki ria vona tara nita vakakika tabu, i ta maea, “A bakovi tara i varoa a hania na vain, i habia ne huriki a bakovi ranga ri gi leho taro vona. Muri i vano i havai, i made tabaka na robo tara. ¹⁰ I tabukoi ngane a keva ni mirio a vain, lakea i rudua a vora vona i lakea ne huriki

* **20:9:** Ais 5:1

a bakovi ni leho ge bole ranga kanena vain. Pali ri ubia a vora, ri tono mulea i laho a vahana a limana i hamule. ¹¹ Muri i rudu tabua tara vora. Pali ri ubi tabua, ri rata halea, ri tono mulea i laho a limana a vahana i hamule. ¹² A tahona hania i rudu tabua tara vora. I mavonga ia, ri ubi pilea, ri voro talea.

¹³ “Lakea a tahona hania na vain i nana mulea i ta maea, ‘A ra ga ratea ngane? Ga rudua e tugu a bakovi a hategu. Bara ri togo ia.’

¹⁴ “Pali na tahuna e huriki a bakovi ni leho ri masia e tuna, ri vata, ri ta maea, ‘A bakovi iea bara i bole a murine tamana. Si rabalakia, si bolea a hania na vain na tahuna e tamana i mate.’

¹⁵ Lakea ri vuroki talea e tuna, ri rabalakia.

“Mu luhoi navia a tahona hania, ge rata navai ria ngane? ¹⁶ Bara i valai, i rabalaki e huriki a bakovi nga, i bole mulea a hania na vain, i habi polo tabua ne huriki a bakovi ranga.” Na tahuna ri longoa a nivakakika iea ri ta maea, “A Vure, nahea ge rata mavonga!” ¹⁷ Lakea e Isu i matanono ria i ta maea, “Pali a ngava ni here puru na Hinere i ta maea,

‘Ra kedo e huriki a mari ni hae a ruma ri marikoi vona,
ngane i bele a vuhu kedo ni hae a ruma vona.’

¹⁸ * “E huriki ri boru langa na kedo iea bara ri bole a vuranga. Na tahuna a kedo iea bara i boru, i tahoia tara bakovi, bara i ubi momoa.”

¹⁹ Ngane e huriki a mari na vinara turana e huriki a prister dagi i padi ria a mana vona e Isu i taki virihi ria, lakea ri ngaru ni lakavu

* **20:18:** Ais 8:14-15

malaviriria. Pali ri mangenge ne huriki a bakovi a ngatavine.

A Takis ne Kaiser

(Mateo 22:15-22; Markus 12:13-17)

²⁰ *Lakea ri rudu e huriki ranga ri gi tamilalu ni muri ne Isu, ri gi kasisi, ri gi matanonoa ge rata ranga ngava hale, bara ri taki tala ne Pilato.

²¹ E huriki a kasisi nga ri nanea, “Mari ni tovo, mi lohoka vomu, ioe o ta muholi, o vara e huriki na maki muholi. O rata a naro i palupulupu ne huriki lobo. O vara kunana na naro na Vure i muri mai a ngava muholi. ²² A vinara i taki si gi habi a takis ne Kaiser, o i uka?”

²³ Pali e Isu i lohoka vona a taminga ne ria, lakea i taki ria i ta maea, ²⁴ “Mu vakasiria nau tara moni. A hanune rei, a rane rei i tabuli vona?”

Ri ta maea ria, “A hanune Kaiser, a rane Kaiser i tabuli vona.”

²⁵ Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “Mu habi ne Kaiser a maki ne Kaiser. Mu habi na Vure a maki na Vure.”

²⁶ Ri keri ni padi virihia na ngava vona na matane huriki a bakovi a ngatavine. Ri ngapa ri vulai kunana.

E Huriki a Sadusi

(Mateo 22:23-33; Markus 12:18-27)

²⁷ Muri e huriki a Sadusi ri valai ne Isu. Re huriki nga ri taki ta a viri i mate i uka ma ge pesi rike mule tabu. ²⁸ *Ri nanea, “Mari ni tovo, e Moses i here puru i taki a bakovi i mate, i pe purua e girihina, pali i uka e tune rua, e tarina bara i parangi tabu a havuri vona, ge vakabelea

* **20:20:** Luk 11:54 * **20:28:** Vin 25:5

a hamona. ²⁹ I tahoka e tarina mai ala polorua. A tabua i parangi, muri i mate. Pali i uka ma i vakabele e tuna. ³⁰ A pahamuri tabua i parangi tabu vona a havuri vona. Muri ia tara i mate, i uka tabu e tuna. ³¹ A tolune ria i parangi tabu vona, pali ia tara i mate. Re maki tarina mai lobo nga to parangi lobo vona. Muri to mate, i uka ma to vakabele e tune tou. ³² Muri i mate a ngatavine. ³³ Muri ma, na tahuna e huriki ri pesi rike mule na ni mate, ra ngatavine iea ge girihine rei muholi? Tou lobo to parangi vona.”

³⁴ Lakea e Isu i koli, i ta maea, “Koea na malala e huriki ri parangi. ³⁵ Pali muri ma, e huriki a bakovi a ngatavine a Vure ge taki ria ri kamumu, ri gi mahuri mule na nimate, i uka ma ri gi vaparangi, ³⁶ a vuhuna ri manga a agelo, i uka ma ri gi mate tabu. Ria e huriki e tuna Vure, a vuhuna ri mahuri mule na nimate. ³⁷ *E Moses tara i vakasiri hita vona e huriki ri mate, bara ri mahuri mule tabu. Na tahuna i here puru a nuverei na kai kiroko i nono, i takia e Bakovi Dagi ia ‘A Vure ne Abraham, a Vure ne Isak, a Vure ne Iakop.’ ³⁸ I uka ma ia a Vure ne huriki ri mate. Ia a Vure ne huriki ri mahuri, a vuhuna e huriki lobo ri mahuri na matana.”

³⁹ Lakea e huriki a mari na vinara ri ta maea, “Mari ni tovo, a nikoli vomu i kamumu.” ⁴⁰ Muri ri mangenge ni nana tabua.

E Kristo Ia e Tune Rei
(Mateo 22:1-2; Markus 12:35-37)

* **20:37:** Nim 3:6

⁴¹ Muri e Isu i nana ria i ta maea, “I navai ni taki e Kristo ia e Tune Davit? ⁴² *Na maka Linge, e Davit i here maea, ‘E Bakovi Dagi i takia e Bakovi Dagi nau,

“O made na limagu a kanegu,
⁴³ ge harena na tahuna ga ratapile e huriki a pile vomu,
 ri gi vora tavula vomu.” ’

⁴⁴ “E Davit i galea a viri iea a Bakovi Dagi vona. Pali i navai tabu ge ia e tune Davit?”

*E Isu i Biu e Huriki a Mari na Vinara
 (Mateo 23:1-36; Markus 12:38-40; Lukas 11:37-54)*

⁴⁵ Muri i taki e huriki a murimuri vona na matane huriki lobo, i ta maea, ⁴⁶ “Mu matadoko na narone huriki a mari na vinara. Ri vakaholi, ri ngaru ri gi bagetu keke. Ri ngaru e huriki ri gi tagui kamumu ria na mada. Ri ngaru ni made mugamuga na roho na vaponga, ri ngaru ni made mugamuga na habu. ⁴⁷ Ri rata a nivasileki olaola, e huriki ri gi luhoi ta ria a bakovi kamumu hateka, pali ri panaho a ruma, a malala ne huriki a havuri. Re huriki nga, a Vure bara i habi a nimadihi dagi ne ria na tahuna i pelekado a narone ria.”

21

*A Nihabi na Havuri
 (Markus 12:41-44)*

¹ E Isu i mata lakea, i matai e huriki a bakovi na mahala ri habi a nihabi pololilo na roho na Vure. ² Muri i masia a havuri matasia i ru puru

* **20:42:** Sng 110:1

a toea i rua. ³ *Na tahuna i masia, i ta maea, “A taki muholi mua, a havuri matasia iea i habi dagi hateka ne huriki a bakovi na mahala nga. ⁴ E huriki a bakovi na mahala ri habi kunana a maki ri uka leho vona. Pali ra ngatavine matasia iea i habi lobo a maki i tahoka.”

*A Roho na Vure Bara Ni Ratapile
(Mateo 24:1-2; Markus 13:1-2)*

⁵ E huriki a murimuri ranga ri masia a roho na Vure, ri bibi rikea na hini ni vakabagetu kamumu na kedo kamumu, na mahala e huriki ri habi na Vure.

Pali e Isu i taki ria i ta maea, ⁶ * “Ra maki nga mu matai, ra roho na Vure, i uka tara kedo ge tabuli langa vona tara kedo tara. A kedo lobo bara ni ubi puka puru.”

*A Nimadihi i Kupo Bara Ri Luve
(Mateo 24:3-14; Markus 13:3-13)*

⁷ Muri ri nanea e Isu ri ta maea, “Mari ni tovo, garika ge bele a maki nga? Ge mata navai a kilakila vona, si gi matakilaka vona a maki nga ge bele?”

⁸ E Isu i koli i ta maea, “Mu matadoko vona e huriki ri gi tami mua. A bakovi ala kupo bara ri valai na ragu, ri tatami maea, ‘Iau e Kristo,’ o bara ri ta maea, ‘A parava i valai pali!’ Naha ni longo mai ria. ⁹ Na tahuna mu longo a velengana vaubinga dagi, naha ni mangenge, a vuhuna a maki nga bara ri bele taro. Pali a nilobona parava i tabana.”

* **21:3:** 2Ko 8:12 * **21:6:** Luk 19:44

10 Muri i taki ria i ta maea, “A tanga ranga bara ri vaubi turana tanga ranga. E huriki a tara na hariki ranga bara ri vaubi turana tara na hariki ranga. 11 A maka vuruke dagi, a gilanga dagi, a pago dagi bara ri bele. A maka nivakasiri dagi bara ri bele na hunu, ri vakamangenge e huriki.

12 “Pali muga, bara ni lakavu mua ni ratapile mua a vuhuna mu muri mai iau. Bara ni pelekado mua na roho na vaponga, ni ru dili mua na bavi. Bara ni lakavu mua, ni vakapesi mua na matane huriki a hariki a matakari, a vuhuna mu ramai iau. 13 Na tahuna mu pesi na matana e huriki a hariki, bara mu vakalongo ria ne nau. 14* Naha ni lohopa e vona a ngava bara mu taki ria vona, 15* a vuhuna iau ga habi a lohokanga ne mua, bara mu taki kamumu ria, lakea e huriki a pile ne mua bara ri keri ni gege, bara ri keri ni pulo a ngavane mua. 16* E huriki e tamane mua, e kinane mua, e tukane mua, e tarine mua, a kabune mua, a turane mua bara ri habi mua na limane huriki a pile ne mua. Bara ri rabalaki ranga ne mua. 17 E huriki lobo bara ri marikoi ne mua a vuhuna mu muri nau. 18 Pali i uka tara vune mua ge velu. 19 Mu pesi tata na niluhoi ne mua, bara mu bole a nimahuri.

E Ierusalem Bara Ni Ratapile

(Mateo 24:15-21; Markus 13:14-19)

20 “Na tahuna mu matai e huriki a tara na nugumaheto ri pesi halui e Ierusalem, ngane bara mu lohoka vona a tanga i popote bara ni ratapile. 21 Na parava iea e huriki ri made o Iudea ri gi

* **21:14:** Luk 12:11-12 * **21:15:** Apo 6:10 * **21:16:** Mat 10:21-22

ha, ri gi kapiloho na lolo. E huriki ri made o Ierusalem ri gi ha tala. E huriki ri made polovavo na tanga, nahea ri gi dili, ²² *a vuhuna i bele muholi ngane a ngava ne huriki a propet hosi, ri here puru na hinere, a Vure ge koli a maka rabu hale. ²³ E huriki a ngatavine ri singou, e huriki a ngatavine ri vakaruru, bara ri marego hateka na parava iea! A nimadihi dagi bara i bele o Israel. A Vure ge tahate e huriki a bakovi a ngatavine na tahuna iea. ²⁴ *E huriki a pile bara ri valai ri rabalaki ria. E huriki i uka ma ri mate, bara ni bole basi, ri made viliha na tanga lobo na malala. E huriki a bakovi i uka ma ria a Iuda bara ri ratapilea e Ierusalem, ge harena na tahuna a parava ne ria i lobo.

*A Tuna Bakovi Bara i Hamule Valai
(Mateo 24:29-31; Markus 13:24-27)*

²⁵ *“Na tahuna iea, a maka nivakasiri bara ri bele na haro, na keva, na hada. Koea na malala e huriki bara ri mangenge ri vuru viliha lae na tahuna ri longo a nangina bokona dari i rere hateka. ²⁶ E huriki a bakovi bara ri mangenge hateka, bara i vurea a matane ria. Bara ri loho lege lae na a ra maki ge bele na malala, a vuhuna a maka nitora polomeli na hunu bara ni polu. ²⁷ *Ngane ri gi masia a Tuna Bakovi i valai na bubu, i valai turana nitora a nipara dagi. ²⁸ Na tahuna a maka maki nga ri vakatubu ni bele, mu

* **21:22:** Jer 5:29; 46:10; Hos 9:7 * **21:24:** Sng 79:1; Kap 11:2
 * **21:25:** Ais 13:10; Ese 32:7; Jol 2:31; Kap 6:12-13 * **21:27:** Dan 7:13; Mat 26:64; Kap 1:7

pesi rike, mu mata rike, a vuhuna a parava a Vure ge korimule mua i tabukoi pali!”

*A Kai a Balele
(Mateo 24:32-35; Markus 13:28-31)*

²⁹ Muri e Isu i takia ne ria a nita vakakika iea, “Mu masia a kai a balele turana maka kai ranga. ³⁰ Na tahuna i tahoka a totona a rahana, i lubu a pagana, bara mu pasimata vona a tahuna na haro i tabukoi. ³¹ I mavonga kunana na tahuna mu matai a maki nga ri bebele, ngane bara mu lohoka vona a harikianga na Vure i tabukoi.

³² “A taki muholi mua, e huriki a bakovi a ngatavine na tahuna iea i uka ma ri gi mate ma, a maka maki nga ri gi bele taro. ³³ A malala a hunu bara ru lobo, pali a nitagu i uka ma ge lobo.

Mu Matadoko na Parava Lobo

³⁴ “Mu matadoko, nahea mu gu luhoi legelege na nimade koea na malala. Nahea mu gu ninu mu gu manga manga, mu gu rata a maka naro hale, ma ge vakapae mua a maka rabu nga. Bara mu turutu na tahuna a parava iea i bele vakaturutu, i lakavu mua i manga a hoa i lakavua a kadirovo. ³⁵ A parava iea ge bele ne huriki lobo ri made na malala. ³⁶ Mu matadoko na parava vakaroro. Mu vasileki bara mu tahoka a nitora ni pologege vona a rabu hale nga, ra ri gi bele, bara mu pesi na matana Tuna Bakovi.”

³⁷ Na parava lobo e Isu i vara e huriki na roho na Vure. Na rodo bara i pe a tanga, i pagitala i vano i mahita na lolo e Oliva. ³⁸ Na hatelanga tabu, e huriki lobo bara ri vuho lakea na roho na Vure, ri gi longoa e Isu i vara vonga.

22

E Iudas a Bakovi Hale
(*Mateo 26:1-5,14-16; Markus 14:1-2,10-11; Ioanes 11:45-53*)

¹ I valai tabukoi ngane a Habu na Bret i Ua Is. A rana tara a Habu na Nipagepolo. ² E huriki a prister dagi a mari na vinara ri matakana a dala ri gi rabalaki kapilohoa e Isu, a vuhuna ri mangenge ne huriki a bakovi a ngatavine.

³*Lakea e Satan i dili ne Iudas Iskariot, a turane huriki a murimuri ala ravulu a polona i rua. ⁴ E Iudas i vano, i ta turana e huriki a prister dagi, a nugumaheto ri tagari a roho na Vure. I ta turane ria na dala ge habia na limane ria e Isu. ⁵ E huriki nga ri vivi, lakea ri takia e Iudas ri gi habi a moni vona. ⁶ E Iudas i longo vona a ngava ne ria, lakea i matakanea tara dala kamumu ge maragisia. I davea a parava nahea e huriki ala kupo ri gi made turane Isu.

A Murimuri Ru Kisi Puru a Kinani
(*Mateo 26:17-25; Markus 14:12-21; Ioanes 13:21-30*)

⁷*A Habu na Bret i Uka Is i bele ngane. Na parava iea a tuna sipsip bara ni rabalaki ne vona a nihabi na Habu na Nipagepolo. ⁸ Lakea e Isu i taki e Petrus e Ioanes i ta maea, “Muru muga, muru rata puru a kinani ne hita na Habu na Nipagepolo.”

⁹ Lakea ru nana, “I vai a hini o ngaru miri gi rata puru a maki vona?”

* **22:3:** Ion 13:2,27 * **22:7:** Nim 12:1-27

¹⁰ E Isu i koli, i ta maea, “Na tahuna muru dili na tanga, a bakovi i kaloho a ulo na naru bara i pugai marua. Muru ramaia, muru dili na ruma i dili vona. ¹¹ Muru takia a tahona ruma, muru ta maea, ‘A mari ni tovo i nana vona a tabeke na mosi ge kani turana e huriki a murimuri vona na habu.’ ¹² Muri bara i vakasiri marua vona a tabekena ruma i ngavaka polomeli, i tahoka pali a gula ni made ni kado puru. Muru gutu puru vonga a maki ni kani ne hita.”

¹³ Muri ru vano, ru matai a maki lobo i manga a hini i taki muga e Isu. Lakea ru rata puru vonga a kinani na Habu na Nipagepolo.

E Isu i Kani Turane Huriki a Apostolo Vona

(Mateo 26:26-30; Markus 14:22-26; 1 Korin 11:23-25)

¹⁴ Ngane ta ri gi kani, lakea e Isu turane huriki a apostolo vona ri vano, ri made haluia a dede. ¹⁵ Lakea i taki ria i ta maea, “A pasimata ni kani turane mua vona a kinani na Habu na Nipagepolo, muga ne iau ga bole a nimadihi. ¹⁶ A taki mua, i uka ma ga kani tabu vona a habu iea. Muri ma, na tahuna a pelegona habu iea ge bele muholi na harikianga na Vure, bara kani tabu vona.”

¹⁷ Muri e Isu i bole a kikei na vain, i kavurikea a Vure, i ta maea, “Mu bolea a kikei na vain iea mu vaveru, ¹⁸ a vuhuna a taki mua, i uka ma ga ninu tabu vona a kanena vain iea ge harena na tahuna a harikianga na Vure ge valai.”

¹⁹ Muri e Isu i bole rikea a bret, i kavurikea a Vure, i kevea, i veru ne huriki a apostolo vona, ri gi kani, i ta maea, “Ra bret iea a bobogu, a habia

ge korimule mua. Mu rata mavonga vakaroro, mu luhoi mule iau.”

²⁰ Na tahuna ri kani lobo, e Isu i bole rihea a kikei na vain, i ta maea, “A vain iea a kilakila na ngava dagi karaba a Vure ge rata turana e huriki. A ngava dagi karaba iea ga vakatorea na daragu, ra daragu ge pori, ge korimule mua.

²¹ * “Pali tara ne mua i made turagu koea na dede bara i habi iau na limane huriki a pile, ²² a vuhuna bara i bele nau, iau a Tuna Bakovi, ge manga a hini ni here puru hosi. Pali a Vure bara i ratapilea ra viri ge habi iau na limane huriki a pile.”

²³ Lakea ri vanana vona e rei ne ria ge ratea ra rabu iea.

E Rei a Viri Ge Muga?

²⁴ * Muri ri vahehe lae ne e rei ne ria ge muga ne ria lobo. ²⁵ * Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “E huriki a bakovi i uka ma ria a Iuda, a hariki ne ria a bakovi hateka, ri taki ta ri kori e huriki. ²⁶ * Pali mua, naha ni rata mavonga. E rei a viri i ngaru ni muga ne mua ge manga a viri kiroko ne mua. A viri i ngaru ni matakari ge manga a vora ne mua. ²⁷ * E rei a viri i dagi? A viri i mamade na dede o a vora i habi a maki ni kani vona? A viri i mamade na dede i dagi. Pali iau a valai, a made turane mua ge iau a vora ne mua.

²⁸ “Mua kunana e huriki mu made turagu, i uka ma mu ha taro iau na tahuna a tahoka a nitoni.

* **22:21:** Sng 41:9; Ion 13:21-22 * **22:24:** Luk 9:46 * **22:25:**

Mat 20:25-27; Mrk 10:42-45 * **22:26:** Mat 23:11; Mrk 9:35

* **22:27:** Ion 13:12-15

29 Lakea a habia ne mua a harikianga, i manga e Tata i habia nau a harikianga. 30 *Muri bara mu kani mu ninu turagu na harikianga nau, bara mu made na gula-hariki mu pelekado e huriki a kabu ne Israel ala ravulu a polona i rua.”

*E Petrus Bara i Nana Rovi ne Isu
(Mateo 26:31-35; Markus 14:27-31; Ioanes 13:36-38)*

31 Lakea e Isu i ta maea, “Simon, Simon, o longo! E Satan i nana tora a Vure pali ge toni tora mua.

32 *Pali iau a vasileki pali vomu nahea go lohople iau. Muri, na tahuna o hamule valai tabu nau, o tuhori e huriki a turamu ri gi pesi tora tabu.”

33 Lakea e Petrus i takia, “Bakovi Dagi, iau bara dili turamu na bavi, bara mate turamu!”

34 Lakea e Isu i takia, “Petrus, muga na kureko ge tangi barama, bara o nana rovi iau balaka tolu.”

35 *Muri e Isu i nana e huriki a apostolo i ta maea, “Na tahuna a rudu tala mua, i uka ma mu laho turana holekopa, a kulopi, a vahapolo, pali mu bala ranga maki, o i uka?”

Ri koli ria ri ta maea, “I uka.”

36 Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “Pali ngane, e rei a viri i tahoka a holekopa, a kulopi, ge bole. E rei a viri i uka bainat, ge habi a varakia vona, ni gi kona, ge vano ge kona a bainat, 37 *a vuhuna a ngava ni here puru na Hinere i ta maea, ‘Ri taki ia, ta ia a turana e huriki a bakovi hale.’ A maki lobo ni here virihi mai iau vona bara i bele muholi.”

* 22:30: Mat 19:28 * 22:32: Ion 17:15 * 22:35: Luk 9:3;
10:4 * 22:37: Ais 53:12

³⁸ Lakea e huriki a murimuri vona ri ta maea, “Bakovi Dagi, mi tahoka a bainat i rua.”

Lakea i taki ria, “Pali kamumu.”

E Isu i Vasileki na Lolo e Oliva

(Mateo 26:31-35; Markus 14:27-31; Ioanes 13:36-38)

³⁹ E Isu i pe a tanga, i sike na lolo e Oliva, i manga a hini i rata vakaroro. E huriki a murimuri vona ri vano turana. ⁴⁰ Na tahuna ri bele vona a hini nga, i taki ria, i ta maea, “Mu vasileki nahea mu gu dili na nitoni.”

⁴¹ Muri i pe ria, i laho tala popote, i turume puru, i vasileki maea, ⁴² “Tata, ioe bara o ngaru, o korimule iau vona a nimadihi dagi ta ga bolea. Pali naha ni muri mai a ningaru nau. O muri mai a ningaru vomu.”

⁴³ Muri a agelo tara i bele valai na hunu, i tuhoria. ⁴⁴ E Isu i hataki a nimadihi dagi, lakea i vasileki tora. A mavidia i pori na kulina i manga a dara, i sisi puru na malala. ⁴⁵ Na tahuna i vasileki lobo, i hamule mai a murimuri vona, i matai ria ri mahita, a vuhuna i malulu a tuhane ria ni dodo hateka. ⁴⁶ Lakea e Isu i taki ria, i ta maea, “I navai mu mahita? Mu hadongo, mu vasileki nahea mu gu boru na nitoni.”

E Iudas i Habi e Isu ne Huriki a Pile

(Mateo 26:47-56; Markus 14:43-50; Ioanes 18:3-11)

⁴⁷ Na tahuna e Isu i tabana ni ta, e huriki a tara bulolo ri laho valai. E Iudas, ra turana e huriki a apostolo ala ravulu a polona i rua, i muga ne ria, i vakasiri a dala ne ria. I valai tabukoi ne Isu ta ge ngurua.

48 Pali e Isu i takia, i ta maea, “Iudas, i navai o ngurua a Tuna Bakovi go habia na limane huriki a pile?”

49 Na tahuna e huriki ri pesi haluia ri masia a maki ta ge bele, ri ta maea, “Bakovi Dagi, o ngaru mete ge rabalaki ria na bainat?” 50 Muri a viri tara ne ria i palakudua a talingana vora na prister dagi, ra talingana na kanena.

51 Pali e Isu i ta maea, “Naha ni ratea a naro iea!” Muri i padoi a talingana bakovi, i kamumu mule tabu.

52 Muri e Isu i taki e huriki a prister dagi, a nugumaheto ri tagari na roho na Vure, a gare ra ri valai ri gi lakavua, i ta maea, “Mua mu rata manga iau a bakovi hale mu valai turana bainat, a lebo. 53 A made turane mua na parava lobo na roho na Vure, pali i uka ma mu lakavu iau. Pali ngane a parava ne mua, a parava na nitora na uvo.

*E Petrus i Nana Rovi ne Isu
(Mateo 26:57-58,69-75; Markus 14:53-54,66-72;
Ioanes 18:12-18,25-27)*

54 *Ri lakavu lobo a Isu, muri ri turari lakea na ruma na prister dagi. Pali e Petrus i muri gosi basi popote vona. 55 Ri tunu lobo a kanono na matana ruma, lakea ri made puru. E Petrus tara i made turane ria. 56 A vora ngatavine tara i valai i masia e Petrus i hua a kanono. I matanonoa, i ta maea, “Ra bakovi iea, ia tara i turane Isu.”

57 Pali e Petrus i lavuni i ta maea, “Ngatavine, iau i uka ma lohoka vona a bakovi iea.”

* 22:54: Mrk 14:53-54

⁵⁸ I uka ma i tabaka, a bakovi tara i masia e Petrus, lakea i ta maea, “Ioe tara o turane ria.”

Pali e Petrus i lavuni tabu, i ta maea, “Bakovi, iau i uka ma a turane ria!”

⁵⁹ Muri i polo a kilala i taku, i valai tabu tara viri, i ta kinigao ma ia i ta maea, “Muholi hateka ra bakovi iea i turana, a vuhuna ia a bakovi o Galili.”

⁶⁰ Pali e Petrus i lavuni tabu, i ta maea, “Bakovi, iau i uka ma lohoka vona a maki o takikia!”

E Petrus i uka ma i vakalobo ni ta ma, a kureko i tangi. ⁶¹ E Bakovi Dagi i matagege, i mata nonoa e Petrus. Lakea e Petrus i longovisia a ngava i takia e Bakovi Dagi baroko, i ta maea, “Muga na kureko ge tangi barama, bara o nana rovi iau balaka tolu.” ⁶² Muri e Petrus i ha tala, i tangi hateka.

E Isu Ni Padikede

(Mateo 26:67-68; Markus 14:65)

⁶³ E huriki a bakovi ri tagaria e Isu ri vakatubu ni padikede, ri ubia. ⁶⁴ Ri kavitagu a matana, lakea ri takia, “O vakasiri ioe ngane ge ioe a propet, o taki mia vona e rei a viri i ubi ioe.”

⁶⁵ Muri ri harogia na maka ngava hale.

E Isu i Pesi na Matane Huriki a Matakari

(Mateo 26:59-66; Markus 14:55-64; Ioanes 18:19-24)

⁶⁶ I palala ngane a hini, lakea e huriki a gare, re huriki a prister dagi, a mari na vinara, ri valai, ri vapopo. Ri turaria e Isu lakea na murine ria ri vapopo vona. Na tahuna ri bele vonga, ri

takia, ⁶⁷*“Ge ioe a viri ni gale e Kristo, ra viri ge korimule e huriki, o vakalongo mia ngane.”

E Isu i koli ria, i ta maea, “Bara vakalongo mua, i uka ma mu gu longo mai iau. ⁶⁸ Pali mua ranga, bara nana mua, i uka ma mu gu taratoto. ⁶⁹*Pali popote ngane a Tuna Bakovi ge made na limana kanena Vure Tuhaka.”

⁷⁰ Ria lobo ri nanea, “Ra i mavonga, ioe a Tuna Vure?”

Lakea e Isu i taki ria, “A ngava mu takia pali. Iau kunana.”

⁷¹ Muri ri ta maea, “E rei si gi dava tabua si gi bole a ngava vona? A ngava si longoa pali vona.”

23

E Isu i Pesi na Matane Pilato

(*Mateo 27:1-2,11-14; Markus 15:1-5; Ioanes 18:28-38*)

¹ Muri ria lobo ri pesi rike, ri tulia e Isu ge lakea ne Pilato. ² Na tahuna ri bele, ri vakatubu ni padi virihia na ngava, ri ta maea, “Mi masia a bakovi iea i tami hita e huriki a Iuda, i taki hita nahea si gi habi a takis ne Kaiser. I taki ta ia a hariki, ta ia e Kristo, ra viri a Vure i vulakia.”

³ Lakea e Pilato i nanea e Isu, i ta maea, “Ra ioe, ioe a hariki ne huriki a Iuda?”

E Isu i koli i ta maea, “A ngava o takia pali.”

⁴ Lakea e Pilato i taki e huriki a prister dagi, a bakovi a ngatavine i ta maea, “Iau i uka ma a matavisia vona tara rabu hale ge ratea.”

⁵ Pali ri hinituhana, ri ta maea, “Ra bakovi iea i laho viliha na tabeke ne Iudea, i vakarike a

* **22:67:** Ion 3:12 * **22:69:** Apo 7:56

hatene huriki, ri rata tuhare, i vakatubu o Galili, i valai liu koea.”

E Isu i Pesi na Matane Herod

⁶ Na tahuna e Pilato i longoa a ngava iea, i nana ria ne Isu a bakovi o Galili, o i uka. ⁷ *Ri vakalongoa ne Isu a bakovi o Galili, lakea i rudua e Isu ge masia e Herod, a vuhuna e Herod i matakari a tabeke ne Galili. Na tahuna iea e Herod i made vonga o Ierusalem.

⁸ Na tahuna e Herod i masia e Isu, i vivi hateka, a vuhuna i longoa pali a nuverei ne Isu, i pasimata ni masia, ge rata a nivakasiri. ⁹ Lakea e Herod i nanea e Isu na ninana i kupo, pali e Isu i uka ma i kolia tara ngava. ¹⁰ E huriki a prister dagi, a mari na vinara ra ri pepesi vonga, ri ta hinituhana ni padi virihi tavulea na ngava. ¹¹ E Herod turana e huriki a nugumaheto ri padikede loba e Isu, muri ri vakarodoa na varakia na hariki, ri rudu mulea ne Pilato. ¹² Muga e Pilato e Herod ru vagima. Pali na parava iea ru vamule mai.

E Pilato i Taki Ni Gi Paditata e Isu

(Mateo 27:15-26; Markus 15:6-15; Ioanes 18:38; 19:16)

¹³ Muri e Pilato i gale palupu e huriki a prister dagi, a matakari, e huriki a bakovi a ngatavine. ¹⁴ Lakea i taki ria i ta maea, “Ra bakovi iea, mu turari vilia nau, mu takia ta i tami e huriki. Pali iau a nanea na matane mua lobo, i uka ma a matai ranga naro hale ge manga a hini mu taki. ¹⁵ E Herod tara i uka ma i masia vona tara naro hale, lakea i rudu mule vilia ne hita. Mu longo! Ra

* **23:7:** Luk 3:1

bakovi iea i uka ma i ratea tara maki ge hale ge mate vona. ¹⁶ Pali ngane ga lagu kunanea, muri ga tonoa ge vano.”

¹⁷⁻¹⁸ Pali e huriki lobo ri gale dagi ri ta maea, “Ge mate a bakovi iea! E Barabas a viri ge pagitala!” Ri ta maea, a vuhuna na pida lobo na Habu na Nipagepolo e Pilato bara i bole talea na bavi a bakovi tara, ge vano. ¹⁹ E Barabas ni ru dili na bavi, a vuhuna i vakatubu a vaubinga turana e huriki a Rom, i rabalaki a viri.

²⁰ E Pilato i taki tabu e huriki vona e Isu ge pagitala. ²¹ Pali ri gale dagi tabu ri ta maea, “O paditatea na kai tavalavala! O paditatea na kai tavalavala!”

²² Balaka tolu ngane i taki ria nahea ge mate, i ta maea, “I navai ge mate? A ra naro hale i ratea? Iau i uka ma masia vona tara maki ge hale ge ratea ge mate vona. Pali ngane ga lagu kunanea, muri ge vano.”

²³ Pali ri gale hinituhana vona e Isu ni gi paditata malaviriri. Ri gale dagi hateka, ²⁴ lakea e Pilato i longo mai ria. ²⁵ I vakapagetalea e Barabas ra ni ru dili na bavi na hini i vaubi i rabalaki a viri, pali i ramai a ningaru ne ria, i rudua e Isu ni gi rabalaki.

E Isu Ni Paditata na Kai Tavalavala
(*Mateo 27:32-44; Markus 15:21-32; Ioanes 19:17-27*)

²⁶ Na tahuna e huriki a nugumaheto ri turari lokovongea e Isu, ri masia e Simon, a bakovi o Sirene, i valai basi ge dili na tanga. Lakea ri vakukua ge kalohoa a kai tavalavala ne Isu, ge laho muri vona.

27 E huriki ala kupo hateka ri laho muri ne Isu. E huriki a ngatavine ranga, ri dua muri vona.

28 Pali e Isu i matagege, i taki ria, i ta maea, “Mua o huriki a ngatavine o Ierusalem, naha ni taringi iau. Mu taringi mule mua, mu taringi e tune mua,

29 *a vuhuna a parava popote ge valai e huriki ri gi ta maea, ‘Ri gi vivi e huriki a ngatavine ri lame, i uka ma ri vakaruru a koma.’ 30 *Muri e huriki bara ri taki a maka lolo a kupona ge kavitagua ria.

31 E huriki ri rata mavonga na kai gareka, bara ri rata hale hatekea a kai munae.”

32 A bakovi hale ala rua ranga ni turari turane Isu ni gi rabalaki. 33 Na tahuna ri bele na tanga ni gale e Tuha-Gigi, e huriki a nugumaheto ri paditaea e Isu vonga na kai tavalavala. A bakovi hale ala rua, rua ranga ni paditata na kai tavalavala. I tavore na kanena tara, i tavore na maurina tara.

34 *Muri e Isu i ta maea, “Tata, o puga a naro hale ne ria, a vuhuna i uka ma ri lohoka vona a maki ri rata.”

E huriki a nugumaheto ri rehi vona tara rihiva. A viri bara i mulangi bara i bole a varakia ne Isu. 35 *E huriki a bakovi a ngatavine ri pesi, ri matanono. E huriki a matakari ri padikedea e Isu, ri ta maea, “I korimule e huriki ranga. Pali ge ia e Kristo, a Viri a Vure i Vulakia, ge korimulea.”

36 *E huriki a nugumaheto, ria ranga ri padikedea, ri valai ne Isu, ri habi vona a vain vagole ge ninu. 37 Lakea ri ta maea, “Ge ioe a

* 23:29: Luk 21:23 * 23:30: Hos 10:8; Kap 6:16 * 23:34: Sng 22:18; Ais 53:12 * 23:35: Sng 22:7-8 * 23:36: Sng 69:21

hariki ne huriki a Iuda o korimule ioe.”³⁸ Ni here polo meli na kai tavalavala a ngava nga:

“Ra Viri Iea A Hariki
Ne Huriki A Iuda.”

³⁹ A bakovi hale tara i tavore na kai tavalavala i ta hale ne Isu, i ta maea, “Ge ioe e Kristo, o vakakori ioe, muri o kori maria.”

⁴⁰ Pali a bakovi hale tara i tahatea, i ta maea, “I navai o uka ma o mangenge na Vure? Ioe tara o bole a nimadihi manga ia. ⁴¹ Pali tarua ni vakamadihi na naro hale tu rata. Pali ra bakovi iea i uka ma i ratea tara naro hale.”

⁴² Muri i takia e Isu, i ta maea, “Isu, na tahuna o lakea na harikianga vomu, o luhoi iau.”

⁴³ E Isu i koli i ta maea, “A taki muholi ioe, mona bara o made turagu na paradiso.”

E Isu i Mate

(Mateo 27:45-56; Markus 15:33-41; Ioanes 19:28-30)

⁴⁴ Na kuru haro a uvo i kavitagua a malala, i vano i harena na kilala i tolu na malunga, ⁴⁵ *a vuhuna a haro i uka ma i para. A lavalava dagi na roho na Vure i mavida i bale rua. ⁴⁶ Muri e Isu i ta dagi, i ta maea, “O Tata a habia na limamu a hanugu.” Muri i mate.

⁴⁷ Na tahuna a ubu na tara na nugumaheto i masia a maki i bele, i kavurikea a Vure, i ta maea, “Muholi hateka, a bakovi iea i uka ma i ratea tara naro hale!”

⁴⁸ Na tahuna e huriki ri vapopo ri matanono, ri matai a maki i bele, ri dodo hateka, ri hamule lakea na tanga. ⁴⁹ E huriki a turane Isu, e huriki

* **23:45:** Hib 6:19-20; 10:19-20

a ngatavine ra ri valai o Galili turana, ri pesi basi popote ri matai a maki lobo nga.

E Isu Ni Tanu
(*Mateo 27:57-61; Markus 15:42-47; Ioanes 19:38-42*)

⁵⁰ A Iuda tara, a rane Iosep, a tanga vona ni gale e Arimatea. Ia a tara ni kado a ngava. Ia a bakovi kamumu, a bakovi kiripiripi. ⁵¹ I pasimata ni matai a harikianga na Vure. I uka ma i ngaru a vilo ne huriki i leho turane ria, ri rabalakia e Isu. ⁵² E Iosep i lakea ne Pilato i takia vona a podane Isu, ge tanua. ⁵³ E Pilato i longo, lakea i vano, i paru talea na kai tavalavala, i bunua na lavalava, i rua na babe ni keli na dahana kedo. Ra babe iea i uka ma ni tanu a viri vona ma. ⁵⁴ Ra parava iea a parava ni kisi puru a maki na Parava Nimalo. I popote ngane bara i tubu a Parava Nimalo.

⁵⁵ E huriki a ngatavine, ra ri valai o Galili turane Isu, ri muri ne Iosep ri masia a babe, ri masia ni vakatabuli navai a podane Isu. ⁵⁶ *Muri ri vano ri gi rata puru a nibiri, a mangisipa.

Pali ri malo taro na Parava Nimalo, ri muri mai a vinara ne Moses.

24

E Isu i Pesi Rike na Matenga
(*Mateo 28:1-10; Markus 16:1-8; Ioanes 20:1-10*)

¹ Na hatelanga pokopoko na mugana parava na vik, e huriki a ngatavine ri bole a mangisipa ri rata puru, ri bole lakea na babe. ² Na tahuna ri bele, ri masia a kedo ni kule vuroki na matana

* **23:56:** Nim 20:10; Vin 5:14

babe. ³ Na tahuna ri dili pololilo i uka ma ri masia a podane Isu, e Bakovi Dagi. ⁴ Ri luhoi viliha lae. A bakovi ala rua ru rodo a varakia i para hidihidi ru bele vakaturutu, ru pesi tabukoi ne ria. ⁵ E huriki a ngatavine ri mangenge ri lolu puru na malala. Lakea a bakovi nga ru taki ria, ru ta maea, “I navai mu matakana a bakovi mahuri na tanga ne huriki ri mate? ⁶* I uka ma ia koea. I pesi rike pali na matenga. Mu luhoia a ngava i taki mua vona o Galili? ⁷ I taki mua, i ta maea, ‘A Tuna Bakovi bara ni habi ne huriki a bakovi hale, ri paditatea na kai tavalavala. Muri, na toluna parava, bara i pesi rike mule na matenga.’ ”

⁸ Muri ri longovisi a ngavane Isu, ⁹ ri pe a babe, ri vano, ri vakalongo e huriki a apostolo ala ravulu a polona i taku turana e huriki a murimuri ranga. ¹⁰ Ra ngatavine nga e Maria Magdala, e Ioana, e Maria kinane Iakop, e huriki a ngatavine ranga. Ria kunana ri vano, ri vakalongo e huriki a apostolo vona a maki i bele na babe. ¹¹ Pali e huriki a apostolo ri luhoi ta ngava tavula kunana, i uka ma ri luhoi ge muholi. ¹² Pali e Petrus i pesi rike, i nunu lakea na babe. I tuku dili, i masia a lavalava ni bunu a podane Isu vona. I matai lobo, i hamule na tanga, i luhoi hatekea ra maki i bele.

*E Isu i Bele na Dala Lakea o Emaus
(Markus 16:12-13)*

¹³ Na parava iea kunana, a murimuri ala rua ru laho lakea na tanga e Emaus. Ra tanga iea i basi popote ne Ierusalem, a maravana a kilomita i ravulu a polona i taku. ¹⁴ Na tahuna ru lalaho

* 24:6: Luk 9:22

ru tuverei na maka maki i bele. ¹⁵ Na tahuna ru vatuverei, ru vanana vona a maki i bele, e Isu i valai tabukoi ne rua i laho turane rua, ¹⁶ pali i uka ma ru matakilalea.

¹⁷ Muri e Isu i nana rua, “A ra muru vatuverei vona na dala?”

Lakea a murimuri nga ru pesi tata ru mata tangitangi. ¹⁸ A viri tara ne rua, a rana e Kleopas, i koli i ta maea, “Io e kunana a mosi ne Ierusalem, o uka ma o lohoka vona a maki i bele vonga?”

¹⁹ E Isu i koli i ta maea, “A ra maki?”

Lakea ru ta maea, “A maki i bele ne Isu o Nasaret. Ia a propet i tahoka a nitora dagi na nitana, a nitora dagi na ni rata a nivakasiri na matana Vure, na matane huriki a bakovi, a ngatavine. ²⁰ E huriki a matakari, a prister dagi ne mia ri habia na limane huriki a Rom, ri gi paditatea na kai tavalavala. ²¹ *Pali mia mi luhoi ia ta ge korimule e huriki a Israel. Pali ngane a toluna parava. ²² Mona e huriki a ngatavine ri vakaturutu mia vona tara ngava. Baroko na hatelanga ri lakea na babe, ²³ pali i uka ma ri masia vonga a podane Isu. Ri hamule ri vakalongo mia ta ri matai a agelo ala rua, ru taki ria ne Isu i mahuri mule! ²⁴ *Muri e huriki ranga ne mia ri lakea na babe. Ri matai a maki i manga a ngava i taki e huriki a ngatavine, pali i uka ma ri masia e Isu.”

²⁵ Muri e Isu i taki rua i ta maea, “Muru manga, muru maradoi hateka ni luhoi a ngava lobo i taki e huriki a propet. ²⁶ *E huriki a propet ri takia

* **24:21:** Luk 19:11; Apo 1:6 * **24:24:** Ion 20:3-10 * **24:26:** Luk 9:22

e Kristo ge bole a nimadihi taro, muri ge bole a bagetuanga vona.” ²⁷ *Muri i vakatubu ne Moses i valai ne huriki a propet lobo, i tuveve polo ne rua a maki lobo ni here puru mai ia na Hinere.

²⁸ To valai tabukoi na tanga dagi e Emaus, lakea e Isu i rata manga ge laho polopolo. ²⁹ Lakea ru takia, ru ta maea, “O made turane maria, i malunga pali a hini, i popote ge rodo.” Lakea i vano i made turane rua.

³⁰ Na tahuna to made halui a dede ta to go kani, lakea e Isu i bolea a bret, i vasileki langa vona, i kevea i habia ne rua. ³¹ Ngane i malaharere a matane rua, ru matakilalea e Isu. Na tahuna ru matakilalea, i malaviriri kunana i marakavelu. ³² Lakea ru vanana, ru ta maea, “Muholi hateka, i rikerike a hatene tarua, na tahuna te lalaho na dala, i ta turane tarua, i tuveve puru ne tarua a ngava lobo na Hinere.”

³³ Ru malaga malaviriri, ru hamule lakea o Ierusalem. Ru luve taho vonga e huriki a apostolo ala ravulu a polona i taku turane huriki ranga, ri vapo vonga. ³⁴ *Lakea ri vakalongo rua, “Muholi hateka! E Bakovi Dagi i pesi rike mule na nimate, i vakasiria ne Simon.” ³⁵ Muri ru vakalongo ria vona a maki i bele ne rua na dala, ru matakilalea e Isu na tahuna i keve a bret.

E Isu i Bele ne Huriki a Murimuri Vona
(Mateo 28:16-20; Markus 16:14-18; Ioanes 20:19-23)

³⁶ Ru tabana ni tuverei, lakea e Isu i bele ne ria, i pesi na kurukurune ria, i ta maea, “A nivalemu ge turane mua.”

* 24:27: Sng 22:1-21; Ais 53 * 24:34: 1Ko 15:4-5

37 *Ri turutu, ri mangenge, ri luhoi ta ia a hanitu. 38 Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “I navai mu turutu? I navai mu luhoi viliha lae? 39 Mu matai a limagu a vahagu. Iau kunana! Mu nugu kilangagu. A hanitu i uka bobona a tuhana ge manga nau.”

40 E Isu i taki lobo a ngava nga, lakea i vakasiri ria vona a limana, a vahana.

41 Ri tabana ma ri luhoi kamumu, a vuhuna ri turutu ri vivi vona, lakea i taki ria, “Mu tahoka a maki ni kani koea?” 42 Lakea ri habi vona a manu ni langani. 43 E Isu i kani na matane ria a manu.

44 *Lakea i taki ria, i ta maea, “Mu luhoi kado na tahuna a turane mua rira? A taki a maki ni here puru virihi mai iau bara i bele. Ra ngava lobo ni here puru na vinara ne Moses, na Hinere ne huriki a propet, na Linge.”

45 Muri e Isu i vakapalala a gine ria, ri gi lohoka na ngava ni here puru na Hinere. 46 Lakea e Isu i taki ria i ta maea, “A ngava ni here puru i taki e Kristo ge bole a nimadihi taro, muri na parava i tolu ge pesi rike mule na matenga. 47 Mu vakatubu o Ierusalem, mu vara na tanga lobo na malala a ngava ne huriki ri gi pulo a vilone ria, lakea a Vure ge puga vuroki a naro hale ne ria. 48 *Mua kunana mu matai a maka maki nga. 49 *Iau ga rudu vilia a Hanu Kiripiripi ra i taki mua vona hosi e Tata. Mu dava iea o Ierusalem, ge harena na tahuna mu bole a nitora na Vure.”

* 24:37: Mat 14:26 * 24:44: Luk 9:22 * 24:48: Ion 15:27;
Apo 1:8 * 24:49: Ion 14:16; 15:26; Apo 1:4

E Isu i Sike na Hunu
(Markus 16:19-20; Apostolo 1:9-12)

⁵⁰ Muri i tuli ria lakea o Betani. Na tahuna ri bele vonga, i toto rike a limana i vakabagetu ria. Jesus ⁵¹ Na tahuna i vakabagetu ria lobo, ni bole sike na hunu, i pe ria. ⁵² Ri kavurikea. Muri ri hamule lakea o Ierusalem ri pitei na dala. ⁵³ Na parava vakaroro ri made na roho na Vure, ri kavurikea.

**A Nitana Vure
Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy,
Joshua, Ruth, Jonah, and the New Testament in the
Bola language of Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Bola long
Niugini**

copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Bola

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-12-03

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020

2dc89ad6-982c-53cd-bd40-a3ed17eb8fc7